

41785

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK BÖLÜMÜ

“TÜRKİYE’DE GAYRİMÜSLİM AZINLIK BASINI”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

41785

HAZIRLAYAN :
KÂMİL ÖZER
92-9455

DANIŞMAN :
Prof.Dr. NİYAZİ ÖKTEM

İSTANBUL - 1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM AZINLIK BASINI

TEZ PLANI

GİRİŞ

I. AZINLIK KAVRAMI	1
A. Azınlıkların Tanımı:	1
B. Hukuki Boyutuyla Azınlıklar Rejimi	1
C. Uluslararası Düzeyde Azınlıklar Meselesi ve Azınlıkların Korunması	3
D. İslâm Hukuku'nda Gayrimüslim Kavramı	5
II. TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM AZINLIKLARIN KONUMU	10
A. Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Millet Sisteminin Özellikleri	10
B. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Azınlıklar	16
1. Rumlar	17
2. Ermeniler	18
3. Museviler	21
C. Türkiye Cumhuriyeti'nde Gayrimüslim Azınlıklar	23
1. Lozan Antlaşması'na Göre Azınlıkların Hukuki Konumu	24
2. Türkiye'nin Siyasi ve Ekonomik Hayatında Azınlıklar	26
3. Azınlık Nüfusunun Azalmasına Etki Eden Sebebler	30
a. Varlık Vergisi	31
b. 6-7 Eylül Olayları ve Uzantıları	33
c. Yunanistan-Türkiye Arasındaki İkamet Antlaşmasının İptali	33
4. Günümüzde Azınlıkların Toplumdaki Yeri	34

III. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA BASIM

FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASI 37

A. Azınlıkların Basım Faaliyetleri 37

1. Museviler 37

2. Ermeniler 38

3. Rumlar 39

B. Türkler'in Basım Faaliyetleri 41

C. Matbaanın Türkler Tarafından Kullanılmasını

Geciktiren Sebebler 42

1. Sosyal ve Siyasal Sebebler 43

2. Dini Sebebler 45

3. Teknik ve Ekonomik Sebebler 46

IV. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA BASIN

FAALİYETLERİ 49

A. Yabancılar Tarafından Yabancı Dilde Yayınlanan

Dönemsel Yayınlar 49

B. Yabancılar Tarafından Türkçe Yayınlanan Dönemsel

Yayınlar: Ceride-i Havadis, Ruzname-i

Ceride-i Havadis. 54

C. Osmanlı İnsanın ve Osmanlı Toprağında Yaşayan

Yabancıların Yayın Düşüncesinin Ortak Ürünü :

Takvim-i Vekâî 56

D. Azınlıklar Tarafından Yayınlanan Dönemsel

Yayınlar 58

1. Azınlıkların Türkçe Yayınları 58

2. Azınlıkların Kendi Dillerindeki Yayınları 67

a. Museviler	67
b. Ermeniler	73
c. Rumlar	78
V. TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AZINLIK BASINI	81
A. Azınlıklar Tarafından Yayınlanan Dönemsel Yayınlar	81
1. Azınlıkların Türkçe Yayınları	81
2. Azınlıkların Kendi Dillerindeki Yayınları	83
a. Museviler	83
b. Ermeniler	86
c. Rumlar	93
B. Günümüz Azınlık Basını	96
1. Museviler	96
2. Ermeniler	99
3. Rumlar	102
4. Lâtin Katolikleri	104
VI. YABANCI DİLDE BASILAN DÖNEMSEL YAYINLARIN HUKUKİ DURUMU	106
1. Türkiye’de Türkçe Dışında Basılan Dönemsel Yayınlar	106
2. Türkiye’de Yabancıların Dönemsel Yayın Çıkarmaları	107
3. Yabancı Ülkelerde Basılan Dönemsel Yayınların Türkiye’ye Girişi	108
VII. SONUÇ	110
VIII. AZINLIK BASININA AİT GAZETE ÖRNEKLERİ	114
IX. BİBLİYOGRAFYA	115

SUNUŞ

Araştırması Yaklaşık iki yıl süren, “Türkiye’de Gayrimüslim Azınlık Basını” konulu bu yüksek lisans tez çalışmasında bana yol gösteren ve destek olan danışman hocam Prof.Dr. Niyazi Öktem’e ve hiç bir zaman yardımını esirgemeyen Araç.Gör. Can Bilgili’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Kâmil ÖZER

Ağustos-1995 İSTANBUL

GİRİŞ

Bir toplumun basın hayatı ile o toplumun kültür, sanat, tarih, nüfus, siyaset ve ekonomik yapısı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu çerçevede meydana gelen olumlu ya da olumsuz değişimler basın hayatını da etkilemektedir. Ülkemizde matbaacılık ve basın faaliyetleri ilk kez gayrimüslim azınlıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ileri sürdüğümüz bir takım sebepler yüzünden Türkler, matbaacılık ve basın faaliyetlerine gayrimüslim azınlıklardan daha sonra başlamıştır.

Bu araştırmamızın amacı; Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti dönemlerinde gayrimüslim azınlıkların toplumdaki statüsünü ekonomik ve nüfus yapısına bağlı ve faaliyetler zinciri çerçevesinde belirlemek ve Türk basın tarihi içinde gayrimüslim azınlıkların faaliyetlerini, yeri ve önemini ortaya koymaktır.

Osmanlı Devleti zamanında halk genel olarak Müslüman ve gayrimüslim olarak iki kısma ayrılıyordu. Her iki kesim de Osmanlı Devleti vatandaşıydı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise ülkede yaşayan gayrimüslimler Lozan Antlaşması uyarınca “azınlık statüsü”nde yer almıştır¹. Araştırmada “gayrimüslim azınlık” kavramıyla Türk-İslâmlık’tan başka bir ırk ve dine mensup olup devletin himayesinde yaşayan ve ülkede devamlı oturunlar kastedilmektedir.

Osmanlı Devleti’nde değişik ırklara mensup pek çok gayrimüslim azınlık cemaati vardı. Bunların hemen hepsi matbaacılık ve basın

---

¹ Pars TUĞLACI ile Mayıs-1995’te İstanbul’da yapılan görüşme.

faaliyetlerinde bulunmuştur². Araştırmada bütün bu gayrimüslim azınlık cemaatlerinden sadece Musevi, Ermeni ve Rum'ların matbaacılık ve basın faaliyetleri ele alınmıştır. Bunun sebepleri ise; bu üç gayrimüslim azınlık grubunun diğerlerine göre Türk matbaacılık ve basın hayatının doğup gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmaları, bilhassa Osmanlı Devleti zamanında devletin ekonomik ve siyasi yapısında önemli yerlerde bulunmaları, Avrupa'daki yeniliklerin ilk kez bu azınlık cemaatleri aracılığıyla ülkeye getirilip yaygınlaştırılması ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bugüne değin bu gayrimüslim azınlık cemaatlerinin varlıklarını ve basın hayatlarını halen devam ettirmeleridir.

Bunun yanısıra gayrimüslim azınlıklar, ülkede toplumu oluşturan ve yer alan bir unsurdur. Bunların ırkı, dini inançları, gelenekleri ve dilleri Müslüman-Türk toplumuna göre farklıdır. Bir ülkede çok seslilik ve çeşitlilik varsa, o ülkede demokrasi de var demektir. Gayrimüslim azınlıkların da toplumsal yaşam gereklilikleri içinde yer almaları, basın faaliyetlerinde bulunmaları, o ülkede demokrasi olduğunun bir göstergesidir. Toplumun her kesiminde ne kadar çok yer alırlarsa ve çok sesliliğin bir göstergesi olan basın faaliyetlerinde ne kadar çok bulunurlarsa, ülkede demokrasi o kadar çok artacak demektir. Bu yüzden gayrimüslim azınlıkların toplumdaki statüsünü ve basın faaliyetlerini araştırmayı değer buluyoruz.

Araştırma, azınlık hukuku ve basın-yayın tarihi ile ilgili kitaplar incelenerek yapıldı. Ayrıca, günümüzde faaliyette olan gayrimüslim azınlıklara ait basın organlarının merkezlerine gidilerek ilgililerle yapılan

---

² EBUZZİYA, Ziyad : "Türkiye'de Yabancı Dilde Basın", Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dışındaki Basını, İstanbul, 1984, sf.42.

görüşmelerle de araştırmaya katkı sağlamış olduk. Araştırmamızda günümüz azınlıkların toplumsal yaşam konumları ve basın faaliyetlerine yer verilerek gelecek konumuna ışık tutmaya çalıştık. Özellikle basın faaliyetleri açısından azınlıkların içinde bulunduğu zor şartlarına söyleşiler dolayısıyla yer vererek, demorasinin kriterlerinden biri olan çok seslilik ilkesinin zedelenmemesi gerekliliğini ortaya koymak istedik.

I. AZINLIKLAR KAVRAMI

A. Azınlıkların Tanımı:

Eski Türk dilinde “Ekalliyet”, Batı dillerinde ise “Minorities, Minderheiten ve Minorite’s” kelimelerinin Türkçe karşılığı olan azınlıklar, sözlük anlamı itibarıyla; “bir toplulukta her hangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar”, şeklinde tarif edilmiştir¹. Sosyolojik olarak; “bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk”² ve uluslararası hukuk bakımından ise azınlıklar; “bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplar”, şeklinde tanımlanmıştır³.

B. Hukuki Boyutuyla Azınlıklar Rejimi

Günümüz dünyasında genelleştirilmiş veya tüm dünyada herkes tarafından kabul edilmiş bir azınlıklar rejiminden söz etmek imkânı yoktur. Bununla beraber, azınlıklar rejimi olarak kabûl edilen durumların bir takım genel eğilimlere yer verdiği görülmektedir. Birtakım devletlerin kabûl ettiği bu ortak değer ve ölçütlerin aslında genel bir azınlıklar rejiminin temel kurallarını oluşturma imkânı vardır. Ancak, bugün için bu ortak değer ve ölçütler yalnızca antlaşmalarda kabul edilen azınlıklar rejimlerinin ortak yanlarını gösteren verilerdir. Yoksa bunlar hukukî hiçbir değer taşımamaktadır⁴.

¹ Türkçe Sözlük : I. cilt, sf.48, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:549, Ankara, 1988.

² Türkçe Sözlük : I. cilt, sf.48.

³ PAZARCI, Hüseyin : Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, 3. Baskı, Ankara, 1993, sf.163.

⁴ PAZARCI : a.g.e., sf.165.

Azınlıklar rejimiyle ilgili olarak kabûl edilen düzenlemelerin ortak noktalarından biri, bu rejime dahil olan grupların ayırıcı özelliğidir. Şu anda genel olarak tüm dünyada uygulanan hukukta azınlık statüsünden yararlanan grupların üç ayırıcı özellikten birine veya birkaçına sahip oldukları gözlenmektedir. Bunlar; a) din, b) dil, c) ırk ya da etnik köken⁵.

Azınlıklar rejimine ilişkin olarak göze çarpan ikinci ortak nokta ise, güvence altına alınacak olan hakların türleri ile ilgilidir. Bu rejimi kabûl eden antlaşmalar genellikle iki çeşit hakkın korunmasını sağlamaya yöneliktir. Bu hakların birinci çeşidi, azınlığa mensup olan kişilerin de çoğunluğun yararlandığı haklardan yararlanmasını sağlayan kurallardır. İkinci çeşit haklar ise, azınlığın çoğunluktan farklı olan din, dil ve etnik köken gibi özelliklerini sürdürebilmesine yönelik olan kuralları içermektedir. Birinci çeşit haklarla ilgili olarak ortaya konan kurallarda genel olarak yaşama hakkı, özgürlüklerden yararlanma ve medenî ve siyasî haklardan yararlanma ile ilgili konular yer almaktadır. Azınlıkların farklı kimliklerini sürdürmelerine ilişkin kurallarda ise genellikle kendi dillerini kullanma ve dillerinde serbestçe eğitim görme, dinlerinde serbest olma ve ibadetlerini serbestçe yapma ve özel kültürlerini sürdürme gibi konular işlenmektedir.

Azınlıklar rejimine ilişkin olarak kabûl gören üçüncü nokta, bu rejimlerin kimler lehine haklar doğurduğu konusu ve bu hakların özellikleriyle ilgilidir. Azınlıklarla ilgili olarak yapılan bazı antlaşmalarda tanınan haklardan yararlanma yolu; genellikle azınlığa mensup olanların bireysel olarak bu haklardan yararlanması şeklinde gerçekleşmesidir. Bazen de azınlıkların bütünleşmiş bir topluluk (cemâat) olarak bir takım haklara sahip

⁵ PAZARCI : a.g.e, sf. 166.

olduğu durumlar da vardır. Azınlıklara antlaşmalar yoluyla verilen hakların özelliklerine ise, devletin bazı organlarına katılması, belirli konularda özerk olması ve topluluk temsilcilerinin devletteki sıfatları ile ilgili hak ve yetkileri örnek olarak verebiliriz.

Verilen bütün bu haklara karşılık azınlıkların da içinde yaşadıkları devlete bağlılık göstermesi gerektiği de kabûl edilmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na kadar hiçbir antlaşmada bu konuda herhangi bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan özel azınlık antlaşmalarında ise azınlıkların devlete karşı kesin bir bağlılık görevi bulunduğunu bildiren hükümler yer almıştır⁶.

C. Uluslararası Düzeyde Azınlıklar Meselesi ve Azınlıkların Korunması

İlk ve ortaçağlarda azınlık kavramından söz edilemez. Azınlık kavramı Avrupa'da başlayan Reform hareketleriyle birlikte "dinî azınlık" kavramıyla ortaya çıkar. Bu yöndeki ilk uygulamayı ise 1598 Nantes Fermanı ile Protestanlar'a tanınan bazı haklarda görmekteyiz. İlerleyen yıllarda bu uygulamalar daha da gelişmiştir. 1660 İsveç-Polonya Antlaşması'na göre, savaş sonunda bir ülkeden öbürüne geçen topraklar üzerinde yaşayanları korumayı amaçlayan belgeler düzenlenmiştir⁷.

Azınlıkların korunmasıyla doğrudan ilgili olan ilk hükümler. 19. yüzyılda yapılan bazı antlaşmalarda ortaya konulmuştur. Meselâ; 1878 Berlin Antlaşması'nda gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanan

⁶ PAZARCI : a.g.e., sf.168.

⁷ Ana Britannica Ansiklopedisi, 3. cilt, sf.118.

veya özerk duruma sokulan ülkelerdeki müslüman azınlık, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslim azınlık haklarının korunmasına ilişkin açık hükümlere rastlanılmaktadır. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan ile 1913 yılında ayrı ayrı yaptığı antlaşmalarda bu ülkelerde yaşayan müslüman azınlıkların korunmasıyla ilgili ayrıntılı hükümler yer almaktadır. 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanına göre Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan gayrimüslim azınlıkların Osmanlı yurttaşlarına eşitliği öngörülmüştür. Ancak burada azınlıkların korunması ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır⁸.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıkların korunması meselesi Avrupa'da genel bir sorun olarak ele alınmıştır. Savaş sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilân eden devletler ile bazı Avrupa devletleri bu konuda Osmanlı İmparatorluğu ile bazı antlaşmalar yapmıştır.

Yine, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti'ne üye olurken bazı devletlerin tek taraflı bildirimler yoluyla ülkelerinde yaşayan azınlıkların haklarını güvence altına aldıklarını açıkladığını görmekteyiz⁹.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar gerçekleştirilen azınlıkları, koruma düzenlemelerinin Osmanlılar'a ve Türkiye'ye ilişkin olanların azınlık statüsünü tanımada sadece din ölçüsüne başvurulmuş olduğunu tesbit etmekteyiz.

---

⁸ PAZARCI : a.g.e., sf.169.

⁹ Ana Britannica Ansiklopedisi, 3. cilt, sf.119.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler örgütü kurulmuş ve bu örgüt tarafından İnsan Hakları Beyannamesi yayınlanmıştır. Bu beyannamenin 1. maddesine göre; insanlar arasında ırk, cins, dil ya da din farkı gözetilmeksizin dünyadaki bütün insanların eşit olduğu ortaya konmuştur. Yine bu beyannamenin birçok hükmü insanlar arasındaki ayrım gözetici davranışları yasaklamak sûretiyle de azınlık haklarının korunmasını sürdürmektedir. Bununla beraber kimi devletler ikili antlaşmalar yoluyla belirli azınlık gruplarının haklarını korumaya çaba göstermişlerdir.

Günümüzde ise azınlıklar meselesi İnsan Hakları Komisyonu ile birlikte AGİK ve Avrupa Konseyi çerçevesinde daha fazla önem kazanmıştır. Buralarda son yıllarda kabûl edilen siyasî nitelikli belgelerde özellikle etnik azınlıkların kimliklerini kazanması lehinde birçok hükmün yer aldığı görülmektedir¹⁰.

D. İslâm Hukukunda Gayrimüslim Kavramı:

İslâm hukukunda gayrimüslim kavramı, İslâmiyeti din olarak kabûl etmeyenler için kullanılır. İslâm hukukçuları, insanları önce ikiye ayırırlar. Bunlar; a- Müslümanlar, b-Gayrimüslimler'dir. Yine İslâm hukukçuları, gayrimüslimleri din ve inanışlarına göre ikiye ayırırlar. Bunlar, a-Ehl-i Kitab: Yani kendilerine ilâhi kutsal kitap gönderilmiş olanlar. Yahudiler ve Hristiyanlar bu gruba girerler. b- Ehl-i kitab olmayanlar: Puta tapan müşrikler, ateşe tapanlar bu gruba girerler¹¹.

¹⁰ PAZARCI : a.g.e., sf.167.

¹¹ KÜÇÜK, Cevdet : Osmanlılar'da Millet Sistemi, sf.1007, İstanbul, 1993.

Gayrimüslimler siyasî yönden; müslümanlara karşı savaş halinde olanlar (Ehl-i harb) ve müslümanlarla antlaşma yapmış olanlar (Ehl-i ahd) diye ikiye ayrılır. Müslümanlarla antlaşma yapmış olan gayrimüslimlerden İslâm devletinin himayesi altında yaşamayı kabûl edenlerine “zimmî” denir. İşte, İslâm ülkesinde devamlı oturan bu zimmîlere “gayrimüslim tebaa” veya “gayrimüslim reaya” da denilir. Zimme; himaye, sahip çıkma, birinin emniyetini taahhüt etme gibi manalara gelir¹². İslâm devleti, içten ve dıştan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı zimmîleri korumayı, onların can, mal, ırz ve namusları ile dinî hayatlarını ve mabetlerini emniyet altına almayı Allah adına tahhüt etmektedir. Geniş manada hukukî bir himaye hakkı olan “zimme” ile bu insanların maddî-manevî hayatları devlet tarafından garanti altına alınmakta ve zimmîler, hür insanlar olarak kabûl edilmekte, savaş esiri veya köle muamelesine tâbî tutulmamaktadırlar. İslâm ülkesinde sürekli yaşayan bu insanların hepsi, bu ülkenin vatandaşlarıdır. Ehl-i kitaba verilen bu devlet garantisi, Peygamberin bir sözüne dayanılarak, İranlıların eski dinî olan Mecusîliğe de uygulanmıştır.

Kendi topraklarında başka din mensuplarına da geniş hayat hakkı tanıyan İslâm hukukunun bu temel anlayışı, tarih boyunca değişmeyen bir esas olarak varlığını Osmanlılar’a kadar sürdürmüştür. Bunun açık delili ise, İslâm-Türk devletlerinin hakim oldukları bölgelerde halâ diğer dinlerin varlıklarını sürdürmekte olmalarıdır. İslâmiyetin doğuşu ile başlayan ve daha sonraki Müslümanlar tarafından devam ettirilen ana prensip, İslâmiyeti insanlığa tebliğ etmek, sunmak ve davetten ibarettir. İnsanların akıl, gönül ve

¹² KARAMAN, Hayrettin : İslâm Hukuku, 3. cilt, sf.234, İstanbul, 1986.

vicdanlarının silâh zoruyla fethedilemeyeceğini kabûl eden İslâmiyet, “dinde zorlama yoktur” prensibine bağlı kalmıştır¹³.

Müslümanlar, fethettikleri yerlerdeki insanları, İslâm dinini kabûl etmeye üç kez davet ederler. Daveti kabûl ederek Müslüman olanlar, diğer Müslümanlar’la aynı hak ve sorumluluklara sahip olurlar. Bu daveti kabûl etmeyenler ise zimmî statüsünü kabûl ettikleri takdirde kendi dinlerinde kalırlar. Hiç kimse silâh zoruyla din değiştirmeye zorlanamaz. Kısaca özetlemek gerekirse zimmîler, Müslümanlar’ın zimmetindedir, yani Müslümanlar, onlara Allah’ın emirlerine uyarak söz vermişlerdir. Devletin egemenliğini kabûl ettikleri sürece canları, malları, ırz ve namusları korunacak ve dokunulmayacaktır. Zimmîler de buna karşılık devlete “cizye” “harac” denilen vergiler ödeyeceklerdir. Ayrıca kamu düzenini bozacak davranışlarda bulunmayacaklardır. İşte bundan sonra İslâm hukukuna göre şu kural uygulanır: Müslümanların aleyhine olan şeyler zimmîlerin de aleyhinedir. Buna göre zimmîler tıpkı Müslümanlar gibi bir takım haklara sahiptirler ve yine tıpkı Müslümanlar gibi bir takım yükümlülükleri vardır.

Ticaret veya başka amaçlarla İslâm ülkelerine gelen ve kendilerine geçici olarak oturma izni verilen yabancılar da birçok bakımdan zimmîlerin statüsüne tâbidirler. “Müste’min” veya “Müste’men” denilen bu gayrimüslimler de tıpkı zimmîler gibi hukukun himayesindedirler. Onların da can, mal, ırz ve namusları devletin güvencesi altındadır¹⁴.

¹³ KARAMAN : a.g.e., sf.236.

¹⁴ KARAMAN : a.g.e., sf.237.

Devlet başkanlığı, ordu komutanlığı veya hâkimlik gibi doğrudan doğruya hüküm vermekle ilgili olan üst seviyedeki görevler gayrimüslimlere verilmez. Ancak, İslâm devletine düşmanlıkları görülmeyen zimmîlerin devlet hizmetlerinde çalıştırılmalarında bir sakınca görülmemiştir. Gayrimüslimlerin diledikleri yerde ikamet etme ve seyahat etme hürriyetleri vardır. İnanç, ibadet ve öğrenim hürriyetlerine dokunulmaz. Her türlü sosyal ilişkilerde ayırım gözetilmez. Devletin himayesinde olan ve kamu hizmetlerinden yararlanan zimmîler askerlik hizmetinden muaf tutulurlar. Buna karşılık “cizye” adı verilen bir baş vergisi öderler. Cizye mükellefleri bu vergiyi ödeyemeyecek durumda ise cizye kaldırılır. İslâm ülkesinde bir yıl veya daha fazla oturan müste'minlerin de cizye ödemeleri gerekir. Kadın, çocuk, hasta ihtiyar, fakir ve din adamlarından cizye alınmaz. Bir zimmî Müslüman olursa, kendisinden cizye kalkar.

Müslümanlar tarım ürünlerinden 1/10 oranında “öşür” vergisi öderler. Zimmîler de buna karşılık “haraç” denilen bir arazi vergisi öderler. Yine Müslümanların ticaret mallarından 1/10, zimmîlerin ticaret mallarından 1/20, Müste'minlerin ticaret mallarından 1/10 oranında “zekât” veya “öşür” vergisi alınır¹⁵.

Gayrimüslimler, tıpkı müslümanlar gibi, bütün haklara sahiptirler. Onların da evlenme, çocuklarına veli olma, vasî tayin etme, nafaka, miras, mal ve mülk edinme hakları vardır. Aile hukuku açısından zimmî ve müste'minlerin kendi aralarındaki nikâh akitleri geçerlidir. Miras hukuku açısından; aynı dinden olan zimmîler, kan akrabalığı ve sıhrî akrabalık sebebiyle birbirlerine mirasçı olurlar. Borçlar ve ticaret hukuku bakımından

¹⁵ KARAMAN : a.g.e., sf.239.

gayrimüslimler aynen Müslümanlar gibidirler. Müslümanlar'la gayrimüslimlerin ücretle birbirlerinin işlerinde çalışmaları mümkündür. Zimmîler de vakıf ve hayır kurumları yapabilirler. İslâm hukukunun cezaî hükümleri aynen gayrimüslimlere de uygulanır¹⁶.

Yargılama usûlü açısından; şer'î mahkemelerin yetki alanı, hem Müslümanlar'la hem de gayrimüslimlerle ilgili bütün davaları kapsamaktadır. Şer'î mahkemeler ülkede yaşayan her vatandaşın cezaî ve hukukî davalarına bakar. Dînî nitelikte olan aile hukukuyla ilgili davalarda ise taraflar isterlerse şer'î mahkemeye, isterlerse kendi cemaat mahkemesine başvurmakta serbesttirler. Gayrimüslimler, Müslümanlarla ilgili davalara bakmak üzere hakim tayin edilemezler. Ancak dînî mahiyetteki aile hukuku davalarına bakmak üzere kendi cemaat mahkemelerine hakim tayin edilebilirler¹⁷.

Görüldüğü gibi; gayrimüslimlere, kamu düzenini ilgilendiren konularda İslâm hukuk kuralları uygulanmış, aile, miras ve bir kısım ticaret hukuku konularında ise, onlar kendi inançlarından kaynaklanan özel hukuk kurallarıyla başbaşa bırakılmıştır. Bu da insan haklarına, inanç ve vicdan hürriyetine saygılı olma açısından o devirler için oldukça ileri bir uygulamadır¹⁸.

¹⁶ KARAMAN : a.g.e. sf.241.

¹⁷ KARAMAN : a.g.e. sf.242.

¹⁸ KÜÇÜK : a.g.e. sf.1008.

II. TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM AZINLIKLARIN KONUMU

İslâmiyet'in kuruluş yıllarında, İslâm devletinin temel esaslarından biri olarak ortaya çıkan "ümme" anlayışına dayanan bu sistemi geliştiren ve en iyi şekilde uygulayan Osmanlılar olmuştur. Osmanlılar, daha önceki Türk-İslam devletlerinden devraldıkları bu sistemi geliştirmişlerdir. Fethettikleri ülkelerde yaşayan gayrimüslim topluluklara kendi kendilerini idare edebilmelerini sağlayacak bazı haklar tanımışlardır. Osmanlı Türkleri'ni böyle bir sistemi uygulamaya iten nedenlerin başında, şüphesiz İslâm hukukunu benimsemeleri gelmektedir.

A. Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Millet Sisteminin Özellikleri:

Osmanlı Devleti, uyrukları arasında birden çok dini barındıran bir devlettir. Osmanlı uyruğundaki gayrimüslimlere geniş cemaat hakları tanınmıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde ticaretle meşgûl olan Venedik ve Cenevizlilere ticarî, hukukî ve dînî bir takım haklar verilmiştir. Bunun yanısıra fonksiyonunu yitirmek üzere bulunan Ortodoks Rum Patrikliği, İstanbul'un fethinden sonra ihya edilmiştir. Patrikhane'ye, Bizans İmparatorlarının bile vermediği dînî ve hukukî haklar tanınmıştır. Aynı şekilde Musevîler'e kendi havralarına sahip olma hakkı verildiği gibi, Ermeniler'in başına da bir patrik tayin edilerek, cemaatler arasında bir denge sağlanmıştır¹⁹.

¹⁹ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1010.

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudî ve belli başlı Hristiyan mezheplerinin yanında, bir takım farklar arzeden çeşitli küçük dînî mezhepler de bulunuyordu. Eskiden beri bu mezhepler arasında mücadele devam etmekteydi. Hatta aynı mezhepten oldukları halde, asılları, menşeleri, âdetleri, ahlâk anlayışları ve tarihî gelenekleri birbirinden farklı olan cemâatler arasında kanlı mücadeleler olmaktaydı. Meselâ Katolik oldukları halde Ermenîler, Marûnîler ve Geldanîler Doğu Kilisesi usûlüne göre, Melkitler ve Süryânîler ise Batı Kilisesi usûlüne göre ibadet ediyorlardı. Bu farklılıklar yüzünden sık sık meydana gelen kanlı olaylar Osmanlılar'ın kurduğu düzen sayesinde önlenebildi²⁰.

Osmanlılar, her cemaate örf ve adetlerine göre bir düzen kurmalarına imkân verdi. Cemaatler her türlü dînî ve kendi iç işlerini düzenlemede serbest bırakıldılar. Her türlü dînî ve vicdanî hürriyetten yararlanan kiliselerin politikayla uğraşmaları yasaktı. Devlet, cemaatlerin din işlerine karışmazdı. Ancak dînî liderlerin aynı zamanda idarî görevlerinin de olması nedeniyle bunların seçimine müdahale ederdi. Her cemâat dînî liderini ve ruhânî meclisini serbestçe seçer ve devletin onayına sunardı. Padişah onaylarsa Patrik görevine başlardı. Patrikin başkanlığında oluşan meclis, cemaatin her türlü meselesiyle meşgûl olurdu. Evlenme, boşanma ve vasiyet gibi medenî haklarını tamamen kendi dînî ve hukûkî sistemlerine göre tanzim ve idare ederlerdi. Bazı küçük davalar kilisede kurulan mahkemelerde kilise kanunlarına göre görülür, verilen kararlar onlar adına Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilirdi.

²⁰ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1011.

İslâm devletinin “ümmet” anlayışına dayanan bu sistem Osmanlılar’da “millet sistemi” şeklinde dönüşmüştür. Bunun neticesinde dînî, ırkî, hukukî ve kültürel eşitlikler Osmanlı toplumunda her devirde mümkün olabilmiş ve kitaplı dinler, asırlar boyu Osmanlı Devleti’nde yaşama imkânı bulabilmiştir. Fatih’ten itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan bu “millet sistemi” ile din, dil, ırk ve renk farkı gözetmeksizin ve asıl unsur olan Türkler’e diğer azınlık gruplar arasında üstün bir mevki vermeksizin “cihanşumul devlet” olma iddia ve teşebbüsleri Osmanlılar’a hakim olmaya başlamıştır²¹. Osmanlı uğrunda gayrimüslimler Türkler’in gösterdiği hoşgörü ortamında sahip oldukları geniş imtiyazlar sayesinde, kısa zamanda devletin bütün ekonomik gücünü ellerine geçirdiler. Müslüman halk, bunların ilerlemesini kıskanmadığı gibi bilâkis onlar sayesinde ülkenin ekonomik kaynaklarının işletilmesinden memnûn oluyorlardı.

Osmanlılar’ın kurmuş olduğu “millet sistemi” çağımızda bile ileri bir sistem olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik bakımdan güçsüzleşmesi ve Batı emperyalizminin yoğun faaliyetleri sonucunda bozuldu. Batı’nın himayeci politikaları sayesinde ekonomik gücü artan azınlıklar, 19. yüzyılın başlarından itibaren siyasî bağımsızlık peşine düştüler. Tanzimat Fermanı, dağılmakta olan Osmanlı toplumunu yeniden birleştirmek amacıyla yola çıktığı halde, uygulaması tamamen aksi yönde oldu. Gayrimüslimlerle Müslümanlar’ı kaynaştırmak şöyle dursun, çeşitli gayrimüslim unsurları, hatta aynı mezhepten olan çeşitli ırkların bile birbirleriyle birarada yaşamalarını sağlayamadı. Ortodoks kilisesine bağlı

²¹ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1016.

çeşitli milletler kendi millî kiliselerini kurarak Rum kilisesinden ayrıldılar. Bu konuda en ilginç örnek Bulgarlar'dır.

Tanzimat döneminde devlet gittikçe milli bir temelden yoksunlaşmaya başladı. Geleneksel temelleri kaldırılınca Osmanlı Devleti hukukî açıdan temelsiz, millî anlamda köksüz bir egemenlik durumuna gelmekteydi. Tanzimat hükümetleri, Batılı devletlerin politikaları ve uyguladıkları ekonomik şartlar altında ancak boşluğu doldurmak üzere, onların desteğiyle ayakta duran bir duruma geldiler. Bunun sonucu olarak ta Müslüman-Türk unsuru ekonomik ve siyasî açıdan bir hiç durumuna düşmekten kurtulamadı²².

Tanzimat'ın ve özellikle 1856 Islahat Fermanı'nın getirdiği yeni haklarla gayrimüslimlerin durumu Müslümanlar'a göre çok daha iyi bir duruma geldi. Avrupa'nın himayeci siyaseti sayesinde büyük ekonomik güce sahip olan azınlıklar, yavaş yavaş siyasî haklara da kavuşuyordu. Özellikle, 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra birer küçük teokrasi olan gayrimüslim toplulukların din-hukuk alanlarında iki önemli gelişme başladı. Bu iki önemli gelişmeyi başlatmada biraz büyük devletlerin, biraz da Tanzimat hükümetlerinin sorumluluğu vardır. Bu gelişmelerden birincisi, Hristiyan cemaatlerin gerçek manada birer "millet" olma yoluna girmeleri, ikincisi ise bu milletlerin kilise meclislerine halktan üyelerin girmesidir. Böylece, gayrimüslim topluluklarda "millileşme" ile "lâikleşme" birlikte başlamış oluyordu.

²² KÜÇÜK : a.g.e., sf.1023.

1856 Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlere anayasal gelişme açısından üç reform vâdedilmişti. a) Vilâyet ve belediye meclislerine Müslüman ve gayrimüslimler makûl oranlarda temsilci bulundurabilecekler. b) Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gayrimüslimlerden de üye alınacak. c) Gayrimüslimlerin "millet" örgütlenişleri yeniden düzenlenecekti. Buna göre, meclislere din adamlarından başka halktan temsilciler de katılacaktı²³.

1839 Tanzimat Fermanı Müslüman unsurlara bir anayasa vermediği halde, 1856 Islahat Fermanı genel olarak gayrimüslimlerin anayasal gelişmelerinin başlangıcı oldu. Gayrimüslim halk seçtiği temsilcileri sayesinde cemaatlerinin din, eğitim, idare, maliye ve sivil işleri alanındaki yetkilerini genişletti. Mahkemelerde şahitliklerinin kabûlü gibi diğer sosyal ve siyasî hakları da gözününe alınacak olursa, bu toplulukların birer "millet" olmaktan eksik kalan tek tarafları, toprağa dayalı bağımsız egemenliklerinin olmamasıydı. Nüfus çoğunluğu gayrimüslim olan bölgelerde bu haklara sahip olan topluluklar millî bağımsızlıklarını daha kolay elde edebildiler. Ancak Ermeniler gibi dağınık halde yaşayan unsurlar için bu pek kolay olmadı.

Tanzimat döneminde gayrimüslim toplulukların ticaret, endüstri, maliye ve hukuk alanlarında kaydettikleri gelişme ve ilerlemelere karşılık, Türk olan Müslümanlar'ın dînî geleneklerinde gayrimüslim cemaatlerde olduğu gibi bir "millet" olarak örgütlenmelerini sağlayacak bir temel yoktu. Tek temel, Osmanlı Devleti'nin Müslümanlar'ın devleti olduğu kanaatiydi. Gayrimüslimler'in her türlü ilerlemelerine karşılık Müslüman unsurlar gerilerken, buna karşı görülen tepki akımı da bir milliyetçilik akımı olamadı.

²³ PİRZADE, İ.H.: Türkiye ve Yahudiler, İstanbul, 1968, sf.18.

Gayrimüslim unsurların milliyetçilik akımları Osmanlı siyasî hayatında dînî tepkiye yönelişte büyük rol oynadı. Müslüman Türk milliyetçiliği yerine İslâmcılık eğilimini güçlendirdi. Bu yüzden İmparatorluğun yıkılışına kadar Türkler arasında milliyetçilik anlayışı fazla bir gelişme imkânı bulamamıştır²⁴.

II. Abdülhamid, Tanzimat'ın tatmin edemediği Batılı devletler karşısına bir Müslüman birliğiyle çıkmaya çalıştı. "İslâm Birliği" tezine sarılarak Batılı devletlerin Arabistan'da ve diğer Türk olmayan Müslümanlar arasında başlattıkları ayrılıkçı propagandalarına engel olmaya çalıştı. II. Abdülhamid'i tahtından indiren İttihat ve Terakkî "Osmanlı Birliği" görüşünü benimsedi. Bu görüşe göre dinleri ve ırkları ne olursa olsun bütün Osmanlılar'ın merkezî devletin eşit vatandaşlığı olduğu kabul ediliyordu. II. Mahmud'un görüşünü yansıtan bu görüşe göre, hangi din ve ırktan olursa olsun bütün Osmanlılar siyasî hak ve görevlerde vatandaş olarak eşit olacaklardı. Partilerde, seçimlerde, parlamentoda veya hükümette dinî veya milli varlıklar olarak değil, tek tek vatandaş olarak temsil edileceklerdi. Fakat Osmanlı Birliği ideolojisini gerçekleştirmek amacıyla işe girişen Tanzimat'ın kendisi, kendisine bir devlet anayasası yapamadığı halde Ermenî, Rum ve diğer azınlıkların anayasalarını onaylamakla bunlara yarı otonom milletler olma yollarını açmıştı²⁵. Batılı devletlerin ekonomik çıkarlarıyla Araplar arasında da milliyetçilik akımlarının başladığı bu dönemde İttihatçılar'ın bunun üstesinden gelmeleri mümkün olamamıştı.

²⁴ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1024.

²⁵ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1025.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı aydınlarını başlıca üç terim meşgûl etmekteydi. İttihat (birlik), terakkî (ilerleme), ve itilâf (uyuşma, uzlaşma)²⁶. Osmanlı mozayigini oluşturan unsurları birbirleriyle kaynaştırmayı ve birleştirmeyi amaçlayan bu görüşlerin hiçbiri tutmadı. İttihatçılar'ın tek millet yani "Osmanlı Milleti" ideolojisi de tutmadı. Onlar için tek millet vardı, o da Osmanlı milleti idi. Çeşitli din gruplarını önce "cemaat" sonra "anasır" sözcüğüyle ifade ettiler. Buna rağmen gerek gayrimüslimler, gerekse Türk-Müslümanlar İttihatçılar'ın Osmanlıcılığını daima Türk milliyetçiliği olarak gördüler. Ekonomisi başta olmak üzere ülke yönetimi çoğunlukla Türk olmayanların eline geçmiş bulunuyordu. İttihatçılar'ın sonuçta milliyetçilikle karışık Osmanlıcılığı da Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtaramamıştır.

B. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Azınlıklar:

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde değişik ırk, dil ve dine mensup pek çok gayrimüslim azınlık grubu yer almaktaydı. Fatih Sultan Mehmet tarafından gerçekleştirilen millet sistemi içinde gayrimüslim topluluklar arasında az da olsa farklılıklar vardı. Devlet katında bu topluluklar itibar sırasına göre sıralanır ve az çok imtiyazları da farklı olurdu. Genel itibar sırası; Müslümanlar sonra Rumlar, Ermeniler ve Museviler şeklindeydi. Rumlar, İstanbul'un en eski yerli halkı olduğu için itibar sırasında gayrimüslim topluluklar arasında ilk sırada yer alıyordu.

²⁶ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1027.

1. Rumlar:

İmparatorluğun en büyük gayrimüslim azınlığını Rumlar oluşturmuştur. İstanbul'un fethi üzerine bütün dinlere ve ırklara tanınan serbestlikten yararlanan en büyük topluluk Rumlar olmuştur. Rumların Ruhânî reisleri olarak Fener Patrikhanesi, Osmanlı Devleti içinde imtiyazlı denebilecek bir yere erişmiştir. Bu durumdan yararlanan Rumlar daima içten içe siyasî faaliyetlerini sürdürme imkânını bulmuşlardır. Fener Patrikhanesi bu sûrette dünya Ortodoksları'nın merkezi haline gelmiştir.

Burada Rumlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde oynadığı role değinmek gerekiyor. Rumlar, İmparatorluğun üst düzeydeki yönetiminde görev almışlardır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından, Girit'in elden çıkmasına kadar süregelen faaliyetlerin tümünde Osmanlı Rumları'nın parmağı vardır. Hele Tanzimat'tan sonra Londra Büyükelçiliği adeta Rumların eline geçmiştir. Rumlar, valilik, elçilik ve bakanlık koltuklarında da oturmuşlardır. Bunlardan en meşhuru Kara Todori Paşa'dır. Kara Todori Paşa, Berlin Kongresi gibi önemli bir toplantıda Türkler'in kaderinde söz sahibi olmuş ve Osmanlı Devleti'nin başmurahtlığını üstlenmiştir²⁷.

Gayrimüslim azınlıklar, Batılı devletlerin himayeci politikaları sayesinde 19. yüzyıl başlarından itibaren siyasî bağımsızlık peşine düşmüşlerdi. Yunanistan, 1829 tarihinden başlayarak Megalo İdea'yı gerçekleştirmek için İstanbul'daki yerli Rumlar'ı, teşkilatlandırdı. Bunun için Yunanistan'dan görevlendirilmiş kişiler İstanbul'a geldiler. Bilhassa

²⁷ GÜLER, Ali : İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları, Ankara, 1988, sf.18.

Patrikhane içerisinde çalışmalarını yoğunlaştırdılar. I. Dünya Savaşı yıllarında, İstanbul'da bu çalışmaların sonucunda onbeş tane Rum Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyetlerden biri olan ve Patrikhane'ye bağlı olarak çalışan Rum Matbuat Cemiyeti, kültürel çalışmaların yürütülmesi ve propagandanın yaygınlaştırılması gibi işleri yapıyordu. Bu cemiyet tarafından 1919 yılında "Kara Kitap" adlı Yunanca ve Fransızca bir kitap basılmıştır. Patrikhane'de basılan bu kitap Türler'in zalim idarelerine dair (!) vesikalar yayınlamıştır. Bu kitap Avrupa'daki tüm ülkelerin başbakan ve bakanlarına, konsolosluklara, bedava gönderilmiştir. Daha sonra Patrikhane bağımsızlığını ilân edip Rum okullarında Türkçe dersini de yasaklamıştır. Bu tarihlerde Patrikhane'nin resmî haftalık bir yayın organı da faaliyet içindeydi. "Eklisiyastiki Alıtya" isimli bu dergi 2. Kasım 1918 tarihli nüshasında Anadolu'dan baba mirası olarak bahsetmekteydi²⁸.

2. Ermeniler:

Kökenleri bakımından Sami ırkından veya Hint-Avrupa kavminden olduğu tahmin edilen Ermeniler, çoğunluğu Rusya'da ve İmparatorluğun Asya-Avrupa kısımlarında, İran'da, Mısır, Amerika ve diğer memleketlerde olmak üzere dağınık halde yaşamışlardır. Anadolu'daki Ermeniler ile diğer ülkelerdeki Ermeniler arasında âdet ve dil açısından ufak tefek farklılıklar vardır. Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeniler'in hemen hepsi Türkçe konuşur, hatta kadınlar, Müslüman kadınlar gibi örtünürlerdi²⁹.

²⁸ GÜLER : a.g.e., sf.20.

²⁹ KOÇAŞ, Sadi : Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967, sf.58.

Türk-Ermenî ilişkileri büyük ölçüde İstanbul'un fethinden sonra Fatih zamanında iki tarafın karşılıklı güven ve sempatisini sağlayacak ve asırlarca süren karşılıklı iyi ilişkilere dayanak olacak bir şekilde başladı. Ermenîler bu devirde müstakil olarak ne siyasî ne de sosyal bakımdan bir teşkilâta sahip değillerdi. Ermenileri devletin himayesi altına alan, onların hak ve hukukunu sağlayarak devlete en sadık ve güvenilir bir unsur haline getiren hükümdar Fatih olmuştur. Fatih, Ermenîler için İstanbul'a bir Patrikhane kurdu ve başına da Bursa'daki Ermenî Patriği Ovakim'i (Hovakim) getirdi. Ermeniler'in din işlerinin yönetimi bu Patrikhane'ye bırakıldı. Fatih'in bu konudaki fermanı asırlar boyunca Kumkapı Ermenî Patrikhanesi'nde asılı kalmıştır. Tarihleri boyunca ilk defa Ermenilerin dinlerine, dillerine, örf ve adetlerine serbest olarak sahip olmalarına imkân verilmiştir. Ermeniler de bu yüzden Osmanlı Devleti'ne ve Türk milletine samimi olarak bağlanmıştır³⁰.

Ermeniler, Sultan II. Mahmud dönemine kadar devlet işlerinde pek yer almamıştır. II. Mahmud döneminden başlayarak Ermenîler'in ilk resmî görevleri Darphane Müdürlüğü olmuştur. Yoğun olarak Ermeniler'in imparatorluk yönetiminde kullanılması, Sultan II. Abdülhamid dönemine rastlar. Hazine-i Hassa Nazırlığı ile Maliye Nazırlığı yapan Agop Paşa, Hariciye Müsteşarı Artin Datyan Paşa, Bâbiâlî Hukuk Müşaviri Noradongyan Efendi, vezirlik rütbesi verilen Ohannes Paşa ve Abraham Paşa gib... Ohannes Paşa kurulan Meclis-i Mebusan'da Meclis Başkan vekilliği de yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda müzik, resim gibi güzel sanatlar alanında şöhretli olan Ermenîler de vardır³¹.

³⁰ KOÇAŞ : a.g.e., sf.65.

³¹ KOÇAŞ : a.g.e., sf.68.

Yine Batılı devletlerin himayeci politikaları sayesinde 19. yüzyıldan itibaren Ermeniler de siyasî bağımsızlık peşine düştüler. Kökü dışarıda olan bir takım siyasî tesirler, teşvikler ve desteklerle bazı maceraperest politika heveslileri, komiteler ve cemiyetler halinde birleşerek Ermenî cemaatini devlete karşı tahrik ettiler. Bazı Ermenî din adamları da din kisvesi altında, isyan ve ihtilâl bayraktarlığı yaparak yüzlerce yıl birarada yaşayan insanları birbirine düşürmüştür. Bilhassa Rusya, Ermenî haklarının korunması bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahaleye yelteniyordu. Halbuki aynı tarihlerde Rusya, kendi içinde yaşayan Ermenilerin hepsini Rus Ortodoksu yapmak, dillerini ve dinlerini ortadan kaldırmak ve böylelikle Ermenileri Ruslar arasında eritmek için çaba harcıyordu³².

Ayrıca burada Islahat Fermanı hükümleri içerisinde yer alan Nizamname-i Milleti Ermeniyan (Ermenî Milleti Yönetmeliği)nden de bahsetmek gerekiyor. Bu yönetmelik, Ermeniler için zaten var olan bir çok haklara ilâveten daha pek çok yeni hak ve hükümler getiriyordu. Bu yönetmelik 1862'de resmen hükümetçe tanınmıştır. Yönetmeliğe göre Ermeni Patrikhanesi'ne pekçok yeni hak ve yetkiler verilmiştir. Ermenî cemaatine öyle haklar tanınmıştır ki, müslüman Türkler'e dahi bu derecede özel ve ayrıcalıklı izin ve imkânlar verilmemiştir. Bu yüzden I. Meşrûtiyet'ten sonra kurulan bir Meclis-i Mebusan'da dokuz Ermenî mebusunun bulunması ve Meclis Başkanvekilliğine de bir Ermenî'nin getirilmesini olağan karşılamak gerekiyor.

---

³² KOÇAŞ : a.g.e, sf.73.

1905 tarihli Osmanlı Devlet İstatistiğine göre bütün Osmanlı ülkesinde 1.294.851 adet Ermenî yaşadığı belirtilmiştir. O zaman ülke nüfusunun % 7'sini Ermenîler oluşturmaktaydı³³.

3. Musevîler:

Fatih'in İstanbul'u fethinden önce pek az sayıdaki Musevî, Galata semtinde yaşamaktaydı. Musevîler İstanbul'un fethinden sonra ekonomik, sosyal ve dînî hürriyetlerini en geniş şekilde kullandılar. Osmanlı Devleti'ne onaltıncı asırda II. Beyazıt döneminde büyük bir Musevî göçü olmuştur. Avrupa'da başgösteren Musevî aleyhtarlığı sonucunda pek çok Musevî hayatını kaybetmiştir. Bilhassa İspanya'da başgösteren bu aleyhtarlık Avrupa'nın her yerine yayılmış ve Hristiyanlık dinine mensup olan herkes Musevîler'e karşı bütün gücüyle mücadeleye koyulmuştu. İspanya'da yaşayan Musevîler'in o tarihlerde tek kurtarıcısı Osmanlı Devleti olmuştur³⁴. 1492'den itibaren Musevîler Türk topraklarına göç etmişler ve ülkenin her tarafına yayılmışlardır. Özellikle İstanbul, İzmir ve Selânik gibi ithalât ve ihracat şehirlerine göç etmişler ve buralarda büyük çapta faaliyet göstermişlerdir. İstanbul'a göç eden Musevîler'in buradaki ilk yerleşim bölgesi Balat ve çevresidir. Asılları İspanyol Musevisi olan Türkiye Musevîleri Judeo Espanyol denilen dili konuşmaktadır. Daha sonraki İstanbul'un Galata, Şişli, Beyoğlu, Kadıköy ve Yakacık taraflarında ikamet etmeye başlamışlardır.

1492 tarihindeki İspanya'dan gelen Musevîler'den başka, 1882 tarihinden itibaren Çarlık Rusyası'nın baskısından kaçan Musevîler de

³³ KOÇAŞ : a.g.e., sf.257.

³⁴ PİRZADE : a.g.e., sf.9.

Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir. Ancak bunların pek az kısmı İstanbul'a yerleşmiş, çoğunluğu ise Filistin'e gitmiştir. Yirmibin kadar Musevî'yi, İmparatorluğa göçmen olarak gelen Avusturyalı Herzl bulunları Filistin'e yerleştirme görevini üstlenmiştir³⁵.

Türk Musevî Cemaati'nin idare merkezi Galata'dır. Musevî Cemaati; a-İtalyan Musevî Cemaati, b- Eskenazi, Cemaati, c- İstanbul Musevî Cemaati olarak üçlü bir idarî bölümle faaliyetlerini halen sürdürmektedirler.

İspanya'dan göçeden Musevîler İstanbul'a yerleştikten sonra çoğunlukla ticaret işiyle uğraştılar. Bu yüzden ayrı bir grup oluşturarak belli bir yerde yaşama imkanları olmamış, Türk mahallelerinin arasında dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Çoğunluğun Türkler'in oluşturduğu mahallelerde yaşayan Musevîler Türkçe'yi hemen hemen Türk telâffuzuyla konuşurlardı.

Cumhuriyet'in ilânına kadar, ülkenin sanayi ve ticaretinin önemli bir kısmı Rum, Ermenî ve çoğunlukla Musevîler'in elindeydi. Osmanlı döneminde Musevîler'in ticaret konusundaki başarısını Avram Galanti "Türkler ve Yahudiler" adlı eserinde şöyle açıklıyor: "Yahudiler yabancı dil bildikleri için, yabancı tüccarlar ile ilişkilerini temin etmiş ve sürdürmüşlerdir. 1871'de Alliance Israelit Universel'in İstanbul'da açtığı okul ile onu takip eden diğer okullar sayesinde Türk Musevîler'in yabancı dile olan hevesleri ve dolayısıyla ekonomik faaliyetleri artmıştır."³⁶

Osmanlılar zamanında Musevîler arasında valiliğe, elçiliğe, bakanlığa yükselmiş kimse bulunmamakla beraber yüksek düzeyde devlet işlerinde

³⁵ KÜÇÜK : a.g.e., sf.1010.

³⁶ GALANTİ, Avram : Türkler ve Yahudiler, İstanbul, 1947, sf.120.

çalıştırılanlar olmuştur. Bunlar arasında bulunan ve devlet şûrası üyeliğine yükselmiş olan Bohor Efendi, İmparatorlukta Musevîler'in destekçisi olarak Avrupa'daki Siyonist Teşkilatı ile işbirliği sağlamıştır. Bunun yanısıra general ve amiralliğe kadar yükselen Musevîler de olmuştur. Musevîler'den pekçok doktor yetişmiştir. III. Murat zamanında Saray'da 41 tane Musevî doktoru görev yapıyordu. Ayrıca Musevîler Türk musikisine de hizmet etmiştir. Harun Homon, İsak Varon, Haham Moşe Faro, İshak Fresko Romano, Haham Nesim Sevilya gibi.... Bunlar zamanın büyük Türk musikisi üstadlarından da ders almışlar, çeşitli makamlarda eserler de bestelemişlerdir³⁷.

Osmanlı Devleti'ne ilk matbaa, İspanya'dan göçeden Musevîler tarafından getirilmiştir. Ülkenin değişik şehirlerinde matbaalar açmışlar ve ileriki yıllarda gazete-dergiler çıkararak Osmanlı basın-yayın tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

C. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Gayrimüslim Azınlıklar

Ulusal mücadele dönemi 19. Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile başlamış ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Türkiye'nin uluslararası kişiliğinin açıkça tanınması da bu antlaşmayla gerçekleşmiştir. Bu antlaşmanın 2. bölümününün 3. kesimi "Azınlıkların Korunması" başlığını taşımaktadır. Antlaşmanın bu kesiminde koruma altına alınan azınlıklar Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlıklardır. Müslüman azınlıklar öngörülen rejim dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla, Lozan Antlaşması ile Türkiye'de uygulanması kabûl edilen

³⁷ GALANTİ : a.g.c., sf.132.

azınlıklar rejiminde “din” ölçütüne başvurulmuş olup bu rejim “gayrimüslim azınlıkların rejimi” olmaktadır³⁸.

1. Lozan Antlaşması'na Göre Azınlıkların Hukûkî Konumu:

Yukarıda da görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkemizde yaşayan gayrimüslim azınlıklarla ilgili ilk düzenlemeler Lozan Barış Antlaşmasıyla ortaya konmuştur. Bu antlaşmanın 2. bölümünün 3. kesiminde bulunan 37. ve 44. maddelerinde gayrimüslim azınlıkların korunmasıyla ilgili kurallar yer almaktadır.

Bu antlaşmanın 37. maddesinde yer alan kurallar, gayrimüslim azınlıkların korunan hakları ve onların çoğunluğa eşitliğini sağlayan ve aleyhlerine ayırım gözetici davranışlarda bulunmasını engelleyen kurallardır. Bu maddede yer alan hükme göre; antlaşmanın hükümleri, Türkiye'nin temel yasaları olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu maddede, antlaşmanın maddelerinin herhangi bir ulusal yasa, töre, yönetmelik veya resmî işlem ile tek taraflı olarak değiştirilemeyeceği hükmü de yer almaktadır.

Antlaşmanın 38. maddesinin ilk bendi, Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir milli topluluktan olma, dil, din ve ırk ayrımı yapılmadan yaşamlarını ve özgürlüklerini sürdürebileceğini öngörmektedir. Aynı maddenin 2. bendi Türkiye'deki herkesin kamu düzeni ve ahlâk kurallarına aykırı düşmemek şartıyla inanç, din veya mezheplerinin gereklerini ister açıkça isterse özel olarak serbestçe yerine getirme hakkı bulunduğunu bildirmektedir. Aynı maddenin 3. bendi ise, gayrimüslim azınlıkların ulusal

³⁸ PAZARCI : a.g.e., sf.171.

savunma ve kamu düzeninin korunması amacıyla getirilen kısıtlamalar dışında, dolaşım ve göçetme özgürlüklerini kuvvetlendirmektedir.

39. Maddeye göre ise, gayrimüslim azınlıklar Müslüman Türkler'in yararlandığı bütün medenî ve siyasî haklardan yararlanacaklardır. Ayrıca farklı özelliklerini de sürdürebilecekler. Buna göre gayrimüslim azınlıklar en başta ticaret ilişkilerinde, dînî ayinlerinde basın-yayın araçlarında ve açık toplantılarda istedikleri dili kullanabilecekler ve mahkemelerde kendi dillerini kullanabilmeleri için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır. Antlaşmanın 40. maddesinde öğretim azınlıkların, dini ve toplumsal kurumlar ile eğitim ve öğretim kurumları ve hayır kurumlarından kendi din, dil ve inançlarıyla uygun olarak serbestçe yararlanma konusundaki hakları yer almıştır. 41. maddede, gayrimüslim azınlıkların eğitim ve dînî kurumları, tam bir güvence altına alınmıştır. Yine bu maddeye göre, Türkiye, bu eğitim ve öğretim kurumlarında Türkçe'nin zorunlu olarak öğretilmesini isteyebilir. Nitekim daha sonra çıkarılan kanunlarla azınlık okullarında Türkçe dersinin, Türk öğretmenler tarafından zorunlu olarak okutulması sağlanmıştır. Yine antlaşmanın 42. maddesine göre, gayrimüslim azınlıkların aile hukuku ve kişisel statüleri bakımından kendi örf ve adetlerinden yararlanabilecekleri öngörülmüştür. Ancak Medenî Kanun'un kabûl edilmesinden az önce Musevîler 15.9.1925, Ermenîler 17.10.1925 ve Rumlar 27.11.1925 tarihli başvuruları ile böyle bir ayrıcalığa gerek kalmadığını T.C. Adliye Bakanlığı'na bildirmişlerdir. 43. maddede, gayrimüslim azınlıkların inançlarına ve dinsel âyinlerine aykırı herhangi bir davranışa zorlanamayacakları, kabûl edilmektedir. 44. maddede ise, Milletler Cemiyeti güvencesine bağlanan bütün bu hükümlerin Cemiyet Konseyi çoğunluk kararı olmadan değiştirilemeyeceği ilkesi yer almaktadır.

Görüldüğü gibi Lozan Antlaşması'nda gayrimüslim azınlıklara ilişkin güvenceler çeşitli düzeylerde ortaya çıkmaktadır. En başta yani 37. maddede yer alan hükme göre, antlaşmanın hükümleri Türkiye'nin temel yasaları olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, bu antlaşma hükümlerine aykırı bir iç hukuki meselenin öncelikle ulusal yargı organları tarafından tesbit edilip hükme bağlanması söz konusudur. Yine bu antlaşma hükümlerinin değişikliğe uğratılabilmesi için, bu değişikliğin Cemiyet Konseyi'nce kabul edilmesi 44. maddede şart koşulmuştur.

Şu anda Milletler Cemiyeti örgütü ortadan kalktığına göre antlaşma hükümlerinin yerine getirilmesi bugün Birleşmiş Milletler örgütünün gözetimi altındadır. Eğer, gayrimüslim azınlıklar ile ilgili olarak herhangi bir uyuşmazlık ortaya çıkarsa, başvurulması gereken yer Uluslararası Adalet Divanı'dır³⁹. Lozan Antlaşması'nda azınlık haklarına ilişkin olarak Türkiye ile antlaşmaya imza koyan devletler arasında bir uyuşmazlığın ortaya çıkması halinde bu meselenin yine uluslararası yargı yoluyla çözülebilmek imkânı vardır.

2. Türkiye'nin Siyasî ve Ekonomik Hayatında Azınlıklar:

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası kişiliğinin açıkça tanınması Lozan Antlaşması'yla gerçekleşmiştir. Ülkede yaşayan gayrimüslim azınlıkların hukukî durumu da yine bu antlaşmayla tayin edilmiştir. Buna göre bütün medenî ve sosyal haklardan onlar da aynen yararlanabilecekti. Bunun yanısıra azınlıkların dinî inançlarını yerine getirmelerine, dillerini kullanabilmelerine ve bu dilleriyle basın-yayın faaliyetlerinde

³⁹ PAZARCI : a.g.e., sf.173.

bulunabilmelerine, eğitim-öğretimlerine kendi okullarında devam etmelerine devlet müdahale etmeyecekti.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkede kalan gayrimüslim azınlıklar Cumhuriyet idaresine ve yapılan inkılâplara her zaman bağlı kalmışlardır. Bu konuda şöyle bir örnek verebiliriz. Lozan Antlaşması'nın azınlıklara tanıdığı bazı haklar konusunda Yunanistan Cemiyet-i Akvam'a müracaat ettiğinde bu konuda fikrine başvuru zamanın Hahambaşısı Hayim Moşe Becerano Efendi 16 Eylül 1926 tarihli Cumhuriyet gazetesine şu açıklamayı yapmıştır, "dünya yıkılsa biz sözümüzden dönmeyiz. Bir arzumuz olursa, onu hükümetimize söyleriz. Yabancıların tavassutunu istemiyoruz. Biz, Cumhuriyet kanunlarına tâbiyiz"⁴⁰.

Osmanlı Devleti zamanında devlet işlerinde önemli görevlerde bulunan azınlıklar, Cumhuriyet rejimi kurulduktan sonra Atatürk ve İsmet İnönü dönemlerinde az da olsa ülkenin siyasî hayatında yer almıştır. Atatürk döneminde Rum asıllı olan Dr. Nikola Toptaş Ankara'dan, Avukat İstimat Zihni Eskişehir'den milletvekili olarak meclise tayin edilmiştir. İsmet İnönü döneminde ise Avukat Mihail Kayaoğlu ile yine Rum asıllı Miko Fakaleçi Meclis'e milletvekili olarak girmiştir. Atatürk döneminde Ermenî olan Berç Türker Afyon'dan milletvekili olarak meclise atanmıştır. Yahudi cemaatinden ise Atatürk zamanında Dr. Abrevaya Marmaralı Niğde'den milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Dr. A. Marmaralı 1939 yılı seçimlerinde ikinci kez seçilmiştir. İnönü döneminde ise Prof. Avram Galante Niğde'den milletvekili olarak 1943 tarihinde meclise girmeyi başarmıştır.

⁴⁰ BEN BANASTE, Nesim : Örneklerle Türk-Musevî Basınının Tarihçesi, İstanbul, 1988, sf.23..

Çok partili döneme geçildiğinde bilhassa Demokrat Parti'den bazı azınlıkların meclise seçilerek girdiğini görüyoruz. Ermenî olan Dr. Andre Vahram İstanbul'dan, Dr. Zakar Tarver İstanbul'dan, Mıgırdiç Şellefyan ile Berç Turan yine İstanbul'dan Demokrat Parti'den milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Bunlardan Zakar Tarver 1960 ihtilalinden sonra Yassıada'ya gönderilmiştir. Musavî cemaatinden olan Avukat Salamon Adato 1946 ve 1950 yılı seçimlerinde Demokrat Parti'den milletvekili seçilmiştir. 1954 yılı seçimlerinde İstanbul'dan Hanri Soryana ile 1957 yılı seçimlerinde yine İstanbul'dan İsak Altabev ve Yusuf Salman, Demokrat Parti Milletvekili olarak meclise girmiştir. Bunlardan İsak Altabev ile Yusuf Salman 1960 ihtilâlinden sonra Yassıada'ya gönderilmiş ve orada vefat etmişlerdir. Rum Cemaatinden de Hıristaki Yuvanidis ve Haleko Hacopolo milletvekili seçilerek meclise girmiştir⁴¹. 1960 ihtilalinden sonra yapılan seçimlerde çeşitli partilerden azınlık milletvekili adayları çıkmış ancak seçilememiştir. 1961 yılı seçimlerinde Sami Kohen CHP'den, Leon Alalu AP'den, Avukat İsak Ciprut A.P.'den, Dr. İsak Taranto C.K.M.P.'den aday olmuşlar ancak meclise girmeyi başaramamışlardır⁴². Bugün mecliste hiçbir gayrimüslim azınlık yer almıyor. Yerel yönetimlerde ise oldukça az miktarda bulunuyor. İstanbul'da azınlıkların ikamet ettiği Bakırköy, Şişli, Adalar ilçelerinde belediye meclis üyeleri olarak seçilen az sayıda azınlık bulunmaktadır. Günümüzün siyasal yaşamında bu kadar az yeri olan azınlıkların sayılarının az oluşu bunda etkili oluyor. Çünkü siyasete katılımında oy sayısı çok önemlidir. Bu yüzden azınlıkların daha baştan seçilme şansları, bulunmuyor. Bunların dışında, toplumda azınlıklara karşı bir önyargının oluşu ve siyasî

⁴¹ Nokta Dergisi : "Siyasette Azınlıklar", 47. Sayı, sf.35, Kasım, 1994.

⁴² Nokta Dergisi : sf.38.

partilerin de gerekli ilgiyi göstermemelerinden dolayı azınlıklar ülkenin siyasal yaşamında yer alamamaktadırlar.

Cumhuriyet döneminde ülkenin siyasî hayatında az da olsa yer alan azınlıklar, ülkenin ekonomisinde ise tam tersine söz sahibi olmuşlardır. Bilhassa İstanbul ticareti 1950'lere değin ağırlıkla azınlıkların ve yabancı şirketlerin elinde bulunuyordu. Azınlık tüccarlarının ve yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye temsilciliklerinin ticaretteki egemenliği, 1935'te İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasınca yayınlanan "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na Kayıtlı Fevkalâde, Birinci, İkinci ve Üçüncü Sınıf Ticarî, Sinaî ve Mali Müesseseler" adlı kitapçıktan açıkça görülebilmektedir. Türkiye'nin sermaye piyasasında 1935'li yıllarda söz sahibi olan 47 tane bankerlik kuruluşunun çoğu azınlıklarca işletilen kurumlardı⁴³. Musevîler tarafından İstanbul'da halı, tarak, fırça, mukavva, kasket üretimi yapan fabrikalar kurulmuştur. Yine Musevî olan Bohor Avram Gomel tarafından II. Dünya Savaşı yıllarında bir hint yağı fabrikası açılmıştır. Ülkeye ithal mal getiren şirketler de yine azınlıkların elinde bulunmaktaydı. 1965'li yıllarda matbaa makinası ithal eden Burla Biraderler ve kağıt ithal eden Avram Danaoğulları, başta gelmekteydi. Kohen, Behar, Eskinazi gibi köklü Musevî aileleri de her türlü kağıt ve mürekkep ithalinde önde gelmekteydiler. Yine Türkiye'deki ilk reklâm şirketleri de azınlıklar tarafından kurulmuştur. Kemal Salih Sel, Cumhuriyet Gazetesi genel yayın müdürlüğünden ayrılarak üçlü reklâm firması olan "Hoffer-Samaron-Huli ilâncılık Koll. Şti"ni 1931'de kurmuştur. Türkiye'deki ilk reklâm şirketidir. Türkiye'deki ikinci reklâm şirketi olan "Faal", 1945'te Eli Acıman tarafından kurulmuştur. Bu şirket 1965 yılında Yeni Ajans ve

⁴³ Türkiye Ansiklopedisi : Cilt 10, sf.2715, İstanbul, 1983.

Man Ajans olarak ikiye ayrılmıştır. Bu reklâm kuruluşları bu gün de faaliyetlerine devam etmektedir⁴⁴.

Görüldüğü gibi ülkenin ekonomisinde söz sahibi olan azınlıklardan bilhassa Musevî cemaati ön plânda yer almaktadır. Museviler'in ekonomide bu denli başarılı ve etkin olmalarının sebebini Prof. Avram Galanti eserinde şöyle açıklıyor; "Cumhuriyet'in ilânına kadar memleketin sanayi ve ticaretinin önemli bir kısmı Rumlar, Ermeniler'in elindeydi. I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Ermeniler ve Yahudiler'in büyük kısmı göç etmiş, Rumlar ise Yunanistan'a gitmiştir. İşler Yahudiler'in elinde kalmıştır. Ermenî ve Rumlar'ın ülkeden ayrılmasıyla memleketin ekonomisinde büyük bir boşluk görülmüştür. Yahudiler de bankalardan kredi almışlar, bunları ziraat ve sanayi alanlarına yatırım yapmışlar. İşadamlarına da kredi vermek suretiyle ülkenin ekonomik bakımdan kalkınmasına hizmet etmişlerdir. Bu hizmetlerinden dolayı kendilerinin kazanması da gayet normal bir şeydir"⁴⁵.

3. Azınlık Nüfusunun Azalmasına Etki Eden Sebepler:

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda ülkenin toplam nüfusu 13 milyon iken, azınlıkların sayısı ise 300 bin civarındaydı. Bu rakamlar 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı sonucunda elde edilmişti. Sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında ise azınlıkların sayısında daima bir düşme görülmektedir. Ülkemizdeki azınlık nüfusunun azalmasında etkili olan başlıca üç tane sebep vardır.

⁴⁴ Yurt Ansiklopedisi : Cilt 6, sf.3945, İstanbul, 1982

⁴⁵ GALANTİ : a.g.e., sf.106.

a. Varlık Vergisi:

İkinci Dünya Savaşı yıllarında 12.11.1942 tarihinde çıkarılan ve 15.3.1944 tarihine kadar uygulanan varlık vergisi ile genelde İstanbul tüccarı, özel olarak ta azınlık tüccarının savaş yıllarında edindiği spekülâtif kazançların bir bölümünü hazineye aktarmak amaçlanmıştı. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu zamanında çıkarılmış olan bir vergi çeşididir⁴⁶.

Varlık vergisinin çıkarıldığı dönem; enflasyonun hızla arttığı, büyük kentlerin ve ordunun günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında çıkmazlara girildiği ayrıca bu ihtiyaçların devlet tarafından karşılanan kısmının kamu gelirleriyle sağlanamayacak kadar arttığı yıllardı. Varlık vergisinin uygulanmasında vergi yükümlülükleri dört grupta toplanıyordu. Müslümanlar, gayrimüslim azınlıklar, dönmeler ve ecnebler. Bu grupların her biri için farklı ölçütler kullanılmaktaydı. Kural olarak kişiler, savaş yıllarında elde ettikleri öngörülen kazanç miktarlarına göre vergilendirilmişti. Müslümanlar ve ecnebler bu miktarın 1/8'ini, dönmeler 1/4'ünü ve gayrimüslim azınlıklar ise 1/2'sini vergi olarak ödeyeceklerdi. Ancak politik tepkiler sonucunda ecneblere uygulanan oran % 35 oranında indirilmişti. Yasa kapsamında görünmekle beraber çiftçiler için çıkarılan vergi ise oldukça düşüktü⁴⁷.

Türkiye çapında varlık vergisi ödemesi gereken yükümlü sayısı 114.368 olarak saptanmış, 465,4 milyon TL dolayında vergi toplanması hedeflenmiş, ancak toplanan vergi 315 milyon TL düzeyinde kalmıştır. Bu

⁴⁶ Türkiye Ansiklopedisi : cilt 10, sf.2797.

⁴⁷ AKAR Rıdvan : Varlık Dergisi, istanbul, 1992, sf.90.

miktarın yaklaşık 221,3 milyon TL'si İstanbul'daki 34 bin yükümlüden alınmıştı. İstanbul'un ve Türkiye'nin en ağır varlık vergisini Barzilay ve Benjamen Firması ödemiştir. Şirket, İstanbul'da vapur işletmeciliğiyle uğraşmaktaydı. Vergi dolayısıyla İstanbul'da satılan 885 taşınmaz malların büyük bir bölümü, savaş yıllarında İstanbul'a yerleşen Anadolu tüccarlarınca satın alınmıştır⁴⁸.

Yasa, verginin ödenmesi için tanınan 15 günlük sürenin iki hafta daha uzatılmasından sonra, borcunun tümünü ödemeyenlere çalışma zorunluluğu da getirmiştir. Borcunu ödeyemeyenler, borcun büyüklüğüne göre vergi komisyonlarınca belirlenen bir sıra ile çalışmaya gönderiliyordu. Bu borçlular önce kamplarda toplanıp sonra grup grup Erzurum Aşkale'ye yollanıyordu. Varlık vergisinin yürürlükte kaldığı süre içinde kampa alınan kişi sayısı 2057, Aşkale'ye gönderilenlerin sayısı ise 1400 idi. İstanbullu azınlıklar bunların % 90'ını oluşturuyordu. Bunlardan 21 kişi Aşkale'de ölmüştü.

Varlık vergisi yalnızca Türk-azınlık ayırımına dayanan bir uygulama olarak kalmamıştır. Bunun yanısıra çiftçi ile kent sermayesi, Anadolu tüccarı ile İstanbul tüccarı arasında da belli bir ayırım izlenmiştir⁴⁹. Şu da bir gerçektir ki, varlık vergisinin azınlıklar üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur. Azınlıkların çoğu borcunu ödemek için mallarını mülklerini satmak zorunda kalmıştı. Ancak sonraki yıllarda azınlık tüccarlar yine ülkenin ticaret ve sanayiinde belli bir yere gelmiştir. Varlık vergisi sonucunda nüfusu en çok azalan azınlık cemaati museviler olmuştur.

⁴⁸ AKAR : a.g.e., sf.77.

⁴⁹ AKAR : a.g.e., sf.100.

b. 6-7 Eylül Olayları ve Uzantıları:

Ülkedeki azınlık nüfusunun azalmasında etkili olan bir diğer sebep “6-7 Eylül Olayları” olarak bilinen İstanbul’da yapılan gösterilerdir. Kıbrıs’taki Batı siyasetini protesto etmek amacıyla 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde İstanbul’da halk gösteriler yapmış, sokaklara taşmıştı. Bu gösterilerde bilhassa azınlıklara ait işyerleri ve dükkânlar yağmalanıp, kundaklanmıştı. Sonuçta İstanbul’da sıkıyönetim ilân edilmiş, yayın yasaklamaları ve gazete kapatmalar da beraberinde gelmiştir⁵⁰.

Çoğunlukla Rumlar’a ait yerler kundaklandığı halde bu olaydan bir süre sonra İstanbul ve ülkenin diğer şehirlerinde yaşayan azınlıklar da, ileride kendi başlarına da böyle bir olayın gelebileceği endişesi ile ülkeden göç etmişlerdir. İstanbul’daki Rumlar’ın bir kısmı Yunanistan’a, İstanbul ve hatta Kırklareli’nde bulunan Museviler’in bir kısmı ülkeden ayrılıp İsrail’e göç etmiştir. Bu göçler sonucunda ülkede bulunan azınlık nüfusu daha da azalmıştır.

c. Yunanistan-Türkiye Arasındaki İkamet Antlaşmasının İptali:

Azınlık nüfusunun azalmasında etkili olan diğer bir sebep te, Yunan vatandaşlarıyla evli olan Rumlar’ın Türkiye’deki ikamet ve izinlerinin uzatılmamasıdır. 1964 Kıbrıs bunalımı sırasında 25 yılı aşkın bir süredir yürürlükte bulunan Yunanistan-Türkiye İkamet Antlaşması, Türkiye tarafından geçersiz sayıldı. Bu durum, genişçe bir Rum topluluğunun ülkeden ayrılmasına sebep teşkil etmiştir. Kıbrıs bunalımıyla ilgili olarak

⁵⁰ Türkiye Ansiklopedisi : cilt 6, İstanbul, 1982, sf.1563.

alınan bu karar sonucu yalnız Yunan uyruklular değil, baskı gelecek korkusuyla T.C. uyruklu Rumlar da, hatta bir kısım Ermeni ve Museviler de kendiliklerinden ülkeden göç etmiştir⁵¹

Azınlık nüfusunun azalmasına etki eden bu sebeplerin her birisi farklı hükümetler zamanında gerçekleşmiştir. Varlık vergisi C.H.P, 6-7 Eylül Olayları D.P, Yunanistan-Türkiye Arasındaki İkamet Antlaşması'nın iptali bir koalisyon hükümeti dönemlerinde olmuştur. Burada, çeşitli hükümetlerce izlenen politikaların azınlık nüfusunun azalmasında etkili olduğunu görmekteyiz.

4. Günümüzde Azınlıkların Toplumdaki Yeri:

Günümüzde Türkiye'de yaşayan azınlıkların sayısı 100 bini dahi bulmamaktadır. Azınlık mensuplarıyla yaptığımız görüşmelerde 3 bine yakın Rum, 26 bin civarında Musevi ve 60 bin civarında da Ermeni'nin ülkemizde yaşadığı tesbit ediyoruz⁵². Azınlıkların bir kısmı dış ülkelere akraba ziyaretlerine veya uzun süre misafir olarak kalmaya gittiklerinden dolayı, kendileri tarafından da kesin bir rakam verilemiyor.

Ülkemizde yaşayan azınlıkların toplumdaki yeri ile ilgili olarak, yaptığımız görüşmede Ermeni Cemaatinin ileri gelenlerinden araştırmacı, yazar Pars Tuğlacı bize şunları söyledi; "Osmanlı Devleti zamanında halk genel olarak Müslüman ve gayrimüslim olarak iki kısma ayrılıyordu. Ancak her iki kesim de Osmanlı Devleti vatandaşıydı. Osmanlı Devleti zamanında

⁵¹ Türkiye Ansiklopedisi : cilt 6, sf.1564.

⁵² Rum, Ermeni ve Musevi cemaatine Mensup kişilerle Nisan 1995 tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda bu rakamlar elde edilmiştir.

yaşayan gayrimüslimler, bugün Türkiye’de yaşayan azınlıkların elde ettiğinden daha fazla haklara sahiptiler. O zamanlarda vezir, general, amiral ve büyükelçilik gibi devletin üst seviyelerinde görev almışlar ve böylelikle devlete hizmet etmişlerdi. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise ülkede yaşayan gayrimüslimler “azınlık statüsü”nde yer almıştır.

Günümüzde Türkiye’deki azınlıkların basit bir devlet memuru olmaları gibi mümkün değildir. Yine kadrolu olarak askeri subay ve astsubay olmaları da yasaktır. Memur olarak sadece belediyelerde çalışabiliyorlar. Halbuki azınlıklar diğer Müslüman halk gibi devlete karşı olan görevlerini yerine getiriyor, vergisini veriyor, askerliğini yapıyor. Şu anda dünyanın hiç bir demokratik ülkesindeki azınlıklar, Türkiye’deki buna benzer bir durumla karşı karşıya değil. Eğer o ülkede doğup, büyümüşse; ırkı, dili, dini ne olursa olsun devletin her kademesinde görev alabilmektedir. Bu yönü itibariyle Türkiye, demokratik diğer devletlerin gerisinde bulunmaktadır.

Bir de azınlıkların bu ülke için yaptığı iyilikler, bilimsel araştırmalar, Türkiye’yi dış ülkelerde iyi bir şekilde temsil etmeleri gibi faaliyetler görmezlikten geliniyor, devlet dahi ilgi göstermiyor. Takdir bile edilmiyoruz. Umarız ki bu gibi olumsuzluklar ileride ortadan kalkar ve Türkiye daha demokratik bir hale gelir”⁵³.

Yine Şalom Gazetesi çalışanlarından Bayan Suzan Valid ise yaptığımız görüşmede bu konuyla ilgili olarak bize şunları söyledi; “diğer Müslüman halk gibi biz de bu topraklarda doğup büyüdük ve biz de T.c. vatandaşıyız. Irk ve dini inanç yönünden Müslüman-Türk halkından farklıyız. Ancak bizim

⁵³ Pars Tuğlacı ile Mayıs 1995 tarihinde yapılan görüşme.

atalarımız 500 yıl bu topraklarda yaşamlarını sürdürmüş. Gerek Müslüman halk gerekse gayrimüslim halk yüzlerce yıl birlikte yaşamış, komşuluk yapmışlar, aralarında ticari ilişkiler olmuş. Bugün bu tür ilişkiler halen devam etmektedir. Biz de kendi kültürümüzü bu toplum içinde devam ettirmeye çalışıyoruz. Geleneklerimizi, dilimizi ve dini inancımızı bizden sonraki nesillere aktarma çabası içindeyiz”⁵⁴.

Bunun dışında, değişik yer ve zamanlarda azınlık mensuplarıyla yaptığımız çeşitli görüşmelerde, azınlıklar toplumun kendilerine karşı olan önyargısından biraz rahatsızlık duyuyorlar. Özellikle “gâvur” olarak nitelendirilmekten hiç hoşlanmıyorlar. Bu yüzden bazı yer ve zamanlarda azınlık mensubu olduklarını ifade etmeye çekiniyorlar. Genel olarak azınlıklar, bazı olumsuzluklara rağmen yine de yaşadıkları ortamdan memnunlar.

---

⁵⁴ Suzan Valid ile Şubat 1995 tarihinde yapılan görüşme.

III. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BASIM FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASI

A. Azınlıkların Basım Faaliyetleri:

Osmanlı Devleti zamanında matbaanın Türkler tarafından kurulup işletilmesinden en az iki asır önce gayrimüslim azınlıklar matbaayı İstanbul'a getirip işletmişlerdir. Çünkü, Türkler'den önce Batı ile ilk temas edenler bu gayrimüslim azınlıklar olmuştur. 15. yüzyılın sonlarından itibaren matbaadan önceleri Museviler, Ermeniler ve daha sonra Rumlar faydalanmıştır.

1. Museviler:

Museviler'in İstanbul'daki matbaacılık faaliyetleri hakkındaki bilgiler çoğunlukla Avram Galanti'nin "Türkler ve Yahudiler" adlı eserine dayanmaktadır. Galanti'ye göre; 1493'te İstanbul'da ilk matbaa açıldıktan iki veya üç yıl sonra Selânik'te de bir matbaa kurulmuş ve İstanbul'da ilk matbaa 1493'te bir Musevî Hahamı olan Gerson tarafından kurulmuştur. Gerson, 1530'a kadar bizzat matbaada çalışmış, sonra bu işi oğulları devam ettirmiştir. İspanya'dan Türkiye'ye göçeden Museviler beraberinde matbaayı da getirmişlerdir⁵⁵.

İstanbul'da kurulan ilk matbaada 1494'te İbranîce bir tefsir ve Tevrat, 1495'te İbranîce bir dilbilgisi kitabı basılmıştır. II. Beyazıt döneminde (1481-1512) İstanbul ve Selânik'te ondokuz, I. Selim döneminde (1512-1520) otuzüç adet kitap basılmıştır. Yine Avram Galanti bunlardan başka

⁵⁵ GALANTİ : a.g.e, sf.7.

basıldığı tarih belli olan ama basıldığı matbaa belli olmayan onyedki kitaptan daha sözetmektedir. Museviler tarafından basılan bu kitapların ilk sayfalarında İbranice olarak yazılan şu cümleler dikkat çekicidir: “Sultan II. Beyazıt’ın Saltanatının gölgesi altında, Sultan I. Selim’in saltanatının gölgesi altında.”

Museviler tarafından kurulan bu matbaalarda İbranice’den başka İspanyolca, Lâtinca ve Rumca eserler de basılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman döneminde de (1520-1566) İbranice harflerle Museviler için hazırlanan bir İbranice-Türkçe lügat kitabı basılmıştır. 1510-1520 yılları arasında İstanbul’da Museviler tarafından işletilen dokuz tane matbaa vardı. 16. ve 18. yüzyıllarda Selânik, Halep, Edirne, Şam ve İzmir’de Museviler’e ait otuz civarında matbaa faaliyet gösteriyordu⁵⁶. Buralarda din ve dilbilgisi kitaplarının yanısıra tarih ve sosyoloji ile ilgili kitaplar da basılmıştır. Anlaşılacağı gibi matbaalar oldukça geniş bir yayın faaliyetinde bulunmuşlardır.

2. Ermeniler:

İstanbul’da ilk Ermeni matbaasının kurucusu olan Sivaslı Apkar, Venedik matbaalarında matbaacılığı öğrendikten sonra matbaa gereçlerini ve orada döktürdüğü Ermenice dizgi harflerini yanına alarak 1567’de İstanbul’a gelmiştir⁵⁷. Gümrükte yapılan incelemede beraberinde getirdiği eşyaların ne olduğu iyice anlaşılamadığından Apkar gözaltına alınmıştır. Hakkında araştırma yapılmış ve iyi hali görüldüğünden serbest bırakılmıştır.

⁵⁶ ADIVAR, A : Osmanlı Türkler’nde İlim, İstanbul, 1982, sf.28.

⁵⁷ GERÇEK, Selim Nüzhet : Türk Matbaacılığı, İstanbul, 1939, sf.23.

Daha sonra Apkar, oğlu Sultanşah ile birlikte Kumkapı'daki Surp Nikogos kilisesinde ilk Ermenî matbaasını kurmuştur. 1567'de basılan ilk kitap "Pokır Keraganutiün" yani "Küçük Gramer" anlamına gelen bir Ermenice gramer kitabıdır. 1568'de "Donatuitz" adlı, "Yortu Takvimi" anlamına gelen bir dua kitabı basılmıştır⁵⁸. Sivaslı Apkar bunlarla beraber bu matbaada altı tane daha kitap basmıştır. Daha sonra dizgi harflerinin bozulması sebebiyle bu matbaa çalışamaz duruma gelmiş ve bir süre sonra çıkan yangında da yok olmuştur. Yine burada yaklaşık bir asır sonra Eremya Çelebi Kömürcüyan tarafından 1677'de küçük bir matbaa kurulmuştur. Kömürcüyan burada Kudüs'teki kutsal yerleri anlatan kendisine ait bir gezi kitabını resimli olarak basmıştır. Ayrıca 12. yüzyılda yaşamış olan Nerses Şınorhali ismindeki bir Ermenî yazarın şiiri burada basılmıştır.

Bunların dışında 1697'de Ermeni Patrikhanesi'nin matbaası açılmıştır. Daha sonra 1762'de İzmir'de de bir Ermenî matbaası faaliyete başlamıştır⁵⁹.

3. Rumlar:

Nikodemos Metaksas adındaki bir Rum papazı 1627'de Londra'dan satın aldığı matbaa aletlerini İstanbul'a getirmiştir. Metaksas o zamanlar Ortodoks Rum Patriği olan Kiril Lukaris'e matbaa aletlerinin gümrükten çıkarılması için müracaat etmiştir. Daha sonra Lukaris, arkadaşı Korent Metropolitisi ile birlikte İngiliz Konsolosluğuna başvurmuştur. Buradaki İngiliz elçisi de gerekli muameleleri yaparak Sadrazam'a müracaat etmiş ve sonuçta matbaa aletlerinin gümrükten çıkarılması temin edilmiştir.

⁵⁸ KABACALI, Alpay : Türk Yayın Tarihi, İstanbul, 1987, sf.18.

⁵⁹ KABACALI : a.g.e., sf.19.

Patrik Lukaris, matbaanın İngiliz Konsolosluğunda kurulmasını istiyordu. Bunu uygun bulmayan konsolosluk yetkilileri, matbaa aletlerini konsolosluğun himayesinde olan başka bir binaya naklettirmiştir. Aynı sene içinde Metaksas İstanbul'daki ilk Rum matbaasını böylelikle kurmuş ve ilk eseri de yine aynı yıl içinde bu matbaada basılmıştır⁶⁰.

Basılan ilk kitap "Musevîler Aleyhine Bir Risale" adını taşıyordu. Ancak, 6 Aralık 1628'de Çizvitler'in tahriki ile matbaaya saldıran yeniçeriler matbaayı tahrip etmişler ve bu olayın sonucunda da matbaa sahibi Metaksas ile İngiliz Konsolosluğunun kâtibi tutuklanmıştır. Bir süre sonra yapılan mahkeme sonucu her ikisi de beraat etmiştir. Metaksas, bu olaydan sonra tahribata rağmen çalışır durumda olan matbaanın aletlerini toparlayarak İstanbul'dan ayrılmıştır.

Burada yeniçerilerin yaptığı bu taşkın hareketi matbaa aleyhtarlığı olarak düşünmek yanlış olur. Bu olayda yeniçeriler, Ortodokslar'ın dinî faaliyetlerini çekemeyen Çizvitler'in tahrikine kapılmıştır. Yoksa yeniçerilerin bu hareketi sadece matbaa aleyhtarlığı olsaydı, matbaayı tamamen işleyemez duruma sokmadan oradan kesinlikle ayrılmazlardı. Ayrıca devlet, matbaacılık faaliyetlerine karşı olsaydı Metaksas'ı da serbest bırakmazdı⁶¹.

Sonraki yıllarda Rumlar tarafından bazı matbaalar daha açılmış ve buralarda Rumlar'a hitabeden pekçok dinî kitap basılmıştır. Ayrıca başka ülkelerde basılan Rumca kitaplar da İstanbul'da serbestçe dağıtılıp satılıyordu.

⁶⁰ GERÇEK : Türk Matbaacılığı, sf.29.

⁶¹ GERÇEK : Türk Matbaacılığı, sf.30.

B. Türkler'in Basım Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıla kadar içine kapalı bir halde yaşamıştı. Devlet düzeninde, ekonomik ve askerî alanlarda bozulmaların olduğu yöneticiler tarafından da kabûl edilmekle beraber, bu konularda yapılan çalışmalar ve alınan önlemler de sonuç vermemişti. Lâle Devri (1718-1730) diye adlandırılan ve başta Padişah III. Ahmet'in olduğu bu dönemde Batı ile ilişkilere geçildi. Osmanlılar'ın Avrupa'daki gelişmelerden habersiz yaşayamayacakları gerçeğinin kabûl edilmesinin ilk adımı, çeşitli ülkelere elçiler gönderilmesiyle atıldı. Bu elçilerden gittikleri ülkelerde varolan askerî ve teknik yenilikler hakkında da bilgi istendi. Bu elçilerden Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, oğlu Said Efendi'yi de yanına alarak Paris'e gitmiştir. Saîd Efendi, Fransada dört yıl kalmış ve Fransa'nın toplumsal yaşamını, bilim-teknik ve kültürel kurumlarını incelemiş ve ayrıca kitap yayıncılığının tekniğiyle yakından ilgilenmiştir⁶². İstanbul'a dönünce matbaayı kurmak için çalışmalara başlamış ve baskıcılık sanatında bir uzman olan İbrahim Müteferrika'yı çalışmalarında yardımcı olarak seçmiştir.

Matbaanın kurulması konusunu Sadrazam Damat İbrahim Paşa olumlu karşılamış ve Şeyhu'l-İslâm Abdullah Efendi'nin de matbaa kurmanın dînî bakımdan herhangi bir sakıncası olmadığı yönündeki fetvası ile birlikte 1727 yılında resmî adı Dâru-t tıbbâ-at ül Âmire olan ilk Türk Basımevi kurulmuştur. İlk Türk Matbaası kurulana kadar kitaplar el ile hattatlar tarafından yazılıp çoğaltılıyordu. Bunun yanısıra Avrupa'da Arap harfleriyle basılan kitaplar Osmanlı Devleti'ne getirilmiş ve bazı şehirlerde serbestçe satılmıştır. Bunlardan biri Hieronimo Megisero adındaki bir İtalyan

⁶² KABACALI : a.g.e., sf.23.

tarafından yazılan ilk Türkçe dil bilgisi kitabı 1612'de Leibzig'de basılmıştır. Ayrıca Fransa'nın Halep Konsolosu A.Du Ryer 1630'da Paris'te Türkçe bir gramer kitabı bastırılmış ve K. Kerim'i Fransızca'ya çevirmiştir⁶³. Aynı şekilde 1665'te Roma'da bir Türkçe-İtalyanca gramer kitabı basılmıştır.

C. Matbaanın Türkler Tarafından Kullanılmasını Geciktiren Sebebler:

Avrupa'da matbaacılık faaliyetlerinin yaygınlaştığı yıllar Fatih Sultan Mehmet'in (1451-1481) dönemine rastlar. Bu dönemde matbaacılığın Osmanlı Sarayı'nın bilgisi dışında kaldığını düşünmek yanlış olur. Zaten matbaanın ülkeye getirilmesini önlemek için herhangi bir girişimde de bulunulmamıştır. Ayrıca, II. Beyazıt'ın (1481-1512) döneminde matbaacılık işleriyle uğraşanlar için idam cezası verileceği yolunda bir ferman çıkardığı ve I. Selim (1512-1520) tarafından da aynı nitelikte bir ferman çıkardığı ileri sürülmüşse de söz konusu fermanlar bugüne kadar ele geçmemiştir⁶⁴.

Bilhassa 17. yüzyılın başlarında İstanbul'da ve diğer şehirlerde gayrimüslim azınlıklara ait çeşitli matbaalar faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Bunlar sadece kalıp oyma yöntemiyle değil aynı zamanda döküm harflerle baskı yöntemi konusunda da oldukça uzmanlaşmışlardı. Yani teknik yönden bir hayli ileri durumdaydılar. Hatta, taşbasma yöntemi 1796'da Avrupa'da Alois Senefelder tarafından bulunmuş ve kısa bir zaman sonra 1831'de

⁶³ KABACALI : a.g.e., sf.28.

⁶⁴ KABACALI : a.g.e., sf.9.

Türkiye’de taşbasmacılığın ilk uygulayıcısı yine Henry Cayol ismindeki bir gayrimüslim olmuştur⁶⁵.

Matbaanın gayrimüslim azınlık tarafından İstanbul’a getirildiğini, kitaplar basıldığını ve devletin bütün bunların faaliyetlerinden haberdar olduğunu görüyoruz. O halde, bu matbaalar ortadayken niçin bir Türk matbaası kurulmamıştır? İlk Türk matbaasının kuruluşunu geciktiren sebepleri burada maddeler halinde ele alıp inceleyeceğiz.

1. Sosyal ve Siyasal Sebebler:

Osmanlı Devleti’nde matbaacılık faaliyetine önce Museviler, sonra Ermeniler ve daha sonra Rumlar başlamıştır. Niyazi Berkes söz konusu eserinde bu dönemde gayrimüslim azınlıklar arasındaki din ve mezhep çatışmaları üzerine bilgi vererek konuyu aydınlatmış ve daha sonra matbaanın karşılıklı propagandaları ve çatışmaları körüklediğini belirtmiştir⁶⁶. Gayrimüslim azınlıklar arasında olan bu çatışmaların bilhassa din işlerinde görülen sarsıntıların siyasî sonuçları oluyordu. Bu da Osmanlı egemenliğine zarar verebiliyordu. Bu yüzden Osmanlı devlet adamları matbaanın bu tip kötü sonuçlara yol açtığını gördüğü için matbaaya sıcak bakmamıştır. Ayrıca Hristiyan dinine ait kitapların Arapça veya Osmanlıca’ya çevrilip yayınlanması da yine devlet adamları tarafından hoş karşılanmamıştır. 18. yüzyılın başlarında Çizvitler’in matbaası, böyle kitapları bastığı için kapatılmıştır. Bunun sebebi, matbaa aleyhtarlığı değildir. Basılan bu tercüme kitapların yasaklanması, Müslüman halk üzerinde olumsuz etkiler

⁶⁵ KABACALI : a.g.e., sf.22.

⁶⁶ BERKES Niyazi : Türkiye’de Çağdaşlaşma, sf. 60-63, Basıldığı yer ve tarih yok.

yapabileceği ve bir takım ayrılıkların doğmasını önlemek ve toplumdaki birlik beraberliği sağlamak içindir.

Dînî kitap basma sebebiyle ortaya çıkan olaylardan sonra padişah II. Mustafa (1695-1703) matbaa işletme yasağını getirmiştir. Bu yasağın gelmesine sebep olan olaylar ise şöyle gelişmiştir: Bazı Katolik rahipler, Katolik mezhebinin Ermeniler arasında yayılması için, değişiklik ve ekler yapılarak tahrif edilen incilleri bastırıp propaganda amacıyla dağıtmışlardı. Bu da bir takım şikâyetlere yol açmıştır. Yapılan soruşturma sonucunda, bu incillerin Galata'da iki yerde ve Valde Hanı'nda Ermenîce kitap basan matbaalarda basılmış olduğu anlaşılmıştır. Bunun sorumlusunun da Sulumanastır Ermenî rahiplerinden Haçadoryan'ın olduğu tesbit edilmiştir. Sonuçta incillere el konulmuş ve Haçadoryan'ın zindana atılması konusunda ferman çıkarılmıştır. Ancak Haçadoryan kaçtığı için ele geçirilememiştir. II. Mustafa daha sonra bir ferman daha çıkararak matbaacılığı yasaklamıştır⁶⁷. Ancak matbaacılığı yasaklayan bu fermanın çıkışından çeyrek yüzyıl sonra ilk Türk matbaası açılmıştır.

Demek ki, Osmanlı devlet adamlarının matbaaya hoşgörüyü bakmamalarına böyle bir takım olaylar ve bunların doğurduğu karışıklıklar sebep olmuştur. Matbaaya karşı olmuş olsalardı, bunu ilk haber aldıklarından itibaren engelleyebilirlerdi.

Matbaanın Türkler tarafından kurulup işletilmemesinin bir diğer sebebi de, o dönemde yaşayan müslüman Türk halkının düşüncesinin henüz matbaayla kabûl edebilecek bir derecede olmayışındır. Çünkü gayrimüslim

⁶⁷ KABACALI : a.g.e., sf.22.

azınlığın yaptığı bir işi örnek alarak veya taklit ederek bir matbaa kurmak o zamanın düşüncesine hiç te uygun değildi. Ancak sonraki yıllarda bu düşünce değişmiştir⁶⁸. Padişah III. Ahmet'in döneminden itibaren Batı ile ilişkilere geçilmişti. Kitap yayını herşeyden önce Batı'yı örnek alan ve en başta gelen yenileşme hareketlerinden biridir. Bununla beraber diğer yeniliklerin de yolu açılmak istenmiştir.

2. Din ile İlgili Sebebler:

Bir önceki konuda gördüğümüz gibi İstanbul'da yaşayan değişik din ve mezheplere mensup olan gayrimüslim azınlıklar arasında matbaalarda basılan kitaplar yüzünden olaylar çıkmıştır. Tabi ki bu tür olaylar, gayrimüslim azınlıkların Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında yaşamlarını sürdürmelerinden dolayı devlet tarafından siyasî bir olay olarak ele alınıyordu. Bu yüzden devlet yönetimi matbaaya hoş bakmamıştır.

Kanunun İslâm dini ile ilgili kısmına gelince; matbaanın açılmasına din bilginlerinin karşı olduğuna dair bir bilgiye kesin olarak rastlanmamaktadır⁶⁹. Nitekim Şeyhül-İslâm Mevlânâ Abdullah Efendi matbaa kurmanın dînî bakımdan herhangi bir sakıncası olmadığı yönünde fetva vermiştir. Osmanlı devlet adamlarının da matbaaya hoş bakmamaları İslâmî sebeblerden değil bir takım siyasî sebebler dolayısıyladır. Bunun yanısıra o zamanda yaşayan bir takım insanlar tarafından matbaanın İslâm dinine aykırı olduğu konusunda bir takım fikirler ileri sürülmüştür. Ancak bu fikirler yetkili din bilginleri tarafından değil bilhassa hattatlar tarafından

⁶⁸ GERÇEK : Türk Matbaacılığı ..., Sf. 33.

⁶⁹ KABACALI : a.g.e., sf.27.

ileri sürülmüştür. Matbaaya karşı en çok tepki bunlardan gelmiştir. Ancak onların bu tepkilerini dînî bakımdan değil, ekonomik bakımdan ele almak daha doğru olacaktır.

Anlaşıldığı gibi İslâm dini açısından matbaanın açılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak burada bir konunun üzerinde durmak ta faydalı olacaktır. İlk Türk matbaası faaliyete geçtikten sonra dahi burada hiçbir dînî eser basılmamıştır. Nihayet Padişah III. Selim döneminde, 1803'te Risale-i Birgivi ismindeki ilk din kitabı basılmıştır. Bu durumu, o zamanlı, şartlarda "dini kitap basmak dine uygun değildir", şeklinde açıklamak yanlış olur. Aslında burada ekonomik bir sebep yer almaktadır. Hattatlar, matbaa ortaya çıkınca geçim kaynakları ellerinden gidiyor diye ayaklanmışlar, gösteri yapmışlardır. Padişah da hattatlara hak vermiş ve dînî eserlerin bilhassa Kur'an-ı Kerim'in sadece hattatlar tarafından yazılacağını ve bunların matbaada basılamayacağını bildirmiştir⁷⁰. Hattatlar da böylece ayaklanmayı bırakmışlardır.

Bu durum III. Selim zamanına kadar devam etmiştir. Bu ilk dînî kitabın basımından sonra ise dînî kitapların da basımının gerekli olduğu görüşü yaygınlık kazanmış ve bu alandaki kitapların basım faaliyetleri daha da artmıştır.

3. Teknik ve Ekonomik Sebebler:

Türkler'in matbaadan faydalanmalarını geciktiren sebeblerden birisi de ekonomik ve teknik sebeblerdir. Matbaadan önce eserler elle, hattatlar

⁷⁰ KABACALI : a.g.e., sf.31.

tarafından yazılıyordu. Yüzlerce yıl boyunca kitaplar daima elle yazılmış ve mükemmel eserler ortaya çıkmıştır. Eğitim ve öğretimde de bu yazma eserler kullanılmaktaydı. Matbaa ilk anda Türkler tarafından kabûl edilip işletilmiş olsaydı, bu hattatların geçim kaynakları, bir anda ellerinden gitmiş olacaktı. Nitekim matbaa Türkler tarafından kullanılmaya başlandığında bir önceki maddede açıklandığı gibi, hattatlar ayaklanmış ve gösteri yapmışlardır. Bilhassa dinî kitapları yazan hattatların din adamlarıyla da yakın ilişkisi vardı. Bu tepkilerin sonucunda da matbaalarda dinî eserlerin basımı padişah tarafından yasaklanmıştı.

Görüldüğü gibi hattatların ayaklanması, matbaa gayrimüslim azınlıklar tarafından kullanılmaya başladığında değil Türkler tarafından kullanılmaya başladığında meydana gelmiştir. Türkler eğer gayrimüslim azınlıklar ile aynı zamanda matbaayı kullanmış olsalardı o zaman bile hattatlar yine ayaklanırdı. Demek ki bu, tamamiyle ekonomik bir sebebe dayanmaktadır.

Bunun yanı sıra bir takım teknik sebepler de vardır. Matbaanın kuruluş ve gelişmesi için henüz gerekli koşullar mevcut değildi. Teknik bakımdan İbrahim Müteferrika işe sıfırdan başlamıştı diyebiliriz. İki yıllık bir çalışmadan sonra ancak 1729'da ilk kitap basılabildiği görülmüştür. Gayrimüslim azınlıklar ise Avrupa'dan hazır olarak matbaa aletlerini Osmanlı Devleti'ne getirmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde yeterli kağıt üretiminin sağlanmamış olması da teknik bir sebep olarak ele alınabilir. Osmanlılar önce kağıdı Doğu'dan getiriyorlardı. Batı kaynaklı kağıtlara ise 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra rastlanıyor. Bunların kullanımı 15. ve 16. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır. 17.

yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı-Fransız ticaret ilişkileri arttığından Fransız yapımı kağıtların kullanımı en geniş ölçülere ulaşmıştır. İbrahim müteferrika'nın kurduğu matbaada basılan kitapların çoğunda Fransa'dan gelen kağıtlar kullanılmış olmakla beraber, 1744'te Yalova'da bir kağıt fabrikası açılmış ancak bu fabrika Avrupa kağıtlarının rekabetine dayanamadığı için kapanmıştır⁷¹. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı yayıncılığı, tarihi boyunca kağıt ihtiyacını dışarıdan alınan kağıtla gidermiştir. İstanbul'da kağıt ticareti ise Museviler'in elindeydi. Matbaanın Türkler tarafından işletilmeye başlanmasıyla birlikte kağıt fiyatları daha da pahalılaşmıştır.

Yukarıda ele alıp incelediğimiz sebepler yüzünden matbaa, Türkler tarafından daha geç kullanılmaya başlanmıştır. Sonraları ise matbaacılık maalesef daha geniş bir alanda uygulanma imkânını da bulamamıştır. Matbaacılığın yaygınlaşması ve Türkler arasında geniş bir alanda uygulanma imkânına kavuşabilmesi, her türden kitabın rahatlıkla basımının yapıldığı ve çıkan gazetelerin sayısının arttığı 19. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır.

---

⁷¹ KABACALI : a.g.e., sf.56.

IV. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BASIN FAALİYETLERİ

A. Yabancılar Tarafından Yabancı Dilde Yayınlanan Dönemsel Yayınları

Türk Basın Yayın tarihini gözden geçirdiğimizde Türkçe dönemsel yayınların hayli geç başladığını görmekteyiz. Bunu, Türk matbaacılığının çok geç faaliyete geçmesine bağlayabiliriz. Halbuki Musevî matbaaları 15. yüzyılın başlarında, Ermenî matbaaları, 16. yüzyılın ikinci yarısında, Rum matbaaları 17. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş ve kısa sürede ülkenin hemen her tarafına yayılmıştır. İlk Türk matbaasından iki asırdan daha fazla bir zaman önce azınlık matbaaları kurulmuştur. Bunun yanı sıra azınlıkların sosyal ve ekonomik durumlarının çok iyi olmasından dolayı matbaalarda kendi dillerinde basım yapmışlar, sonraki yıllarda gazete ve dergi çıkarmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde ilk gazeteler ülkede yaşayan yabancı uyruklu kişiler tarafından yabancı dilde yayınlanmıştır. Türkçe gazetelerden önce yabancı dilde gazete yayınlarının başlamasında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış meselelerle uğraşması, bir takım ekonomik ve sosyal şartların olumsuzluğu yüzünden, gazetenin öneminin daha geç kavranmış olması etkili olmuştur. Ülkede ilk gazeteler Fransızlar tarafından yayınlanmıştır. Fransızlar'ın gazete çıkarmalarının sebebi, Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerinde kültür nüfuzunu sürdürmesi ve geliştirmesidir⁷².

⁷² EBUZZİYA Ziyad : "Türkiye'de Yabancı dilde Basın", Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dışındaki Basın, İstanbul, 1984, sf.33.

Fransızca olarak basılan ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde ilk olarak yayınlanan önemli gazeteler şunlardır:

- Bulletin des Nouvelles: İstanbul'daki Fransa Elçiliği, Fransa'dan baskı makinalarıyla, bunlara ait araç ve gereçleri getirerek 1785'te kendi matbaasını kurmuştu. Elçilik matbaası önce iki tane kitap bastı. 13. Ağustos 1775'te de Bulletin des Nouvelles adında, Fransızca olarak bir gazete çıkarıldı. Büyükelçi Verninacın elçilik organı olarak yayınladığı bu bülten için, Türkiye'de çıkan ilk gazete denilebilir. Gazete, Fransızlar'a ve Türk hükümetine Fransa'ya ait bilgiler vermek, Fransız devriminin amacını anlatmak maksadıyla çıkarılmıştır⁷³. Gazetenin herhangi bir nüshası günümüze kadar intikal etmemiştir. Gazetenin baskı makinası ve harfleri tamamen Fransa'dan getirilmiştir. Türkçe olarak basılmak istenmişse de, matbaa harfleri buna müsait olmadığı için bu işten vazgeçilmiştir. Daha sonra Türkçe döküm harfler Fransa'ya sipariş edilmişse de olumlu bir sonuç alınamamıştır. Gazete onbeş günde bir 6-8 sayfa halinde yayınlanmıştır. Yayınına ancak 7-8 ay kadar devam etmiş ve nihayet kapanmıştır.

- Gazette Française de Constantinople: Verninac'tan sonra İstanbul'a yeni gelen büyükelçi Aubert-Dubayet, Fransızca bir gazete çıkarmak için çalışmalara başlamış ve Ekim 1796'da bu gazeteyi yayınlamaya başlamıştır. Gazete'nin verdiği haberler genellikle Fransa ve diğer ülkelerle ilgiliydi. Ülke ile ilgili haberlere pek yer verilmemiştir. Bu gazetenin izlediği politika diğerininki gibiydi. Gazete, Fransızlara, Fransa'nın dostu olan devletlerin diplomatlarına ve Bâb-ı Âli'ye gönderiliyordu. Gazete aylık ve 4 sayfa olarak yayınlanıyordu. Önemli günlerde ise 2 sayfalık bir ek de yayınlanıyordu. Pek

⁷³ İNUĞUR M.Nuri : Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, 1982, sf.206.

düzenli yayın yapamayan gazetenin yayını, iki yıl sonra elçilik matbaası kapatılınca durmuştur.

- Spectateur Oriental: 24 Mart. 1821'de İzmir'de haftalık olarak yayınlanmaya başlamış bir gazetedir. Alexandre Blacque adındaki bir Fransız tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Blacque'nin gazetede uyguladığı politika Fransız politikasına uymadığı için, Fransız konsolosluğunun hükümete baskı yapması sonucu 27 Mart 1824'te gazete kapatılmıştır. Bir süre sonra 1 Ekim 1824'te gazete tekrar çıkmaya başlamıştır. Bu kez gazetenin yöneticileri Vigoureux ve Didier idi. Gazete o zamanki siyasi çerçevede Osmanlı hükümeti lehinde, Rusya ve İngiltere'nin aleyhinde yazılar yazınca, ilgili ülkelerin baskısı sonucu hükümet gazeteyi uyarılmış ve daha sonra gazetenin başına tekrar Blacque geçmiştir. Gazete, Osmanlı devleti'nin çıkarlarını her zaman savunmuş gerektiğinde bütün dünya devletlerini de eleştirebilmiştir⁷⁴. Yabancı devletler de tekrar hükümete baskı yapmış ve sonuçta hükümet gazeteyi bir ay kapatma kararı almıştır. Gazete tekrar çalışmaya başladığında, bu sefer de Fransa'nın dış politikasını eleştirmeye başlamıştır. Bunun üzerine Fransa Konsolosluğu matbaa makinalarına el koymuş, hükümet ise buna karşı hiçbirşey yapamamıştır. 8 Aralık 1827'e tamamen kapatılmıştır.

- Le Smyrnee'n: Yine İzmir'de, Charles Tricon tarafından 1824'te Fransızca olarak ayda bir kez yayınlanan bir gazetedir. Bir müddet sonra Tricon gazetesini Roux isimindeki bir Fransız tüccara satmıştır. Gazete 11 sayı daha çıktıktan sonra hükümetin menfaatleri aleyhine yayın yaptığından dolayı 1824'te kapatılmıştır.

⁷⁴ GERÇEK Selim Nüzhet : Türk Gazeteciliği, İstanbul, 1931, sf.23.

- Le Courrier de Smyrne: Alexandre Blacque 1828 yılında İzmir'de hükümetin desteğiyle bu gazeteyi çıkarmıştır. Haftalık olarak çıkan bu gazete de yeralan yazılarla, Osmanlı hükümetinin menfaatlerini yabancı devletlere karşı korunmuştur. Bu yüzden Rus ve Fransız konsoloslukları hükümete baskı yapmaya başlamıştır. Hükümet de Blacque hakkında soruşturma açtırmıştır. Gazetenin ise 1828 yılının ortalarına kadar ancak devam edebilmiştir. Daha sonra padişah II. Mahmut, Blacque'yi İstanbul'a davet etmiş ve resmi nitelikteki bir gazeteyi çıkarmasını teklif etmiştir. Blacque de bu teklifi kabul etmiş, gazeteyi satmış ve İstanbul'a gelmiştir. Bu gazetenin adı daha sonra Journal de Smyrne olarak değişmiştir ve 1915 yılına kadar aralıklarla yayınına devam etmiştir.

- Le Moniteur Ottoman: Ruslar ile giriştiği savaşta mağlup çıkan ve Mısır'ı da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya kaptıran II. Mahmut, ülkenin haklı davalarını içte ve dışta kamuoyuna duyurabilmek için gazete yayınlamanın önemini kavramıştır. Bu maksatla hemen hazırlıklara başlandı. İstanbul'a yerleşen A. Blacque "Le Moniteur Ottoman" adlı gazeteyi 1831'den itibaren yayınlamaya başladı⁷⁵. Fransızca olarak yayınlanan yarı resmi bir gazetedir. Aynı yıl içinde Türkçe ilk gazete olan Takvim-i Vekâyi de yayınlamaya başlamıştı. Ancak burada şu bilinmelidir ki Le Moniteur Ottoman, Takvim-i Vekâyi'nin Fransızca çevirisi değildir. Ancak Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan bir çok haber bu gazetede yayınlanmış, sayfalarında hükümetin görüşlerine yer verilmiştir.

A. Blacque 1836'da aniden ölünce gazete'nin yönetimi Hüseyin Mazhar ve Françeski gibi yanında çalışanlara kalmıştır. II. Mahmud'un

---

⁷⁵ İNUĞUR : a.g.e., sf.169.

ölümünden sonra padişah olan Abdülmecid, 1846'da yarı resmi olarak kurulan Courier de Constantinople adlı gazetenin başyazarlığına A. Blacque'nin oğlu Edvard Blacque'yi getirmiştir. Edvard Blacque bu gazetede 7 yıl çalışmış ve iyi bir diplomat ve aynı zamanda da iyi bir gazeteci olmuştur⁷⁶.

- Stamboul (İstanbul): 1875'ten itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir. Laffan ve Henry Hanly kardeşler tarafından çıkarılmıştır. 1895'te Hanly kardeşler ölünce gazeteyi Chester adlı birisi satın almıştır. Gazeteyi idare eden ise Regis Delbeuftur. 1911'e kadar gazeteyi bu kişi idare etmiş ve bu dönem gazetenin en parlak günleri olmuştur. Delbeuf, Figaro gazetesinin İstanbul muhabiri ve aynı zamanda Fransız Edebiyatı öğretmeni olarak İstanbul'da görev yapıyordu. Delbeuf ölünce gazeteyi Pierre le Goff idare etmeye başlamıştır. Daha sonra Rene Houille gazetenin başına geçmiş ve 1955 tarihine kadar gazete yayınlanmıştır. Gazete, son zamanlarında Fransız elçiliği tarafından yapılan yardımlar sayesinde çıkabilmiş ve nihayet bu yardım da kesilince 1964 tarihinde yayınına son vermiştir.

- Levant Herald: 1856'dan itibaren İstanbul'da Fransızca ve İngilizce olarak yayınlanmaya başlamıştır. The Times gazetesinin Türkiye muhabiri olan Edgar Wittaker bu gazeteyi yayınlamıştır. 1867 tarihinde gazete devletten daha fazla para almak için şantajlara başvurduğundan hükümet tarafından kapatılmıştır⁷⁷.

---

⁷⁶ İNUĞUR : a.g.e., sf.170.

⁷⁷ İNUĞUR : a.g.e., sf.172.

B. Yabancılar Tarafından Türkçe Yayınlanan Dönemsel Yayınlar: Cerîde-i Havadis ve Ruzname-i Cerîde-i Havadis Gazeteleri.

İngiltere’de yayınlanan Morning Herald gazetesinin İstanbul muhabiri olan William Churchill adındaki bir tüccar, padişah’tan aldığı izin sayesinde Cerîde-i Havadis adlı gazeteyi kurmuş ve ilk sayısını 1 Ağustos 1840’ta yayınlamıştır. Gazete ilk günlerde hiç satılmamış, ilk üç sayı bedava dağıtılmış, 1843 yılına kadar zorlukla çıkarılmıştır. Böylece gazete kapanma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. William Churchill hükümete baskı yaparak devletten ayda 2500 kuruşluk maddi yardım sağlamış ve tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonra gazete, yirmi yıl yayınlandığı süre içinde hükümetin adeta yayın organı haline gelmiştir⁷⁸.

Gazetenin yabancı ülkelerde muhabiri olduğundan dış haberlere önem verilmiştir. Daha sonraları gazete ticarî bir kimliğe bürünmüş iç ve dış ilanlar yer almaya başlamıştır.

Aynı zamanda gazetenin dili gittikçe sadeleşmiş ve birçok tefrikalar yazılmıştır. Gazete ilk önce haftada bir defa, daha sonra on günde bir yayınlanmaya başlamıştır. Ancak gazetenin yayını sık sık aksamış, düzenli olamamıştır.

1854 Kırım savaşı sırasında William Churchill İngiliz gazeteleri savaş muhabiri sıfatıyla Kırım’a gitmiş, gönderdiği haberler gazeteye olan ilgiyi arttırmış ve bu haberler gazetesini tarafından ayrı bir ilâve şeklinde yayınlanmıştır.

⁷⁸ GERÇEK : Türk Gazeteciliği, sf.35.

Gazetenin yazarları arasında pek çok kıymetli kalem vardı. İbnül Kemal, Nüzhet Efendi, Emin Bey, Sîret Bey, Şair Ali, Hafız Müşfik, Ahmet Zarifi ve Şair İsmet Bey bu gazetede çalışmışlardır.

William Churchill 1864'te vefat edince gazeteyi yayınlamaya oğlu Alfred Churchill devam etti. Ceride-i Havadis'in 27 Eylül 1864'te 1212'ci nüshası ile yayın hayatı sona erdi. Ancak Alfred Churchill, Cerîde-i Havâdis'i kapatmadan önce Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis adıyla bir başka gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Zaten bu gazete 1854'ten beri Cerîde-i Havadis'in ilâveleri halinde önemli haberleri duyurmak amacıyla arada bir yayınlanıyordu. Ruzname-i Ceride-i Havadis yeni bir şekil ve muhteva ile 25 Eylül 1864'ten itibaren yayınlanmaya başlamıştır⁷⁹.

Bu gazeteye de devlet aylık 2500 kuruş para yardımı yapıyordu. Daha çok ekonomik haberlere yer verilmiş, devletin icraatlarını öven yazılar yazılmıştır. Haftada beş gün yayınlanmıştır. 1878'de diğer gazetelerin çoğalmasından dolayı önemini yitirmiş ve kapanmıştır. Gazete bu zamana kadar 5804 sayı olarak yayınlanmıştır⁸⁰.

⁷⁹ ERTUĞ Hasan Refik : Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti?, İstanbul, 1984, sf.177.

⁸⁰ İNUĞUR : a.g.e., sf.178.

C. Osmanlı İnsanın ve Osmanlı Toprağında Yaşayan Yabancıların Yayın Düşüncesinin Ortak Ürünü : Takvim-i Vekâyi :

Türk basın tarihinde ilk Türkçe ve resmî gazete Takvîm-i Vekâyi'dir. Padişah II. Mahmut gazeteye çok önem vermiş ve gazetenin neşrine dair bir emirname çıkarmıştır. Bugünkü İstanbul Lisesi binasının arkasında bulunan bir bina satın alınarak müstakil bir gazete matbaası olan "Takvimhane-i Âmire" kurulmuştur. Kurumun başına da Esat Efendi getirilmiştir. Gazetede resmî iç işleri, kısmen de olsa gayri resmî olarak dışarıdan alınan haberler, fen ilimleri, yeryüzünde meydana gelen olaylar, ticarî işlerle ilgili haberler yer alıyordu. Haftada bir defa, beşbin adet basılıyordu⁸¹.

Takvîm-i Vekâyi'nin revaç bulması için oldukça gayret edilmiştir. Rum Patriği Konstantiyus ve Ermenî Patriği Estepanos Efendiler'in himayelerinde olan bütün kiliselere beyanname gönderilerek Takvim-i Vekayî'nin yayına başladığı tebliğ ediliyor ve yakında çıkacak olan Rumca ve Ermenîce nüshalarını satın almaya talip olmaları tavsiye ediliyordu. Bu tavsiyename gazetenin 12 numaralı sayısında yer almıştır⁸².

Gazetenin, önceleri Arapça ve Farsça nüshaları yayınlanmıştır. Daha sonraları Osmanlı halkını oluşturan azınlık dilleriyle de yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin Rumcası "Otumanikos Monitor" 1835'te, Ermenicesi "Lirokir" ise 1832'de çıkmaya başlamıştır.

Takvim-i Vekâyi'nin haftada bir defa yayınlanması düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir. 1833'te 24 sayı, 1834'te 18 sayı, 1835'te 27 sayı

⁸¹ PARMAKSIZOĞLU, Abbas : Türk Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, sf. 86, İstanbul, 1994.

⁸² GERÇEK : Türk Gazeteciliği, sf.32.

yayınlanmıştır⁸³. 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayûn'u ayrı bir ilâve halinde ilân edilmiştir.

Gazete düzensiz olarak ve yukarıda belirttiğimiz konuları işleyerek yayınına devam etmiştir. 1860 yılından sonra ise tamamen devletle ilgili haberlerin, tüzüklerin yayınlandığı tam bir resmî gazete şeklinde çıkmaya başlamıştır. (Varaka-i Mahsûsa). Gazetede yer alan haberlerin bayatlamış olmasından dolayı "tarihi yeni, kendi eski gazete" lâkabı verilmiştir.

Takvim-i Vekâyi bir dizgi yanlışlığından dolayı 1878'de kapatılmış ve tam oniki yıl yani 1890 yılına kadar yayınlanmamıştır. Gazetenin son nüshası 2119 numaralıdır. 1890'da tekrar yayınlanmaya başlamış ancak 1891'de gazetede yine bir dizgi hatası yüzünden gazete kapatılmıştır. Bir yıl bir ay süre çıkan gazete 283 sayı olarak basılmıştır. Bundan sonra gazete 1908 yılına kadar çıkmamıştır. 1908'de tekrar yayına başlayan gazete 1922'de İstanbul hükümeti ortadan kalkana kadar devam etmiştir. Bu süre içinde gazete 2206 sayı basılmıştır.

Ankara'daki TBMM hükümeti 7 Ekim 1920'de Cerîde-i Resmîye'yi çıkarmaya başlamıştır. Takvim-i Vekâyi'nin özelliklerine sahip 2 gazetenin adı Kasım 1922'de Resmî Cerîde, 2 Ocak 1928'de de Resmî Gazete olarak değiştirilmiştir⁸⁴. Halen yayınlanmaya devam etmektedir.

⁸³ BAYRAK M.Orhan : Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, sf.86, İstanbul, 1994.

⁸⁴ PARMAKSIZOĞLU : a.g.e., sf.13.

D. Azınlıklar Tarafından Yayınlanan Dönemsel Yayınlar

Osmanlı Devleti zamanında gayrimüslim azınlıklar tarafından çıkarılan yayınların bir kısmı Türkçe, bir kısmı ise azınlık diliyle yayınlanmıştır. Önce gayrimüslim azınlıkların çıkardığı Türkçe yayınları, daha sonra Rum, Ermenî ve Musevî azınlığın kendi dillerinde çıkardıkları dönemsel yayınları inceleyeceğiz.

1. Azınlıkların Türkçe Yayınları.

Türk Basın Yayın tarihi boyunca gayrimüslim azınlıklar tarafından bilhassa Osmanlı döneminde çok sayıda ve kıymetli Türkçe dönemsel yayınlar çıkarılmıştır. Basın tarihimizde bunların önemi oldukça fazladır. Bu gazetelerin büyük bir kısmında Türk yazar ve düşünürleri de yazılar yazmıştır. Gayrimüslim azınlıkların sahip olduğu bu dönemsel yayınlar, çıktıkları zamanda halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu dönemde (19. yüzyılın ilk çeyreğinden 20. yüzyılın başına kadar olan zaman) Türkler tarafından çıkarılan Türkçe gazetelerin azınlıklara göre daha az sayıda olmasının başlıca iki sebebi vardır⁸⁵. Birinci sebep; Türk aydınının gaye olarak daima gözünü devlet memurluğuna veya askerliğe dikmesidir. Devlet memuru ve askerinin ise gazetecilik yapması yasaktır. Aydınlardan gazeteciliğe merak salıp gazete çıkarmaya başlarsa, devrin hükümeti o kişinin yazılarından kuşkulandıkları için kendisini derhal bir devlet memurluğuna tayin eder ve böylece o kişiyi İstanbul'dan uzaklaştırırdı. Devlet memurluğuna tayin edilen bir kişinin azledilinceye kadar istifa etmeye hakkı dahi yoktu. İkinci sebep ise; bilhassa Türkler tarafından Türkçe olarak yayınlanan gazetelere sansür ve

⁸⁵ EBUZZİYA : sf.37.

baskının daha fazla oluşudur. Halbuki azınlık veya yabancı dilde yayınlanan gazetelere hükümet çok daha hoşgörülü davranmıştır. Bu sebebler yüzünden Türkler'in basın hayatında yer alması ve Türkçe gazetelerin sayısı, Cumhuriyet dönemine kadar azınlık basını ile karşılaştırılmayacak kadar geri kalmıştır.

Gayrimüslim azınlıklar tarafından yayınlanan Türkçe gazete ve dergiler şunlardır:

- Muhbir: 1866'da yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi Filip Efendi'dir. Gazeteyi ise Ali Suavi idare etmiştir. İnkılap fikirlerini ilk yayan gazetedir⁸⁶. Haftada beşgün yayınlanıyor ve hükümetin politikasını sert bir şekilde eleştiriyordu. Bu yüzden 8 Mart 1867'de bir ay süreyle kapatılmıştır. Daha sonra yeniden yayınlanmaya başlamışsa da ancak 55 sayı daha çıkabilmiştir. 27 Mayıs 1867'de gazete tamamen kapatılmıştır.

- Veled-ül Cevâib: 1868'de yayınlanmaya başlamıştır. Arapça ve Türkçe olarak yayınlanıyordu. Daha sonradan müslüman olan Ahmet Faris Efendi ile Filip Efendi bu gazeteyi çıkarmıştır. Ancak 7 sayı çıkarabilmiştir.

- Muhibb-î Vatan: 1867'de Andon Efendi tarafından çıkarılmıştır. Bu gazete daha sonra adını Memalik-i Mahrûsa, Türkistan, Hülâsat-ül Efkâr, Efkâr ve Mirkat olarak değiştirmiştir. Yine bu yılda Şakir Efendi aynı adla bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete 66 sayı yayınlanmış ancak, maddi imkânların yetersizliği sebebiyle kapanmıştır.

⁸⁶ GERÇEK : Türk Gazeteciliği, sf.42.

- Mecmuâ-i Maârif: 1867 Filip Efendi idaresinde çıkmıştır. Eskiden Churchill'in hizmetinde bulunan ve gazetecilik için okumaya yazmaya çalışan Filip Efendi zekâsı sayesinde tecrübesini ilerletmiş ve Mecmua-i Maarif gibi kıymetli bir gazete yayınlanmıştır. Mecmua-i Maarif 1867-1877 yılları arasında toplam 294 sayı olarak çıkarılmıştır. İlk çıktığında bir dergi olarak yayınlanmıştır. 1868'den itibaren haftada 5 kez, 1874'ten sonra ise hergün çıkarılmıştır. İstanbul Cemiyet-i ilmiye-i Osmâni'nin yayın organı olmuştur. 1873'ten sonra ise Hüseyin Hüsnü idareyi ele almış ve Sarafim Efendi ile beraber yürütmüştür. 1869-1873, 1874-1875 ve 1876-1877 yılları arasında üç kez kendiliğinden kapanmış daha sonra yeniden yayınına devam etmiştir. Toplam 4 seferde $52+40+109+93=294$ sayı yayınlanmıştır⁸⁷.

- Terakki: 1868'de Ali Raşit ile Filip Efendi tarafından çıkarılan bir gazetedir. İlk önce haftada iki kez yayınlanıyordu. 34. sayıdan sonra günlük olmuştur. Bu gazetenin önemli bir özelliği ilâveler vermesidir. Cuma günü, "kadınlara mahsus ilave", adı altında kadınlarla ilgili bir ilâve veriyordu. Pazar günü ise Letâif-i Âsâr isminde bir mizah dergisi ilâve olarak verilmiştir. Bu gazetede Ebuz-ziya Tefvik, Suphi Paşazade Ayetullah, Kemal Paşazade Sait, Lehli Hayrettin Karski ve Recaizade Mahmut Ekrem gibi önemli yazarlar yazı yazmışlardır. 439 sayı çıktıktan sonra hükümeti eleştiren yazılarından dolayı bir ay süreyle kapatılmıştır. Açıldıktan sonra iki sayı daha çıkmıştır. Ancak eski özelliğini kaybettiğinden dolayı 1870'de kendiliğinden kapanmıştır⁸⁸. Bu adla gazete daha sonraki yıllarda da değişik kişiler tarafından pekçok kez çıkarılmıştır. Zamanının en mükemmel haber gazetelerindendir.

⁸⁷ BAYRAK : a.g.c., sf.87.

⁸⁸ İNUĞUR : sf.243.

- Kevkeb-i Şarki: 1869'da Terakki'nin kapanan, kadınlarla ilgili nüshasını devam ettirmiş olmak için çıkarılmış, renkli kağıda basıldığı halde pek ilgi görmemiş bir gazetededir. Gazeteyi Aleksan Sarrafyan günlük olarak çıkarmıştır. Ancak 40 sayı çıkabilmiş, aynı yıl içinde kendiliğinden kapanmıştır.

- Diyojen: Teodor Kasap tarafından 1869'dan itibaren çıkarılmaya başlanan, ilk müstakil siyasi mizah gazetesidir. Diyojen önceleri Fransızca, Rumca, Ermenice haftalık olarak yayınlanmıştır. Daha sonra Türkçe olarak ve haftada iki kez yayınlanmaya başlamıştır. Namık Kemal, Tefik Ebuzyya ve Âli Bey burada yazılar yazmıştır. Gazeteye 120. sayısından sonra karikatürler konmuştur. Ancak gazete, yayınlanan üç karikatür ve bazı yazılardan dolayı 2 ay kapatılmıştır. Kısa süre içinde 3 kez daha gazete kapatılmıştır. Nihayet, Mısır Hıdivi İsmail Paşa ile Rus Çarı, II. Aleksandır arasında hayali mektuplar yayınladığı için zamanın Sadrazamı Şirvanizade Rüştü Paşa tarafından 13 Ocak 1873'te Âli Kararname gereğince tamamen kapatılmıştır. Diyojen, toplam 184 sayı yayınlanmıştır. Diyojen gazete'si basına karşı arttırılan baskının derecesini göstermesi bakımından basın barometresi olarak ün salmıştır⁸⁹. Teodor Kasap ardından Çingiraklı Tatar ve Hayal adlı mizah gazetelerini çıkarmıştır.

- Memalik-i Mahrusa: (Korunan Memleket) 1870'te Andon Efendi ile Rasih Efendi tarafından çıkarılan günlük bir gazetedir. Ancak dört ay çıkabilmiş ve 50 sayı yayınlanmıştır. Daha sonra kendiliğinden kapanmıştır.

- Hayal: 1872'de kuvvetli bir mizah gazetesi olarak yayınlanmaya başlamıştır. Sahibi Teodor Kasap'tır. Hayal gazetesi de Diyojen gibi her işi

⁸⁹ ORAL. Fuat Süreyya : Türk Basın Tarihi, İstanbul, sf.112. Baskı tarihi yok.

latifiye dökerek tenkit etmek hususunda başarılı olmuş bir gazetedir. Mehmet Rauf ve Ebuz-ziyâ Tevfik gibi ünlü yazarlar burada yazı yazmıştır. Haftada üç kez yayınlanmıştır. 1876'da ilân edilen ilk Anayasa'nın basınla ilgili maddesini eleştiren bir karikatürü yüzünden kapatılmıştır. Teodor Kasap 1864 tarihli Matbuat Nizamname'sine göre 3 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Bir süre sonra Teodor Kasap hapisten çıkarılmış ve bir yolunu bulup Paris'e gitmiştir. Bir süre sonra Teodor Kasap hapisten çıkarılmış ve bir yolunu bulup Paris'e gitmiştir. Bir süre sonra tekrar yurda dönmüş ve Saray kütüphanesinde görevlendirilmiştir. Hayal kapatılana kadar 368 sayı olarak yayınlanmıştır.

- Çingiraklı Tatar: 1873'te Teodor Kasap tarafından yayınlanan bir mizah gazetesidir. Yanko Resmî de bu gazetenin çıkarılmasında Teodor Kasap'ın yanında yer almıştır. Ebuz-ziya Tevfik bu gazetede yazılar yazmıştır. Teodor Kasap'ın gazete yayıncılığındaki ustalığı bu gazetede oldukça göze çarpmaktadır⁹⁰. Haftada iki kez yayınlanan bu mizah gazetesi 89 sayı çıktıktan sonra 1875'te kapatılmıştır.

- Lâtife: 1875 tarihinde Zakarya Bezkozluyan tarafından çıkarılan bir mizah gazetesidir. Haftada iki kez yayınlanmıştır. Her sayısında bir karikatür yer alıyordu. Ancak fazla ilgi görmeyip satılamamıştır. Gazetenin yazı işleri kadrosu değiştirilmişse de 108 sayı çıktıktan sonra 1876'da kendiliğinden kapanmıştır.

- Kamer: 1873'te Antuvan Efendi tarafından çıkarılan bir mizah gazetesidir. Başarılı olamayınca aynı yıl içinde kendiliğinden kapanmıştır.

⁹⁰ PARMAKSIZOĞLU : a.g.e., sf.22.

- Hülasat-ül Efkâr: Antuvan Efendi tarafından 1873'te yayınlanmaya başlayan günlük siyasi bir gazetedir. Önemli olaylar olduğunda, sabah ve akşam okumak üzere günde iki kez çıktığı da olmuştur. Gazete ilgi görünce 104. sayısından sonra hacmi büyümüştür. 1874'te 135 sayı çıktıktan sonra kapatılmıştır.

- Tiyatro: Avrupa'dan gelen yeniliklerden biri olan tiyatronun bizde tamamiyle yerleştiğini gösteren "Tiyatro" gazetesi Agop Baronyan tarafından 1874'te yayınlanmaya başlamıştır. Ülkede ilk tiyatro yayını olması dolayısıyla önem kazanır. Haftada iki kez çıkan gazete, 18. sayısından itibaren hacmini daha da büyütmüş ayrıca resim ve karikatürler de yer almaya başlamıştır. Bu senede gazetelere bir vergi mahiyetinde pul kullanma zorunluluğu getirilmişti⁹¹. Bu pullar her bir gazetenin üzerine ayrı ayrı yapıştırılacaktı. Unutulurken bile olsa, ceza geleceğinden bu durum bilhassa gazete sahiplerini oldukça düşündürmüştü. Tiyatro gazetesi bir iki ay kendiliğinden kapandı. Ancak tekrar çıktığında eski okuyucularını kaybettiği için gazete kendiliğinden 1876'da kapanmıştır. Bu süre içinde gazetenin 94 sayısı yayınlanmıştır.

- Şafak: 1874'te Mihalâki Efendi tarafından haftalık olarak çıkarılan küçük bir mizah gasetesidir. Fazla ilgi görmediğinden aynı yıl içinde 24 sayı çıktıktan sonra kendiliğinden kapanmıştır.

- Şark: 1874'te Agop Baronyan ve Dimitrake (Rum asıllı) tarafından çıkartılan günlük politika, ticaret ve maliye gazetesidir. Gazetede bilhassa

⁹¹ GERÇEK : Türk Gazeteciliği, sf.23.

mâli konular daha fazla yer alır. 1875'te 406 sayı çıktıktan sonra kendiliğinden kapanmıştır.

- Efkâr: 1876'da Antuvan Efendi tarafından çıkarılan haftalık siyasi gazetedir. 19 sayı çıktıktan sonra kendiliğinden kapanmıştır.

- Meddah: 1875'te Aristotelis tarafından çıkarılan mizahi bir gazetedir. Haftada iki kez yayınlanmıştır. Ancak beklenen ilgiyi görmeyince 31 sayı çıktıktan sonra aynı yıl içinde kendiliğinden kapanmıştır.

- İstikbal: 1875'te Teodor Kasap tarafından çıkarılan günlük siyasî: bir gazetedir. Sahibi Teodor Kasap, gazeteye yazdığı mukaddimede gazeteyi "hergün bir varakı neşrolunan bir kitap" olarak nitelendirmiştir. Gerçekten de gazetede bir kitap ciddiyeti vardır⁹². Siyasî, ahlâkî, ilmî, edebî ve bilhassa milli eğitim ile ilgili konulara geniş yer verilmiştir. Cemal Bey ve Hayri Bey isimlerinde iki tane de yazar burada yazı yazmıştır.

Gazete tamamıyla Teodor Kasap'ın gözetimi altında yayınlanmıştır. 1877'de 236 sayı çıkarıldıktan sonra İstikbal gazetesi kendiliğinden kapanmıştır.

- Vakit: 1875'te Filip Efendi tarafından yayınlanan o dönemin en önemli gazetesidir. Gazete çok başarılı olmuş, halktan ilgi görmüştür. Tiraj ve satış rekorları kırmıştır. Burada, Filip Efendi'nin gazete çıkarma ve yazar kadrosu oluşturma konusunda ne kadar tecrübeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Vakit gazetesinde Hüseyin Necati, Muallim Naci, Çaylak Mehmet Tevfik

⁹² İNUĞUR : a.g.e., sf.274.

yazı yazmıştır. Başyazar ise Kemal Paşazade Lâstik Said Bey'dir. Said Bey'in "İcmâli Ahvâl" başlığı altında yazdığı yazılar halk tarafından çok beğenilmiş ve okunmuştur. Ayrıca gazetede kadınlar için özel bir sayfa yer alıyordu. Günlük olarak yayınlanan siyasî bir gazete olan Vakit, 1883 yılında 2822 sayı çıktıktan sonra kendiliğinden kapanmıştır⁹³.

- Sabah: 1875 yılında Rum Papadopoulos tarafından çıkarılan günlük siyasî gazetedir. Gazetenin başyazarı Şemsettin Sâmî'dir. Küçük boyda basılmıştır. Gazetenin 65. sayısında gazetelerin basılmadan önce sansüre tâbî olacağı belirtilmiştir. Aynı sayıda, sansür yüzünden gazetenin üç haber sütûnu boş bırakılarak yayınlanmıştır. Daha sonraki sayılarda da sansüre uğrayan yerler hep boş bırakılmıştır. 1876'da gazete 308 sayı çıkınca kapanmıştır. Gazeteyi 1889'da Mihran Efendi satın almıştır.

- Zerrât: Kitapçı Arakel ve Avlonyalı Süreyya tarafından aylık olarak yayınlanan edebî-fennî bir dergidir. 1888-1889 yılları arasında sadece beş sayı çıktıktan sonra yayını sona ermiştir.

- Marifet: Teodosya ve Ali Muzaffer tarafından 1898'de yayınlanmaya başlayan haftalık edebî-fennî dergidir. Türkçe ve Fransızca olarak çıkarılmıştır. Aynı yıl içinde onaltı sayı çıktıktan sonra yayını sona ermiştir.

- Malûmat: Artin Asaduryan ve Mehmet Fuat tarafından 1893-1895 tarihleri arasında yayınlanmış olan haftalık edebî-fenni bir dergidir. Bu dergi o yıllarda eski edebiyatı savunmuştur.

⁹³ BAYRAK : sf.98.

Malûmat dergisi bu süre içinde sadece kırksekiz sayı yayınlamıştır. 1895'ten itibaren Artin Asaduryan dergiyi tamamen edebî bir dergi haline getirmiştir. 424 sayı haftalık ve resimli olarak yayınlanmıştır. Bu sayıdan itibaren günlük bir gazete olarak yayınına 1903 tarihine kadar devam ettirmiştir. Bu gazetede pek çok ünlü Türk yazar ve düşünürü yazı yazmıştır. Bunlar; İsmail Safa, Tevfik Fikret, Baba Mehmet Tahir, Yunus Nadi, Rıza Tevfik ve Saffet Nezihî'dir. Gazete, yeni edebiyata karşı eski edebiyatın savunuculuğuna devam etmiştir⁹⁴. Toplam 2443 sayı çıkmıştır.

- Hazine-i Fünûn: Doktor Cerrahyan ve Kirkor Faik tarafından haftalık olarak yayınlanan edebî-fennî bir dergidir. 1892 ile 1896 yılları arasında toplam 208 sayısı yayınlanmıştır.

- Çanta: Diran Papazyan tarafından 1889'da yayınlanmaya başlayan bir fen dergisidir. Maarif Nezareti'nin ruhsatı ile çıkmaya başlamıştır. Ancak aynı yıl içinde yayını sona ermiştir.

- Tarik: Filip Efendi tarafından 1884'ten itibaren yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir. Dönemin en iyi gazetelerinden biridir ve 1889 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir. Bu gazetede; Ahmet Cevdet, Mustafa Reşit, Mahmut Sadık, Hamid Vehbi, Lâstik Mehmet Sait, İbnül-emîn Mahmud Kemal İnal, Hüseyin Cahid Yalçın ve Tevfik Fikret gibi pek çok ünlü Türk gazeteci ve yazarı yer almıştır.

⁹⁴ PARMAKSIZOĞLU : a.g.e., sf.32.

- Terakkî: Kirkor Faik ve Andelip (Faik Esad) tarafından 1897'den itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlayan bir gazetedir. 67 sayı yayımlandıktan sonra 1898'de yayını sona ermiştir.

- Faruk: İvaniki Pasfidi ve Mevlânzâde Tefik tarafından 1908 tarihinden itibaren haftalık olarak yayınlanan bir gazetedir. Aynı yıl içinde gazetenin yayını kendiliğinden sona ermiştir.

Görüldüğü gibi gayrimüslim azınlıkların yayınladıkları Türkçe gazetelerle toplumda hem düşünce ve kültür düzeyinin hem de doğrudan doğruya gazetecilik mesleğinin gelişimine önemli katkılarda bulunulmuştur. Meselâ; Aleksan Sarrafyan yayın yönetmeni olarak basında genel yayın politikası açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Filip Efendi de gazete çıkarma ve yazar kadrosu oluşturma bakımından oldukça başarılı bir kişidir. Yayınladığı mizah dergileriyle Teodor Kasap eleştiri çığırını geliştirmiştir.

2. Azınlıkların Kendi Dillerindeki Yayınları

a. Musevîler:

Türkiye'de yaşayan Musevîler kendilerine has iki dili kullanırlar. Bunlar; Ladino denilen İspanyolca'ya benzeyen bir dildir. Diğer ise İbranîce'dir. Sadece bu iki dilde çıkan gazetelerin miktarının 102 olduğunu Ziyâd Ebuzyia tesbit etmiştir.. Bunlardan 34'ü Ladino dilinde, 4'ü İbranî dilinde yayınlanmıştır. Diğerlerinin ise tesbiti henüz mümkün olamamıştır. Bunlardan 86 tanesi Osmanlı Devleti zamanında, 16'sı ise Türkiye

Cumhuriyeti zamanında yayınlanmıştır⁹⁵. Ayrıca Museviler tarafından ibrani harflerle Türkçe gazeteler Osmanlı Devleti zamanında çıkarılmıştır. Fransızca ve hatta Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkçe olarak süreli yayınlar yine Museviler tarafından çıkarılmıştır.

Museviler'in basın hayatıyla ilgili olarak derli toplu bir çalışma Nesim Benbanaste tarafından gerçekleştirilmiştir. ⁹⁶Osmanlılar zamanında Museviler tarafından çıkarılan dönemsel yayınlar şunlardır:

- Sha Area Mızralı: İbranî dili ile çıkan ilk gazetedir. 1846'da İzmir'de çıkarılmıştır. "Doğunun Kapıları", anlamına gelir.

- Or Israel (La Luz de Israel): İspanyolca olarak 1853'te Leon de Hayim Kastro tarafından yayınlanmıştır.

- "El Manadero" veya "La Fuente de Sensia Para El Puevlo": İspanyolca olarak Moşe Pesah tarafından 1855-1858 yılları arasında yayınlarının bir gazetedir. Bu gazete daha sonra 1885-1889 yıllarında İzak Karmona tarafından aylık olarak yayınlanmaya başlamıştır.

- Jurnal Israelit: Yine İspanyolca olarak Yehezkel Gabay tarafından 1860-1866 yılları arasında önceleri haftada bir kez, daha sonra üç kez yayınlanmaya başlayan bir gazetedir. Yehezkel Gabay Maarif Nezareti'nde görev alan ilk Musevî'dir. Gerçek anlamda Türk-Musevî basını onunla başlar. Bu yayın organı ile Musevî toplumunun kültürel ve sosyal açıdan gelişip aydınlanması için mücadele etmiştir.

⁹⁵ EBUZZIYA : a.g.e., sf.42.

⁹⁶ BENBANASTE : a.g.e., sf.28.

- Sefat Emet veya El Luzero: Mois Eli tarafından İspanyolca olarak 1867'den itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- El Nasiona: 1871'den itibaren İspanyolca olarak Jurnal Israelit'in bir devamı olarak yayınlanmaya başlamıştır. Marko Mayorkas, Mois Dalmediko ve David Fresko tarafından çıkarılmıştır.

- El Tiempo: 1871'den itibaren İspanyolca olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin kurucusu Isak H. Karmona'dır. Gazetenin son yayıncısı ise David Fresko'dur. Yayını 27 Mart 1930 tarihine kadar devam etmiştir. David Fresko 1850'de İstanbul'da doğmuş, 1933'de Fransa'da ölmüştür.

- El Progreso: 1871'de Behor M. Malho tarafından İspanyolca olarak yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- El Telegrafo: El Nasiona'nın bir devamı olarak 1872 ve 1930 yılları arasında İspanyolca olarak yayınlanmıştır. Marko Mayorkas tarafından çıkarılmıştır. David Fresko da bu gazetede başyazarlık yapılmıştır. Mois Dalmediko ve Isak Gabay daha sonra bu gazetenin yayınına devam ettirmiştir. Mois Dalmediko 1848 ve 1937 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Devlet memurluğu yapmış ve Osmanlı Devleti zamanında Bahriye Nezareti'nde albaylığa kadar yükselmiştir. Birçok gazetede yazılar yazmıştır.

- La Patria: 1908-1909 tarihleri arasında İspanyolca olarak haftada üç kez yayınlanan bir gazetedir. Viktor Levi ve David Elnekave tarafından

çıkarılmıştır. Viktor Levi bazı gazete ve dergiler yayınlamıştır. Kendisi ayrıca Fransızca ve İtalyanca'dan pek çok kitap tercüme etmiştir.

- La Boz: Viktor Levi tarafından 1908-1910 tarihleri arasında İspanyolca olarak yayınlanan bir gazetedir.

- El Relampago: Elia Kohen tarafından 1909'dan itibaren haftada iki kez yayınlanan İspanyolca bir gazetedir.

- El Korreo: Viktor Levi tarafından haftada üç kez İspanyolca olarak 1911'den itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- El Sol: David Fresko tarafından İspanyolca-Fransızca olarak 1879'dan itibaren onbeş günde bir yayınlanmaya başlayan ilmî-edebî bir dergidir.

- El Rayo De Luz: Viktor Levi tarafından hazırlanan resimli ilmi-edebî bir dergidir. İspanyolca-Fransızca olarak 1885'ten itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır.

- El Amigo De La Famia: David Fresko ve Mois Dalmediko tarafından hazırlanan, resimli ilmi-edebî-tarihî bir dergidir. 1885'ten itibaren İspanyolca-Fransızca olarak 1885'ten itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır.

- El Instruktor: David Fresko tarafından hazırlanan ilmî-edebî-tarihî bir dergidir. 1888'den itibaren İspanyolca-Fransızca olarak yayınlanmaya başlamıştır.

- El Cudio: David Elnekave tarafından İspanyolca-Fransızca olarak 1909-1922 tarihleri arasında yayınlanmış bir dergidir.

- Le Edision De Cugeues Del Telegrafo: İsak Gabay tarafından hazırlanan ilmî, edebî, tarihî bir dergidir. Haftalık olarak çıkan dergi 1894'ten itibaren İspanyolca-Fransızca olarak yayınlanmaya başlamıştır.

- Coha Cohayka: 1860'tan itibaren Journal Israelit'in eki olarak yayınlanan bir mizah dergisidir.

- El Burlon: 1909'dan itibaren haftalık olarak yayınlanan bir mizah dergisidir. Şemuel Hayim, Mitrani ve Nisim Behar tarafından çıkarılmıştır.

- El Cugeton: Elia R. Karmano tarafından haftalık olarak yayınlanan bir mizah dergisidir. 1909'dan 29.5.1931 tarihine kadar yayınlanmıştır.

- El Cuflete: Leon Aruete tarafından 1909'dan itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlanan mizahî bir dergidir.

- El Grasiozo: Viktor Levi tarafından 1910'dan itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlanan bir mizah dergisidir.

- Şarkıyye: İbranî harflerle Türkçe olarak yayınlanan bir gazetedir. 1867'den itibaren İzmir'de çıkarılmıştır.

- Zaman: 1872'den itibaren İzmir'de yayınlanmaya başlamıştır. İbranî harflerle Türkçe olarak yayınlanan bu gazetede daha çok Musevîler'i ilgilendiren konular ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

- Ceride-i Terceme: 1876'dan itibaren İzmir'de Nisim Niego tarafından İbranî harflerle Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan bir gazetedir. Burada da daha çok Musevîler'i ilgilendiren konular ele alınmıştır.

- Ceride-i Lisan: 1899'dan itibaren Avram Leon ve Avram Naon tarafından İzmir'de İbranî harflerle Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- İttihat: 1908-1909 yılları arasında zamanın İzmir milletvekili Nisim Masliah tarafından günlük olarak çıkarılan siyasî bir gazetedir. Türkçe olarak yayınlanmıştır.

- İktisadiyat Mecmuası: Mois Kohen (Munis Tekinalp) tarafından 1914-1918 tarihleri arasında yayınlanan iktisadî bir dergidir. Bu dergide millî iktisat görüşü savunulmuştur.

- Türkiye Ticaret Gazetesi: M. Revah tarafından 1919-1923 tarihleri arasında Türkçe-Fransızca günlük olarak yayınlanan bir gazetedir.

- Mir'at: 1911'ten itibaren Avram Naon (Avukat İbrahim Nom) ve Avukat İsak Ferera tarafından yayınlanan edebî-felsefî bir dergidir.

- Cerîde-i Felsefe: 1912'den itibaren Milaslı Bohor İsrail tarafından yayınlanmaya başlayan edebî-felsefî bir dergidir.

- Ha Mevasser: Tamamiyle İbranîce olarak yayınlanan bir gazetedir. Nahum Sokoloff tarafından 1909-1911 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

Museviler tarafından İbranice olarak Osmanlı Devleti zamanında gazete-dergi yayını fazla olmamıştır.

- Laurore: 1908-1922 yılları arasında haftalık olarak yayınlanan Fransızca bir dergidir. Lucion Sciuto tarafından çıkarılmıştır.

- Le Jeune Turc: 1908-1918 yılları arasında Sami Hochberg tarafından Fransızca olarak yayınlanan bir dergidir.

- La Nasion: 1919-1922 yılları arasında Jak Loria tarafından Fransızca olarak yayınlanan bir dergidir.

- Le Journal D'orient: Fransızca olarak Albert Karasu tarafından günlük olarak 1917-1971 yılları arasında aralıklı olarak yayınlanmıştır. Albert Karasu vefat edince gazetesinin yayını da sona ermiştir.

b. Ermeniler:

Ermeniler tarafından 601 gazete ve dergi çıkarıldığı yine Ebuzziya Ziyad tarafından tesbit edilmiştir⁹⁷. İlk Türkçe gazete olan Takvîm-i Vekâî'nin Ermenice nüshaları da basılmıştır. Osmanlı Devleti zamanında en fazla gazete-dergi çıkaran gayrimüslim azınlık Ermeniler olmuştur. Bunlardan 414 tanesi İstanbul'da, 187 tanesi Anadolu'da yayınlanmıştır.

Ermeniler'in basın hayatıyla ilgili olarak derli toplu bir çalışma Pars Tuğlacı tarafından gerçekleştirilmiştir⁹⁸. Osmanlı Devleti zamanında pek çok

⁹⁷ EBUZZIYA : a.g.e., sf.35.

⁹⁸ TUĞLACI, Pars : Çağdaş Türkiye Ansiklopedisi, 3. cilt, sf.1658, İstanbul, 1986.

Ermenice gazete ve dergi çıkarıldığı halde bugün bunların pek çoğunun örneği elimizde bulunmamaktadır. Şu anda Ermeniler tarafından çıkarılan Jamanak Gazetesi'nin yetkilileriyle yaptığımız görüşmede, onların da bu konuda bir arşive sahip olmadığını öğrendik. 1960'lı yıllarda çıkan bir yangın sonucunda pek çok gazete örnekleri yanmış bulunmakta. Kurtarılanların bir kısmı bugün Taksim'de Atatürk Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

Osmanlılar zamanında Ermenice olarak yayınlanan bazı gazete ve dergiler şunlardır.

- Lirokir: Ermenice çıkan ilk gazetedir. 1831'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

- Gavroş: Yervant Tolayan tarafından 1908'den itibaren çıkarılmaya başlanan haftalık mizahî, siyasî ve kadın gazetesidir. Daha çok Ermeniler'e hitabeden bu gazetenin yayını 1927 yılına kadar sürmüştür.

- Jamanak: Misak Sarkis Koçunyan tarafından 1908 yılından itibaren çıkarılmaya başlanan günlük, siyasî bir gazetedir. Gazetenin ilk müdürü Mardiros Koçunyan'dır. Bu gazetenin yayını günümüzde de devam etmektedir.

- Aravod: 1909'dan itibaren Misak Surenyan tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Haftalık siyasî bir gazetedir. 1924 yılına kadar yayını sürdürmüştür.

- Verçin Lur: Hraçya D. Nersesyan'ın sahibi olduğu bu gazete 1914'ten itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin müdürü Ardaşes

Kalpakkçıyan idi. 1930 yılına kadar yayınıını sürdüren günlük siyasî bir gazetedir.

- Nor Giank: Yervant Antreasyan tarafından 1918-1919 tarihleri arasında yayınlanan günlük bir gazetedir.

- Joğovurt: Dikran Zaven tarafından 1918-1920 yılları arasında yayınlanan günlük siyasî bir gazetedir.

- Yerevan: Mıgırdiç Cebraş tarafından 1918 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık, bazen onbeş günde bir çıkarılan bir dergidir. 1920'ye kadar yayınıını sürdürmüştür.

- Çagadamard: V. Mardikyan'ın sahibi olduğu bu günlük siyasî gazete 1918'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. M. Aslanyan bu gazetenin müdürlüğünü yapmıştır. Gazetenin yayını 1924 yılına kadar sürmüştür.

- Joğovurti Tsayni: Simon Uşakliyan tarafından 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasî ve sosyal bir gazetedir. 1920'ye kadar yayını devam etmiştir.

- Hay Gîn: Hayganuş Mark tarafından 1919'dan itibaren çıkarılmaya başlayan bir dergidir. Onbeş günde bir yayınlanan ve bir kadın dergisi olan Hay Gîn 1932'ye kadar yayınlanmıştır.

- Şaviğ: 1919'dan itibaren Levon Şatıryan tarafından çıkarılan bir gazetedir. Haftalık edebî ve siyasî bir gazete olan Şaviğ 1920'ye kadar yayınlanmıştır.

- Yergir: O. Cinazyan tarafından 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasî bir gazetedir. Vahan Zeytunyan bu gazetenin müdürlüğünü yapmıştır. Bu gazetenin yayını 1922'ye kadar devam etmiştir.

- Yerguşapti: Simon Khoren tarafından 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan günlük bir haber gazetesidir.

- Yerkidzagan Darekirk: Yervant Odyan tarafından yayınlanan bir yıllıktır. 1921-1922 yılları arasında kapsamaktadır. "Mizah Salnamesi" anlamına gelmektedir.

- Nor Serunt: A. Asbed tarafından Adana'da 1920-1921 yılları arasında yayınlanan günlük edebî ve ilmî bir gazetedir.

- Hay Badanî: Dr. F.U. Mekalim'in sahibi olduğu haftalık resimli bir dergidir. Kirkor H. Kabusdyan bu derginin müdürlüğünü yapmıştır. 1921-1922 yılları arasında yayınlanmıştır.

- Yerevag: 1922'de yayınlanmış aylık bir dergidir. H.M. Deroyents tarafından yayınlanmıştır.

- Aravod: Türk-Ermeni Birliği tarafından 1922-1925 tarihleri arasında haftalık olarak yayınlanan bir gazetedir.

- Şant: 1911'den itibaren yayınlanmaya başlayan ve iki haftada bir yayınlanan dergidir.

- Nor Gıank: 1918'den itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasî bir gazetedir.

- Vosdan: 1916'dan itibaren yayınlanmaya başlayan bir dergidir.

- Nor Hayasdan: "Yeni Ermenistan" anlamına gelen ve 1918'den itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- İknad Ağa: 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan mizahî bir dergidir.

- Tarman: Aylık olarak yayınlanan bir tıp dergisidir. 1920'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

- Hay Iskaud: "Ermeni İzci" anlamına gelen ve 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan bir dergidir.

- Hay Pijışg: 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan aylık bir tıp dergisidir.

- İravaked: "Hukukçu" anlamına gelen ve 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan bir hukuk dergisidir.

- Hay Pujag: 1920'den itibaren yayınlanmaya başlayan bir tıp dergisidir. "Ermeni Tedavi Rehberi" anlamına gelmektedir.

- Cagadamard: "Muharebe" anlamına gelen bir günlük siyasî gazetedir. Gazetenin 13 Ağustos 1920 yılında 527. sayısının yayınlanmış olduğunu görmekteyiz.

- Partsravank: “Manastır” anlamına gelen ve 1922’den itibaren yayınlanmaya başlayan aylık dînî bir dergidir.

- Şirag: 1921’den itibaren yayınlanan bir gazetedir.

c. Rumlar:

Rumlar tarafından toplam 155 adet Rumca gazete ve dergi çıkarılmıştır. İlk Rumca gazete de 1831’de İzmir’de çıkarılmıştır. 1835’te İstanbul’da “Otomanikos Minitör” adlı Rumca Takvim-i Vekâyi’nin bu dilde nüshası çıkarılmıştır. Bu gazete, devletin Rumca yayınladığı resmî organıdır. Rum harfi ile Türkçe olarak “Karamanî dili” denilen dille beş tane de gazete yayınlanmıştır⁹⁹. Bunun ilki 1860’da yayınlanan “Anatoli” gazetesidir.

Osmanlı Devleti döneminde Rumca yayınlanan bazı gazete ve dergiler şunlardır:

- O Filos To Neon: 1831’de İzmir’de yayınlanan ilk Rumca gazetedir.

- Elenikos Filolo: 1864’ten itibaren İstanbul’da yayınlanmaya başlayan tarih ve edebiyat dergisidir. 1922’ye kadar yayınına devam ettirmiştir.

- Faros Tis Anatoles: “Anadolu Feneri” anlamına gelen bu gazete 1908’den itibaren Trabzon’da çıkarılmaya başlanmıştır. Bazen günlük bazen haftada iki veya üç gün Rumca ve Türkçe olarak çıkarılan gazete, yayınına 1922’ye kadar sürdürmüştür.

⁹⁹ EBUZZİYA : a.g.e., sf.40.

- Epohi: Niko Kapitonidis tarafından 1919'dan itibaren Trabzon'da çıkarılmaya başlayan bir gazetedir. "Devir" anlamına gelen ve haftada iki kez çıkan gazete, yayını 1921'e kadar sürdürmüştür.

- Metaritmessis: "Devrim" anlamına gelen, günlük bir gazetedir. 1921'den itibaren Kosti Papadopulos tarafından yayınlanmaya başlamıştır.

- Proia: Konsantinopulos tarafından 1918'den itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık bir gazetedir. 1923'e kadar yayını devam etmiştir.

- Proodos: "İleri" anlamına gelen bu gazete 1871'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Hamudopulos tarafından 1871-1912, Minas İpatyus Spatudis tarafından 1919-1922 yılları arasında yayınlanmıştır.

- Anagennisis: 1919'dan itibaren İstanbul'daki Kilise Derneği tarafından çıkarılmaya başlayan ve onbeş günde bir yayınlanan dergidir. 1922'ye kadar yayını sürdürmüştür. "Rönesans" anlamına gelmektedir.

- Neos Pimin: İstanbul'daki Patrikhane tarafından aylık olarak yayınlanan dini bir dergidir. "Genç Çoban" anlamına gelen dergi 1919 ve 1923 yılları arasında yayını sürdürmüştür.

- Eklisiastiki Alithia: "Kilise Gerçeği" anlamına gelen, 1880'den itibaren yayınlanmaya başlayan dini ve ahlaki bir dergidir. Patrikhane'nin resmi yayın organıdır. Önce aylık, daha sonraları üç aylık olarak yayınlanan dergi 1923'e kadar yayını sürdürmüştür.

- To Vima: Dr. Grigor Kokinos tarafından 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir. "Kürsü" anlamına gelmektedir.

- Traki Anatis: "Doğu Trakya" anlamına gelen ve 1919 ile 1929 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanan bir gazetedir.

- Hokkabaz: 1918'den itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlayan bir dergidir. Dergi Rumca, Ermenice, Türkçe ve Fransızca olarak basılmıştır.

V. TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AZINLIK BASINI

A. Azınlıklar Tarafından Yayınlanan Dönemsel Yayınlar:

Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra, birçok dilde yayınlanan gazetelerin çoğu ortadan kalmıştır. Cumhuriyet'in ilânından sonra Ermenî, Musevî ve Rumcemaatinden 300 bin kadar gayrimüslim Türkiye'de kalmıştır¹⁰⁰. Yeni Türk alfabesinin kabulünden sonra azınlıkların Türkçe'yi benimsemeleri için büyük gayret sarfedilmiştir. Azınlık okullarında Türkçe dersi zorunlu olarak okutulmuştur. Bugün hemen hemen dünyanın bütün devletlerinde bulunan azınlıklar, buldukları devletin lisanını nasıl benimsemişlerse ülkemizdeki gayrimüslim azınlıklar da Türkçe'yi benimsemişlerdir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra gayrimüslim azınlıklar kendi dillerinde gazete ve dergi çıkarmaya devam etmiştir. Yeni Türk alfabesi kabûl edildikten sonra da bu yayınlarına devam etmişler ancak Musevîler dışında hiçbir azınlık grubu Türkçe olarak gazete veya dergi çıkarmamıştır.

1. Azınlıkların Türkçe Yayınları:

Türkiye Cumhuriyeti döneminde sadece Musevîler Türkçe gazete ve dergi çıkarmıştır¹⁰¹. Bu dönemsel yayınlar şunlardır:

- Arkadaşlık Yurdu Broşürü: Sami Aji tarafından aylık olarak Türkçe-Fransızca yayınlanan bir dergidir. 1964 ile 1966 yılları arasında çıkarılmıştır.

¹⁰⁰ 1927 yılı ilk nüfus sayımı sonucunda tesbit edilen rakamdır.

¹⁰¹ BENBANASTE : a.g.e., sf.65.

- Beklenen ilgi: Selim Habeş tarafından amatörce çıkarılan bir dergidir. Onbeş günde bir yayınlanan dergi 2.3.1977 ile 1.2.1978 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

- Hür Adam: 1930 yılından itibaren Nisim Masliah tarafından yayınlanmaya başlayan siyasî bir gazetedir.

- Türkiye'nin Sesi: Sami Kohen tarafından 3.11.1949 ile 18.5.1950 yılları arasında haftalık olarak yayınlanan bir gazetedir.

- Haftanın Sesi: Robert Sezer tarafından 6.3.1957 ile 31.12.1957 tarihleri arasında haftalık olarak yayınlanan bir gazetedir.

- Tababet Alemi: Eczacı Albert Mazon ile Dr. Viktor Galimidi tarafından aylık olarak iki yıl süre ile yayınlanan bir tıp dergisidir.

- Tedavi Notları: Dr. Marko Elnekave tarafından iki yıl süre ile aylık olarak yayınlanan bir tıp dergisidir.

- Sağlık Dünyası: Eczacı Albert Mazon tarafından 1.1.1955 ile 1965 yılları arasında üç ayda bir yayınlanan bir tıp dergisidir.

- Hukukî Bilgiler Mecmuası: Dr. Gad Franko tarafından 1929 ile 1942 tarihleri arasında yayınlanan hukukî bir dergidir.

- Yeni Fikir: Avukat Yakim Bahar tarafından onbeşgünde bir yayınlanan edebî-felsefî bir dergidir. Dergi 15.11.1941 ile 1.11.1942 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

2. Azınlıkların Kendi Dillerindeki Yayınları:

a. Museviler:

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Museviler kendi dillerinde dönemsel bir takım yayınlar çıkarmaya devam etmişlerdir. Ancak bunların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır ve bir süre sonra yayınları sona ermiştir. Museviler'in kendi dillerinde Osmanlı Devleti zamanında yayınlanmaya başlayan bir takım dönemsel yayınları Türkiye Cumhuriyeti döneminde de yayınlarını sürdürmüştür.

Museviler tarafından Türkiye Cumhuriyeti döneminde yayınlanan bu dönemsel yayınlar şunlardır¹⁰² :

- El Tiempo: Osmanlı Devleti zamanında 1871'den itibaren yayınlanmaya başlayan İspanyolca bir gazetedir. Cumhuriyet döneminde 27 Mart 1930 yılına kadar David Fresko tarafından çıkarılmıştır.

- El Telegrafo: 1872'den itibaren İspanyolca olarak yayınlanmaya başlamıştır. 1930 yılına kadar Mois Dalmediko ve İsak Gabay tarafından yayını devam etmiştir. Haftada iki kez yayınlanmıştır.

- El Cugeton: 1909'dan itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık mizah dergisidir. 29.5.1931 yılına kadar yayınına devam ettirmiştir. Üç ayda bir yayınlanmıştır.

¹⁰² BENBANASTE : a.g.e., sf.67.

- Le Journal D'orient: Fransızca olarak 1917'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Albert Karasu tarafından 1971 yılına kadar yayını devam etmiştir.

- Le Boz De Oriente: İsak Algazi tarafından 1931'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonra Leon Israel yayını devam ettirmiştir. 1939'da gazetenin yayını sona ermiştir. Albert Kohen ve Mois Dalmediko gazetede yazarlık yapmıştır.

- Şabat: 4.7.1947 ve 23.6.1950 yılları arasında yayınlanmıştır. İlk önce Moşe Benbasat ve İzak Yaeş yayınlamış, daha sonra M. Benbasat tek başına haftalık olarak gazeteyi yayınlamaya devam etmiştir.

- Şalom: 29.10.1947 ve 28.12.1983 yılları arasında çıkarılmıştır. Avram Leyon ve İzak Yaeş beraberce gazeteyi yayınlamıştır. Bir süre sonra Avram Leyon haftalık olarak gazeteyi yayınlamayı devam ettirmiştir. Bu gazete 26.9.1984'ten itibaren Türkçe olarak tekrar yayınlanmaya başlamıştır ve yayını halen devam etmektedir.

- Atikva: 1947'den itibaren Yaakov Kıymaz tarafından yayınlanmaya başlayan bir gazetedir. Başyazarlığını Avram Benaroya yapmış, daha sonra bunu İzidor Levi ve Sabetay Leon devam ettirmiştir.

- Or Yeuda: İzak Yaeş ve Menahem Maden tarafından 1948'den itibaren onbeş günde bir yayınlanan gazetedir.

- La Vara: Moşe Benbasat tarafından 30.6.1950 ile 8.9.1950 yılları arasında yayınlanan bir gazetedir.

- La Luz: 21.12.1950 ile 29.1.1953 yılları arasında İlyazer Menda, Robert Bali, Moşe Levi Belman ve İsak Misistrana tarafından yayınlanan bir gazetedir. Yayına başladıktan bir süre sonra sadece İ. Menad ve R. Bali tarafından yayınına devam etmiştir.

- La Trompeta: Rafael Alkaher tarafından 28.9.1951'ten itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- La Boz: Moşe Levi Belman tarafından 8.8.1952 ve 13.10.1953 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

- La Vera Luz: İlyazer Menda tarafından haftalık olarak 5.2.1953 ile 27.1.1972 tarihleri arasında yayınlanan bir gazetedir.

- La Luz De Turkiya: Robert Bali tarafından 1953 ile 1955 tarihleri arasında haftalık olarak yayınlanmış bir gazetedir.

- El Tiempo: Moşe Levi Belman ve İsak Kohen tarafından 1957 ile 1959 tarihleri arasında haftalık olarak yayınlanmıştır.

- Hamenora: David Marküs tarafından aylık olarak İspanyolca-Fransızca yayınlanan bir dergidir. 1923 ile 1938 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

- La Boz De Türkiye: 1939 ile 7.5.1949 tarihleri arasında onbeş günde bir yayınlanan dergidir. Albert Kohen tarafından ilmî ve edebî içerikli olmak üzere çıkarılmıştır.

- Le Pide. A. Gurland tarafından 1924'den itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlayan ilmî, sosyal ve ekonomik bir gazetedir. Bu gazete Rusça-Fransızca olarak basılmıştır.

- La Gazette: Albert Gatenyo tarafından 1923 ile 1924 tarihleri arasında Fransızca olarak yayınlanan bir gazetedir.

- La Presse: Marsel Şalom tarafından 1946'dan itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

- Létoile du Levant: Albert Benaroya tarafından haftalık olarak 1948 ile 1958 tarihleri arasında yayınlanan Fransızca bir gazetedir.

- La Tienda De Yakop: İstanbul'da haftada iki kez çıkarılan bir gazetedir.

b. Ermeniler:

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bilhassa tek partili rejim döneminde Ermeniler tarafından pek çok sayıda gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bunların bir kısım Osmanlı Devleti zamanında yayınlanmaya başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da yayınına devam ettirmiştir¹⁰³.

Ermeniler tarafından Türkiye Cumhuriyeti döneminde yayınlanan dönemsel yayınlar ise şunlardır:

¹⁰³ TUĞLACI : a.g.e., sf.1674.

- Jamanak: 1908'den itibaren yayınlanmaya başlayan bu günlük gazete yayını Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Bu gazetenin yayını halen devam etmektedir.

- Aravod: 1909'dan itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık siyasî bir gazete olan Aravod'un yayını 1924'e kadar devam etmiştir.

- Verçin Lur: "Son Haber" anlamına gelen bu günlük siyasî gazete 1914'ten itibaren yayınlanmaya başlamış ve 1930'a kadar yayınına devam etmiştir.

- Cugadomard: 1918'den itibaren yayınlanmaya başlayan bu günlük siyasî gazetenin yayını 1924'e kadar sürmüştür.

- Hay Gin: "Ermenî Kadını" anlamına gelen bu kadın dergisi 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlamış ve 1932'ye kadar yayını sürdürmüştür.

- Hay Hosnag: Ermenî Patrikhanesi adına Ardavazt ve Zayrmayr Gözüryan tarafından 1924 ile 1938 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanan aylık bir dergidir.

- Nor Lur: Vartan Tovmasyan'ın sahibi olduğu bu günlük siyasî ve ticarî gazete 1924 ile 1931 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Maksud Mesrob bu gazetede müdürlük yapmıştır .

- Avedis: 1925'ten itibaren Savarş Hagopyan tarafından çıkarılan günlük bir gazetedir.

- Hağtanag: Garabed Makascıyan tarafından 1925'ten itibaren çıkarılan haftalık bir dergidir.
- Marmara: S. Muammer ile M. Aslanyan'ın 1925 ile 1926 tarihleri arasında çıkardığı günlük bir gazetedir.
- Anuşabur: Pakarat Teyvan tarafından 1925'ten itibaren çıkarılmaya başlanan haftalık mizah dergisidir.
- Ermenî Eytamhane Salnamesi: 1926'da çıkarılan bir yıllıktır.
- Tidag: 1927 ile 1933 tarihleri arasında Sahak Mihitryan tarafından çıkarılan haftalık toplum, mizah ve spor dergisidir.
- Aztarar: Manuk Aslanyan tarafından 1927 ile 1936 yılları arasında çıkarılan günlük siyasi ve edebî bir gazetedir.
- Badger: Y. Kuyumcuyan'ın sahibi olduğu haftalık mizah dergisidir. 1927 ile 1931 tarihleri arasında yayınlanan bu dergide N. Haçaduryan ile A. Aliksanyan müdürlük yapmıştır.
- Şepor: Takvor Papazyan tarafından 1928'den itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasî bir gazetedir.
- Vanaganin Daretsuytsı: "Rahibin Yıllığı" anlamına gelen ve Piskopos Yeğişe tarafından İstanbul'da 1928'de hazırlanan bir yıllıktır.
- Ardziv: Karnik Adil ve K. Hrant tarafından 1928'den itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık millî ve mizâhî bir gazetedir.

- Yerçanigin Daretsuytsi: “Mutlunun Yıllığı” anlamına gelen ve 1928’de Pakarat Teyvan tarafından İstanbul’da hazırlanan bir yıllıktır.

- Gitar: 1930’dan itibaren Avukat Aliksanyan tarafından yayınlanan haftalık bir dergidir.

- Şarjum: 1930 ile 1931 tarihleri arasında Suren Şamlıyan tarafından yayınlanan haftalık siyasî ve edebî bir gazetedir. “Hareket” anlamına gelir.

- Mimos: “Soytarı” anlamına gelen bu haftalık mizah dergisini 1931’den itibaren Levon Avakyon yayınlamaya başlamıştır.

- Zvartnots: Gedikpaşa Ermenî Kilisesi Mütevelli Heyeti “Fukaraperver ve Teavün” şubesi adına Hımayak Bahtiyaryan tarafından 1931’de İstanbul’da hazırlanan bir yıllıktır.

- Aravelk: G.N. Makascıyan tarafından 1931 ile 1939 tarihleri arasında yayınlanan günlük siyasî, ekonomik ve edebî bir gazetedir.

- Aravelk: 1932 ile 1934 tarihleri arasında Horen Camcıyan tarafından çıkarılan günlük bir gazetedir. Yine aynı adla onbeş günde bir, gazeteyle birlikte dergi ilâvesi çıkmıştır. T. Azadyan bu ilâve derginin sorumlusuydu.

- Khrakbeanki Darekirkı: “Şenlik Salnamesi” anlamına gelen bu yıllığı 2. Arşak hazırlamıştır. 1931 ve 1932 yıllarını kapsamaktadır.

- Arşaluys: 1932’den itibaren Aram Kolancıyan tarafından yayınlanmaya başlayan günlük, siyasî bir gazetedir.

- Artsan: 1932'den itibaren A. Yeranyan tarafından aylık olarak yayınlanmaya başlayan bir dergidir. Vahan Berberyan burada müdürlük yapmıştır.

- Mamul: K. Hrant tarafından 1932'den itibaren çıkarılmaya başlayan günlük siyasî bir gazetedir. Y. Damgacı burada müdür olarak görev yapmıştır.

- Panper: "Haberci" anlamına gelen, haftalık siyasî ve edebî bir dergidir. 1933 ile 1934 tarihleri arasında Aram Dağlaryan ile Yervant Simkeşyan tarafından yayınlanmıştır.

- Zartonk: "Uyanış" anlamına gelen, günlük bir gazetedir. 1932 ile 1933 tarihleri arasında Püzant Şamlıyan tarafından yayınlanmıştır.

- Zartonk: 1932'den itibaren Zarbhanelyan ile P. Şamlıyan tarafından yayınlanmaya başlayan haftalık bir dergidir.

- Zartonk: 1933'ten itibaren Püzant Şamlıyan tarafından yayınlanmaya başlayan bir dergidir.

- Hay Hosnak Mongants: 1933'ten itibaren yayınlanmaya başlayan aylık çocuk dergisidir.

- Vospor: 1933'ten itibaren Vahan Berberyan ve Avedis Aliksanyan tarafından yayınlanmaya başlayan haftalık bir dergidir.

- Nigar: 1933'ten itibaren Krikor Mihitaryan tarafından yayınlanmaya başlayan aylık bir dergidir.

- Garta Zis: "Beni Oku" anlamına gelen ve İstanbul'da Z. Arşag tarafından hazırlanan bir yıllıktır. 1934 ile 1941 tarihleri arasını kapsamaktadır.

- Nor Huys: Onnik Çatalyan tarafından 1934'ten itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık siyasî, edebî ve mizahî bir dergidir.

- Nor Luys: K. Magar tarafından 1934'ten itibaren çıkarılmaya başlayan bir dergidir.

- Nor Tarman: Dr. Armenag Hancuyan ile A. Sıvacıyan tarafından 1935'ten itibaren yayınlanmaya başlayan ve onbeş günde bir çıkan dergidir.

- Turkiya: Mardiros Koçunyan tarafından 1935'ten itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasî bir gazetedir.

- Ahali: Mardiros Koçunyan tarafından 1936'dan itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık bir gazetedir.

- Gagos: 1938'den itibaren Hrand Paşayan tarafından yayınlanmaya başlayan haftalık bir mizah dergisidir.

- Gavroş: 1937'den itibaren Garabed Magar tarafından yayınlanmaya başlayan haftalık bir mizah dergisidir.

- Gesur: 1936'dan itibaren Pakarad Teyvan tarafından yayınlanmaya başlayan haftalık bir mizah dergisidir.

- Gigo: G. Magor, Dırtad Der, Sahagyan tarafından 1936'dan itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık bir mizah dergisidir.

- Hankaridag: 1936'dan itibaren yayınlanmaya başlayan ansiklopedik bir dergidir.

- Amsıvan Kırkı: "Ayın Kitabı" anlamına gelen ve 1938'den itibaren Avedik Aliksanyan tarafından yayınlanmaya başlayan aylık bir dergidir.

- Hayeli: 1934'ten itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- Vasdag: 1931'den itibaren yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- Meğu: 1927 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan ve "arı" anlamına gelen bir dergidir.

- Tıdog: "Dürbün" anlamına gelen ve 1924 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir.

- Angadlin Daretsuytsı: "Meteliksizin Salnamesi" anlamına gelen ve 1924 yılında yayınlanan bir yıllıktır.

- Amenun Daretsuytsı: "Herkesin Salnamesi" anlamına gelen ve 1923'te yedincisi yayınlanan bir yıllıktır.

- Daretsuyts Azkayin Hivantanotsi : “Millet Hastanesi Salnamesi” anlamına gelen ve 1924 yılında yayınlanan bir yıllıktır.

c. Rumlar:

Rumca yayınlanan gazete ve dergilerin sayısı bilhassa tek partili rejim döneminde oldukça fazladır¹⁰⁴. Ancak “varlık vergisi” ve “6-7 Eylül olayları” gibi bir takım sebeplerden dolayı nüfus oldukça azalınca, çıkan gazete ve dergilerin sayısı da azalmıştır.

Rumlar tarafından Türkiye Cumhuriyeti döneminde yayınlanan dönemsel yayınlar şunlardır:

- Apoyevmatini: Konstantin Vasilyadis tarafından 13 Temmuz 1925 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasî, ilmî, edebi ve fennî bir gazetedir. Grigor Yaveridis ve Takvor Acun bu gazetede yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. Bu gazetenin yayını halen devam etmektedir. “Akşam Postası”, anlamına gelir.

- Asikis: “Aşık” anlamına gelen ve 1928’den itibaren yayınlanmaya başlayan bir mizah dergisidir.

- Ortodoksia: 1926 yılından itibaren Patrikhane adına Metropolit Meletios Lukakis tarafından yayınlanmaya başlayan dînî ve ahlâki bir dergidir. Önceleri aylık, daha sonra üç aylık olarak yayınlanan dergi, 1963 yılına kadar yayınıni sürdürmüştür.

¹⁰⁴ TUĞLACI : a.g.e., sf.1680.

- Proini: 1931 tarihinden itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir.
- To Fos: Aleksandros Kantonis tarafından 1924'ten itibaren yayınlanmaya başlayan dînî bir dergidir.
- Ta Neotera: 1931 tarihinden itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.
- Ta Khronika: Hacopulos tarafından 1929'dan itibaren yayınlanmaya başlayan haftalık bir dergidir. "Günün Haberleri", anlamına gelen bu derginin yayını 1932 yılına kadar devam etmiştir.
- Khronos: Stavra Zervopulos tarafından İstanbul'da yayınlanan haftalık bir gazetedir. "Zaman" anlamına gelen bu gazetenin yayın tarihiyle ilgili bir bilgiye rastlanılmadı.
- Ayvi: 1929 yılından itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir.
- Dimokratia: 1932 yılından itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir.
- Dimokratia: Bu da 1938 yılından itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir.

- Efimeris: “Gazete”, anlamına gelen ve 1932 yılından itibaren Todori Kavaliero Martuiso tarafından önce haftalık sonra günlük olarak yayınlanmaya başlayan bir gazetedir.

- Esperini: 1933 yılından itibaren İstanbul’da yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir.

- Foni: “Ses” anlamına gelen bu dergi 1934 yılından itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

- Traki Anatis: 1919’den itibaren yayınlanmaya başlayan bu gazetenin yayını 1929 yılına kadar devam etmiştir.

- Kopanos: 1929 yılından itibaren İstanbul’da yayınlanmaya başlayan edebî bir dergidir.

- Metapolitefsis: “İnkılâp” anlamına gelen bu günlük gazete 1937’den itibaren Kosti Rapadopoulos tarafından yayınlanmaya başlamıştır.

- Okopanos: 1927 yılından itibaren İstanbul’da yayınlanmaya başlayan ve “havan topuzu” anlamına gelen bir mizah dergisidir.

- Patris: “Vatan”, anlamına gelen bu gazete 1936’dan itibaren İstanbul’da yayınlanmaya başlamıştır.

- Politia: Dimitri Nikolaidis tarafından 2.5.1936’dan itibaren yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir. “Şehir”, anlamına gelmektedir.

- To Vima: 1919'dan itibaren yayınlanmaya başlayan bu günlük gazetenin yayını Cumhuriyet döneminde de bir süre devam etmiştir.

Bunların dışında yayınlanan diğer Rumca gazeteler şunlardır¹⁰⁵: Aniksartitos, Asipis, Dimokratis, Katimerini, Hristiyaniki Estia, İmerisyana Ama, Opitos ve Politerisis.

B. GÜNÜMÜZ AZINLIK BASINI:

Günümüzde sadece İstanbul'daki azınlıklar tarafından az sayıda da olsa bir takım dönemsel yayınlar çıkarılmaktadır. Bu yayınlar hakkındaki bilgileri burada çalışan sorumlu kişilerle yaptığımız görüşmeler sonucunda elde ettik. Şu anda yayınları halen devam etmekte olan azınlık gazete ve dergileri şunlardır:

I. Musevîler:

İstanbul'daki Musevîler tarafından günümüzde üç tane dönemsel yayın çıkarılmaktadır.

- Şalom Gazetesi: Haftalık olarak yayınlanan ve "Selâm" anlamına gelen bir gazetedir. Bu gazete ilk olarak 29.10.1947 yılından itibaren Avram Leyon ve İzak Yaeş tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Bir süre sonra Avram Leyon haftalık olarak gazeteyi yayınlamaya devam etmiştir. İlk yayınlandığı yıllarda İspanyol dili daha ağırlıklıydı. Türkçe yayınlanan sayfalar daha azdı. Bir takım imkansızlıklar yüzünden 1982 yılında gazete

¹⁰⁵ TÛLBENTÇİ Feridun Fazıl : Cumhuriyet'ten Sonra Çıkan Gazeteler ve Mecmualar, -1923-1940 Arası- İstanbul, 1941, sf.98.

yayınına ara vermek zorunda kaldı. 26.9.1984 yılından itibaren Gözlem Gazetecilik, Basın ve Yayın A.Ş. tarafından tekrar çıkarılmaya başlandı. Haftalık olarak yayınlanmaya başlayan gazetede ağırlıklı dil Türkçe'dir. Gazete'nin sahibi halen N.İzidor Baruh'tur. Aslında bir reklâm ajansı sahibi olan Baruh, gazetede aktif olarak çalışmamaktadır. 1984'ten itibaren tekrar yayınlanmaya başladığında sorumlu yazı işleri müdürü Leon Haleva idi. Şu anda ise gazetenin genel yayın koordinatörü Silvyo Ovadya, sorumlu yazı işleri müdürü ise Salamon Bicirano'dur. Gazetede yaklaşık 30 kişi, gönüllü olarak görev yapmaktadır.

Gazete, haftalık olarak çarşamba günleri çıkmakta ve "Sabah Gazetesi" tesislerinde renkli, 12 sayfa olarak basılmaktadır. Gazetenin tirajı 4.000 civarındadır. Gazetenin dağıtımı tamamen abone sistemi ile gerçekleşiyor. Dünyanın değişik ülkelerine dağılmış bulunan abonelere posta yoluyla gönderilmekte olan gazetenin okuyucu kitlesi tamamiyle cemaat üyelerinden oluşmaktadır. Gazete, yurt dışında Museviler tarafından yayınlanan gazete ve dergilerden de haberler derleyerek yayınlıyor. Bunların başında İngiltere'de yayınlanan "Jewis Chronicle" gazetesi gelmektedir.

Gazete çalışanlarından Bayan Suzan Valid, gazetenin yayınlanma sebebi olarak, yaptığımız görüşmede şunları söyledi; "Şalom Gazetesi, Türk-Musevi cemaati için ileriye dönük bir belge oluşturmak ve yurt dışında bulunan diğer Musevi cemaatlerini ve Türkiye'den göç edenleri bilgilendirmek ayrıca Judeo Espanyol dilini sürdürebilmek maksadıyla yayınlanmaktadır".

Şalom Gazetesi 1984 yılından itibaren yeniden yayınlandığında sekiz sayfa olarak çıkıyordu. 1985'ten itibaren "Yaşam" adlı bir de ek vermeye başladı. Ancak kadro yetersizliği sebebiyle 1986 yılının sonunda Yaşam ekinin çıkarılmasına son verildi. Şu anda gazete "Şalom Çocuk" ekini iki ayda bir yayınlamayı sürdürmekte. Üç yıl önce yayınlanmaya başlayan şalom çocuk, sekiz sayfadan oluşan bir dergi niteliğinde. Şalom Gazetesi'nde başlıca şu konular işlenmektedir : Türkiye gündeminde yer alan önemli haberler ile cemaati ilgilendiren iç ve dış olaylar, kişi veya kurumlarla yapılan röportajlar, politik karikatürler, inceleme-araştırma yazıları, dînî bilgiler ile yurt içi ve yurt dışındaki cemaatle ilgili kültür ve sanat faaliyetleri yer almaktadır. Bütün bu haberler Türkçe olarak verilmektedir. Gazetenin bir sayfası ise Judeo Espanyol dilinde yayınlanıyor. Konuşmaya dayanan ve özgün bir alfabesi olmayan bu dil, Lâtin harfleriyle basılmaktadır. Gazetede yer alan belli başlı konular özet olarak burada yer almaktadır. Ayrıca gazetede ayda bir kez, gençler tarafından hazırlanan "Genç Kalem" köşesi bulunuyor¹⁰⁶.

- Göztepe Kültür Derneği Dergisi: İstanbul'da yaşayan Musevîler tarafından kurulan ve merkezi Göztepe'de bulunan derneğin yayın organıdır. Bu dergi Göztepe Kültür Derneği tarafından faaliyetlerini dernek üyelerine ulaştırmak amacıyla Aralık 1988 yılından itibaren yayınlamaya başlamıştır. Tamamiyle Türkçe olarak basılmakta ve dernek üyelerine ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Derginin sahibi Bohor Avram Moarof. Ancak aktif olarak burada çalışmıyor. Dergi, gönüllü dernek üyeleri tarafından amatörce hazırlanıyor. Aylık olarak yayınlanan dergi, dernek üyelerinin çoğu tatilde olduğu için yaz aylarında çıkmıyor. Bu yüzden yılda 8-9 sayı civarında

¹⁰⁶ Bu bilgiler gazete çalışanlarından Suzan Valid tarafından verilmiştir.

yayınlanıyor. Derneğin kültür etkinliklerinin ilânlarla duyurulduğu bu dergi, birinci hamur kağıda 24 sayfa renkli olarak basılmaktadır.

- Tiryaki: İstanbul'daki Musevîler tarafından çıkarılan yeni bir dergidir. Ağustos-1994 yılından itibaren aylık olarak yayınlanmaya başlamıştır. Derginin Sahibi Simhi Grosman, genel koordinatörü İsak Grosman ve sorumlu yazı işleri müdürü Moşe Grosman'dır. İdare merkezi Beyoğlu, Tünel'de bulunuyor.

Gazete kağıdında siyah-beyaz 48 sayfa olarak basılan dergide; Türkiye'de yaşayan Musevî cemaatiyle ilgili haberlerin yanısıra, hatıra yazıları, röportajlar, ünlü Musevîler'in hayat hikâyeleri ve düşünceleri, kültür-sanat ve edebiyat yazıları yer alıyor. Derginin ilk sayısında Habib Gerez tarafından kaleme alınan bir yazıda Tiryaki'nin Şalom Gazetesi'nden sonra, Türk-Musevî cemaatinin ikinci bir ışığı olduğu belirtiliyor. Çoğu sayfası Türkçe olarak basılan dergide, bazı konular Judeo Espanyol dilinde ele alınıp yazılmıştır.

2. Ermeniler:

Şu anda İstanbul'daki Ermeniler tarafından iki tane günlük gazete ve bazı dergiler yayınlanmaktadır. Bunların tümü Ermenice'dir. Türkçe yayınlanan herhangi bir dönemsel yayını yoktur. Bu yayınlar şunlardır:

- Jamanak Gazetesi: 1908 yılından itibaren Misak Sarkis Koçunyan tarafından yayınlanmaya başlamış, günlük bir gazetedir. Pazar günleri dışında her gün yayınlanmaktadır. Gazetenin şu andaki sahibi aynı aileden gelen Sarkis Koçunyan'dır. İlk kurulduğundan bu yana, Koçunyan ailesi tarafından gazete işletilmiştir. Jamanak, siyah-beyaz olarak 4 sayfa çıkıyor. Türkiye ve

dünyadaki önemli siyasî olaylar, cemaat ile ilgili haberler gazetede yer almaktadır. Reklâm da alan gazetenin günlük tirajı 1000 ile 1500 adet arasında değişiyor. Gazetenin dağıtımı abone sistemi ve Ermeniler'in çoğunlukta bulunduğu yerlerdeki gazete bayilerine verilmekle sağlanıyor. Ancak gazete çalışanları, dağıtımın muntazam olmayışından şikâyet ediyorlar. Çünkü, dağıtımın muntazam olmayışı gazetenin tirajını düşürmede etkili oluyor. Bugün, gazetenin idare merkezi ve basıldığı yer Beyoğlu, Tünel'deki Narmanlı Hanı'nda bulunmaktadır¹⁰⁷.

- Nor Marmara: 1940 yılından itibaren Rober Hattacıyan tarafından yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir. Hattacıyan ölünce gazeteyi, kızı ve damadı yayınlamaya devam etmiştir. Şu andaki sahibi Rober Haddeler'dir. Pazar günleri dışında, hergün siyah-beyaz 4 sayfa olarak yayınlanan gazetenin ortalama tirajı 1000 adettir. İçerik olarak Jamanak gazetesinin özelliklerini taşımaktadır. Sorumlu müdürü Ari Haddeler'dir. Yine Jamanak gibi linotip baskı sistemiyle hazırlanan Nor Marmara gazetesinin idare merkezi Beyoğlu'nda bulunmaktadır.

- Kulis Dergisi: 1946 yılından itibaren Hagop Ayvaz tarafından yayınlanmaya başlayan bir kültür ve sanat dergisidir. Uzun yıllar onbeş günde bir yayınlanan dergi, son 6 yıldır aylık olarak ve 50 sayfa yayınlanıyor. Aynı zamanda bir tiyatro sanatçısı olan Hagop Ayvaz'dan sonra, aynı aileden Garo Ayvaz derginin başına geçmiştir. Halen sahibi G. Ayvaz'dır. Şu anda Nork Yayınevi tarafından ofset baskı sistemi ile basılmaktadır. Günümüze kadar derginin binin üzerinde sayısı çıkarılmıştır. Dergide, ülkemizde yapılan

¹⁰⁷ Bu bilgiler gazete çalışanlarından Veryant M. Gobelyan tarafından verilmiştir.

ve aynı zamanda cemaati ilgilendiren resim, heykel, tiyatro, sinema ve müzik faaliyetleri hakkında haberler yer almaktadır.

- Surp Pırgiç: Zeytinburnu ilçesinde bulunan Surp Pırgiç Ermenî hastanesinin aylık yayın organıdır. 1946'dan bu yana aralıklarla da olsa yayını sürdürmüştür. Şu anda sahibi Doç. Dr. Vahe Aleksanyan'dır. Dergide hastaneyle ilgili konular ve tıbbî yazılar yer almaktadır. Siyah-beyaz ofset olarak basılan bir dergidir.

Bu hastane tarafından Osmanlılar döneminde yıllık ta çıkartılmıştır. 1880'li yıllarda hastaneye gelir elde etmek amacıyla her sene bir cep takvimi yayınlanıyordu ve bu senelik cep takviminin yayınlanması 1977 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıca bu hastane tarafından 1900'lü yıllardan itibaren yıllık çıkarılmaya başlanmıştır. 10 yıl kadar sürekli yayınlanan yıllık, bir takım sebeplerden dolayı 1924 yılına kadar yayınlanamamıştır. Bu tarihten itibaren yeniden yayınlanmaya başlayan yıllık, 1946 yılına kadar sürekli olarak çıkarılmış ve bu tarihten sonra ise yerine, Surp Pırgiç Ermenî Hastanesinin aylık yayın organı çıkarılmaya başlanmıştır. Bu yıllıkta, son bir yıl içinde cemaati ilgilendiren önemli haberler, önemli kişilerin görüşleri, üniversiteyi bitirip iş hayatına atılan kişilerin isimleri ve adresleri yer alıyordu¹⁰⁸.

- Şoğagat: 1952'den itibaren yayınlanmaya başlayan aylık dînî ve edebî bir dergidir. Kumkapı Ermenî Hastanesi'nin yayın organıdır. Halen çıkmaya devam eden bu derginin yayını oldukça düzensizdir. Bilhassa teknik sebepler bunda önemli rol oynamaktadır. Önemli özelliği, özel sayıları ile tanınan bir

¹⁰⁸ Bu bilgiler dergi çalışanlarından Varujan Bey tarafından verilmiştir.

dergi olmasıdır. Meselâ; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılında (1973) özel sayılar çıkarmıştır.

- Jıbit: Üç yıl önce yayınlanmaya başlayan ve üç ayda bir yayınlanan çocuk dergisidir. Bu dergiden önce, yayınlandığı 4 yıl kadar bir süre içinde 20 kadar sayısı yayınlanan “Karun” isimindeki çocuk dergisi çıkıyordu. Bu Karun dergisinden önce de Bardez isimindeki bir çocuk dergisi yayınlanmıştır. Bardez'in yayını ise yaklaşık 30 yıl devam etmiştir.

- Hobina: Bir Ermenî okulu olan Getronagan Mektebi'nden Yetişenler Derneği'nin son iki yıldır 3 bazen 4 ayda bir yayınladığı dergidir. Gençler tarafından hazırlanmaktadır.

- Nor San: Yaklaşık 40 yıl önce “San” ismiyle Panganlı Lisesi'nden Yetişenler Derneği tarafından yayınlanmaya başlayan bir dergidir. Daha sonra “Nor San” ismini almıştır. 3 bazen de 4 ayda bir yayınlanan bu dergi tamamen gençler tarafından hazırlanmaktadır.

- Hanteş Mışaguyti: 1947 yılından itibaren Getronagan Mektebi'nden Yetişenler Derneği tarafından yayınlanmaya başlamıştır. “Dönemsel Kültür” anlamına gelen bu derginin ismi daha sonra “Hobina” olarak değişmiş ve yayınına bu adla devam etmeye başlamıştır.

3. Rumlur:

Günümüzde Rumlur tarafından günlük sadece iki tane gazete yayınlanmaktadır. Bu yayınlar şunlardır:

- İHO: 1977'den itibaren Haralambos Rombopulos tarafından Rumca olarak yayınlanmaya başlayan günlük bir gazetedir. Pazar günleri dışında haftanın 6 günü çıkarılmaktadır. Şu andaki sahibi yine aynı aileden olan Andrea H. Rombopulos'tur. Siyah-beyaz, 6 sayfa ve orta büyüklükte basılıyor. Basım yeri ve idare merkezi Beyoğlu, Tünel'de bulunmaktadır.

Gazete, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olarak çalışıyor ve bilhassa kiliselerde yapılan dînî ayinlerin haberleri yer alıyor. Gazetede cemaati ilgilendiren iç ve dış olaylar ile ilgili haberlerin yanı sıra çok miktarda mevlit ilânları, cenaze, düğün, nişan gibi sosyal faaliyetlerin ilânları bulunuyor. Türkiye'de çıkan günlük gazeteler her gün taranarak önemli ve gerekli görülenler tercüme edilerek gazetede haber olarak yer alıyor. Gazetenin bir başka haber kaynağı ise Atina Radyosu. Radyoda her gün 14.30 ve 19.00 haberleri dinleniyor ve önemli haberler alınarak yazı haline getirilerek yayınlanıyor. "Aktüel" isimli bir de kadın ve aile sayfası bulunan gazetenin tirajı günlük 1000 civarındadır. Dağıtımı ise tamamen elden yapılmaktadır¹⁰⁹.

- Apoyevmatini: Konsantin Valisyadis tarafından 13 Temmuz 1925 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan günlük siyasi, ilmi ve edebî bir gazetedir. Rumca olarak basılan gazete pazar günleri dışında haftanın 6 günü yayınlanmaktadır. Siyah-beyaz 4 sayfalık bir gazetedir. Şu andaki sahibi Dr. Y. Adosoğlu'dur. Haber içeriği bakımından İHO ile aynı özellikleri taşımaktadır. Dağıtımı elden yapılan gazetenin tirajı ortalama 1000 adettir. Gazetenin dizgisi çalışanları tarafından, baskısı ise kira karşılığında Jamanak

¹⁰⁹ Bu bilgiler gazete çalışanlarından Marko Paşa tarafından verilmiştir.

Neşriyat tarafından yapılıyor. İdare merkezi ise Beyoğlu İstiklal Caddesi, Suriye Çarşısı'nda bulunmaktadır.

4. Lâtin Katolikleri.

İstanbul'da bulunan Lâtin Katolikleri'ne ait kiliseler tarafından bazı dîni-ahlâki dergiler yayınlanmaktadır. Bunların sayısı şu anda üçtür.

- Présence: Nisan 1986'dan itibaren Fransızca-İtalyanca yayınlanmaya başlayan aylık dîni-ahlâki bir dergidir. Dinî konuların ağırlıkla işlendiği bu dergide ayrıca tüm dünya Hristiyanları ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Birinci hamur kağıda, siyah-beyaz ve 16 sayfa olarak basılıyor. Derginin tirajı yaklaşık 1000 adet civarında bulunuyor.

Bu dergiden önce "La Flambeau" adlı Fransızca-İtalyanca aylık bir dergi yayınlanıyordu. Bu derginin yayını Ocak 1959'dan itibaren başlamıştı. Sahibi Marsel Linguri idi. Dinî-ahlâki konuların ele alındığı bu dergi, bir takım maddî zorluklar sebebiyle yayınına aralıklı olarak Presence dergisi çıkana kadar devam etmiştir. Presence dergisi bu derginin yerine yayınlanmaya başlamıştır. Dergi, İstanbul Harbiye'de bulunan St. Espirit Kilisesi'ne bağlı kişi ve din adamları tarafından yayınlanmaktadır¹¹⁰.

- Yeni Meşale: Aralık-1985'ten itibaren tamamen Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan dîni-ahlâki bir dergidir. Bu dergi de St. Espirit Kilisesi'ne bağlı kişi ve din adamları tarafından yayınlanmaktadır. Sahibi, İstanbul Diş Hekimleri Odası Başkanı da olan Kazım Pamir'dir. İki ayda

¹¹⁰ Bu bilgiler St. Espirit kilisesi, papazlarından Bay Don Felice tarafından verilmiştir.

bir yayınlanan dergi, 16 sayfa olarak birinci hamur kağıda basılmaktadır. Ortalama bin adet tiraja sahip olan dergiler sadece abone yoluyla cemaat mensuplarına dağıtılmaktadır.

- St. Antuan Dostu: 1988 yılından itibaren Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan dînî-ahlâki bir dergidir. İstanbul Beyoğlu'nda bulunan St. Antuan kilisesi'ne bağlı kişi ve din adamları tarafından yayınlanmaktadır. Derginin dizgisi ve baskısı bu kilisede yapılmaktadır. Dergi; iki ayda bir, birinci hamur kağıda otuz sayfa olarak basılıp yayınlanıyor. Dînî-ahlâki konuların ele alındığı bu derginin tirajı iki bin civarında bulunuyor. Derginin sahibi Kostantino Çedolini, yazı işleri müdürü Felice Moran'dır. Derginin dağıtımı tamamen abone yoluyla gerçekleştirilmektedir¹¹¹.

İstanbul'daki nüfusları üçbin civarında olan Lâtin Katolikleri'ne hitab eden bu dergilerin maliyeti aslında, cemaatteki kişiler tarafından yapılan yardımlarla karşılanmaktadır. Bu kiliselerin cemaati, merkezi Vatikan'da bulunan Katolik mezhebine mensuptur ve şu andaki dînî liderleri Papa II. Jean Paul'dür. İstanbul Polonezköy'deki Hristiyanlar da bu mezhebe ve dolayısıyla bu kiliselere mensup olan kişilerdir.

¹¹¹ Bu bilgiler St. Antuan Kilisesi papazlarından Bay Peder Luigi tarafından verilmiştir.

VI. YABANCI DİLDE BASILAN DÖNEMSEL YAYINLARIN HUKUKİ DURUMU

1. Türkiye’de Türkçe Dışında Basılan Dönemsel Yayınlar:

1982 tarihli T.C. Anayasası’nın 26. maddesinin 3. fıkrası ve 28. maddesinin 2. fıkrasına göre; kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamayacağı belirtilmiştir. Bu hükümlere dayanılarak çıkarılan 19.10.1983 tarih ve 2932 sayılı Kanun, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğinin, Cumhuriyet’in, millî güvenliğinin, kamu düzeninin korunması amacıyla düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında yasaklanan dillere ait esas ve usulleri düzenlemiştir. Yine bu kanunun 2. maddesine göre; Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmî dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaktır. Ancak, Türkiye Devleti’nin taraf olduğu milletlerarası antlaşma hükümleriyle eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve kamu kurum ve kuruluşlarının yayınlarına ilişkin mevzuat hükümleri saklıdır. Kanunun 3. maddesine göre; Türkçe’den başka dillerin anadili olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulmasını ve toplantı ile gösteri yürüyüşlerinde mahallin en büyük mülkî amirinden izin alınmadıkça bu kanunla yasaklanmamış olsa bile Türkçe’den başka dille yazılmış afiş, pankart, döviz, levha ve benzerlerinin taşınmasını, plâk, ses ve görüntü bantları ve diğer anlatım araç ve gereçleriyle yayım yapılmasını yasaklamıştır¹¹².

¹¹² İÇEL, Kayıhan. Kitle Haberleşme Hukuku 3. Baskı İstanbul-1990, sf.74

2. Türkiye’de Yabancıların Dönemsel Yayın Çıkarmaları:

Avrupa Konseyi İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi’nin 10. maddesi; düşünce, söz ve haberleşme özgürlüğünün uluslararası nitelikte olduğunu kabûl etmiştir. Ancak aynı maddenin 2. fıkrası bu özgürlüğün ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, düzenin korunması, suçların önlenmesi, sağlığın ve genel ahlâkın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli haberlerin ifşasına engel olunması veya adalet kuvvetinin üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması nedenleriyle yasal yolla sınırlanabileceğini öngörmüştür. Basın rejimimiz de yabancıların dönemsel yayında bulunma haklarını esaslı biçimde sınırlandırmıştır¹¹³. Basın kanunumuzun 7. maddesinin 2950 sayılı kanunla değişik 5. fıkrası gereğince, yabancıların Türkiye’de dönemsel yayın faaliyetinde bulunabilmeleri izin sistemine bağlanmıştır. Bu fıkra göre; yabancılar Türkiye’de bir dönemsel yayın çıkarabilmeleri için İçişleri Bakanlığı’ndan izin almak zorundadır. İçişleri Bakanlığı bu konuda mahallin en büyük mülkî amirinin değerlendirilmesini ve Dışişleri Bakanlığı’nın görüşünü alarak olumlu ya da olumsuz bir karar verecektir. Bakanlık olumsuz yönde karar verirse idarî yargı yoluna başvurulabilir. Bu izin olmaksızın beyanname verilip, yayına başlanırsa, beyanname verilmemiş sayılarak ilgili hakkında Basın Kanunu’nun 21. maddesindeki ceza uygulanır. Bu izinden başka dönemsel yayının sorumlu yazı işleri müdürünün kanunun 5. maddesindeki tüm koşullara sahip ve ayrıca dönemsel yayınının çıktığı yabancı dili bilen bir kimse olması da zorunludur. Türk vatandaşı olmayan gerçek veya tüzel kişilerin bu koşulları yerine getirerek yayınlamaya başladıkları dönemsel yayın, diğer

¹¹³ İÇEL : a.g.e., sf.164.

dönemsel yayınlara uygulanan rejime tâbî olur. Ancak, İçişleri Bakanlığı'nın verdiği izni her zaman için geri alabileceği de söz konusudur.

Ayrıca, 7. maddeye eklenen son fıkra ile, Türkiye'de faaliyet gösteren ve 5. fıkra kapsamına girmeyen yabancı devletlerin diplomasi temsilcileri ve konsoloslukları ile bunlara bağlı kuruluşların ve uluslararası teşkilâtın dönemsel ve dönemsel olmayan basılı eserleri yayınlamalarına, yürürlükteki mevzûat Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve ikili anlaşmalar esasları uyarınca Dışişleri Bakanlığının görüşünü alarak İçişleri Bakanlığının izin vereceğini öngörmüştür.

3. Yabancı Ülkelerde Basılan Dönemsel Yayınların Türkiye'ye Girişi:

Basın Kanunu'nun 31. maddesinde yabancı ülkelerde basılmış eserlere ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu madde, yabancı ülkelerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulmasının veya dağıtılmasının Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklanabileceği ve acele hallerde İçişleri Bakanlığının Bakanlar Kurulu'nun kararından önce bunların dağıtılmasını önleyebileceğini veya dağıtılmış olanları toplatabileceğini öngörmektedir¹¹⁴.

1982 Anayasası'nın "temel hak ve hürriyetler yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir", hükmünü içeren 16. maddesi ile bilim ve sanat özgürlüğünden söz eden 27. maddesinin "bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir", diyen son fıkrası karşısında 31. maddenin

¹¹⁴ İÇEL : a.g.e., sf.166.

Anayasa'ya uygunluğu tam olarak sağlanmıştır. Öte yandan, 2950 sayılı kanunla 31. madde yeniden düzenlenirken Bakanlar Kurulu'nun bu konudaki yetkisinin Anayasa'da gösterilen esaslar içinde sınırlandırılması yoluna gidildiğinden bu maddenin eski metninde yer alan sınırsızlığın doğurabileceği olumsuzluklar önlenmiştir. 31. maddenin yeni metnine göre; Bakanlar Kurulu'nun yabancı ülkelerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulmasını veya dağıtılmasını yasaklayabilmesi için bu yayınların Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, millî egemenliğe, Cumhuriyet'in varlığına, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlâka ve genel sağlığa aykırı olmaması gerekir. Maddenin ikinci fıkrasına göre; İçişleri Bakanlığı, Bakanlar Kurulu'ndan acele karar alınmak üzere karardan önce bu tür yabancı basılmış eserlerin dağıtılmalarını yasaklayabileceği gibi, dağıtılmış olanlarını da toplatabilir. Maddenin son fıkrası ise, yasaklama kararına uymayanların eylemlerini suç haline getirmiştir. Yabancı yayınları sınırlayıcı nitelikteki hükümler arasında "Türkçe'den Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında", 2932 sayılı kanun hükümlerinin de önemli bir yeri olduğunu da belirtmiştik.

VII- SONUÇ

Araştırmamızın neticesinde, azınlıkların toplum içindeki statüsünü belirlemede ve azınlıkların Türk basın tarihi içindeki faaliyetleri, yeri ve önemi konusunda bir takım sonuçlara varmış bulunmaktayız.

Osmanlı Devleti zamanında halk genel olarak Müslüman ve gayrimüslim olarak iki kısma ayrılıyordu. Her iki kesim de Osmanlı Devleti vatandaşıydı. Gayrimüslim azınlıklara dünyanın hiç bir yerinde benzeri görülmeyen bir statü tanınmıştı. Devletin himayesi altında yaşayan azınlıklar geniş siyasi, sosyal ve ekonomik haklar elde etmişti. Dini işlerinde tam bir serbestlik içinde bulunuyor, kendi dilleriyle açtıkları okullarda eğitim görüyor, aynı zamanda bu dillerde gazete ve dergi çıkarıyorlardı. Erkekler askerlik görevinden de muaftılar. Devletin üst seviyelerinde dahi görev alabiliyorlardı. Fatih Sultan Mehmet tarafından uygulanmaya başlayan “millet sistemi” sayesinde toplumda rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemde, bazı dış ülkelerin de tahrikiyle, azınlıklar içindeki bir takım gruplar bağımsızlıklarının peşine düştüler ve devlete karşı gelmeye başladılar. Osmanlı Devleti'nin başında bulunanların kötü yönetimleri ve dış ülkelerin, devletin iç işlerine azınlıklar lehine karışması yüzünden mevcut sorunların üstesinden gelinememiş ve sonuçta Osmanlı Devleti dağılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin uluslararası kimliği tanınmıştır. Yapılan bu antlaşma ile ülkede kalan azınlıkların hukuki konumu da tesbit edilmiştir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre sayıları 300 bin olan azınlıklar, devletin çıkardığı bütün

kanunlara karşı Müslüman-Türk halkı gibi aynen sorumluydu. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülkenin ekonomisinde söz sahibi olan azınlıklar, Osmanlı Devleti zamanındaki gibi devletin üst seviyelerinde göreve getirilmemiş, siyasi partilerde ise çok az sayıda azınlık yer almıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak günümüze gelene kadar azınlıkların sayısı hızla azalmıştır. Bunun başlıca sebeplerinin, araştırmamızda incelediğimiz varlık vergisi, 6-7 Eylül olayları ve Uzantıları ve Yunanistan-Türkiye arasındaki ikamet Antlaşması'nın iptali olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu sebepler yüzünden azınlıkların büyük bir bölümü yurtdışına gitmiş ve oralarda yerleşmiştir.

Günümüzde ise, ülkemizde yaşayan azınlıklara Osmanlı Devleti zamanında tanınan haklar kadar, bir takım hak ve hürriyetlerin tanınmadığını görüyoruz. Dünyanın demokrasi ile yönetilen ülkelerinde bulunan azınlıklara tanınan haklar da, ülkemizde bulunan azınlıklara göre daha fazladır. Örnek vermek gerekirse; Osmanlı Devleti zamanında generalliğe kadar yükselebilen azınlıklar mevcutken, bugün azınlıkların kadrolu askeri personel olması mümkün değildir. İleri Avrupa ülkelerinde Ermeni asıllı kişilerin bakanlık yaptığını da görüyoruz.

Ülkemizde bulunan azınlıklar da burada doğmuş, büyümüş ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan bir topluluktur. İleri Avrupa ülkelerinde olduğu gibi azınlıklara da bir takım hak ve hürriyetler verilirse Türkiye'nin daha demokratik bir yapıya kavuşacağına inanıyoruz. Araştırmamızda, azınlıkların Türk basın tarihi içindeki faaliyetleri, yeri ve önemi konusunda da bir takım sonuçları elde etmiş bulunuyoruz. Ülkemize matbaayı ilk kez getirip

işletenler azınlıklar olmuştur. Türk matbaacılığının doğup gelişmesinde de azınlıkların yardımı olmuştur. Avrupa'daki bilim ve teknik alanındaki yenilikler de azınlıklar aracılığıyla ülkeye getirilmiştir. Osmanlı Devleti, azınlıkların matbaacılık faaliyetlerine engel olmamış, buna hoşgörülle bakmış ve onlar da ülkenin önemli merkezlerinde çok sayıda matbaalar açıp işletmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde ilk gazeteler ülkede yaşayan yabancılar tarafından çıkarılmışsa da, gazetenin halk tarafından ilgi ile karşılanması, tutulması ve okunması azınlıkların çıkardığı Türkçe gazeteler sayesinde. Bu dönemde Türkçe gazetelerin yanısıra azınlıklar kendilerine hitabeden kendi dillerinde gazeteler de çıkarmışlardır. İlk Türkçe gazete olarak kabul edilen "Takvim-i Vekayi" de bir azınlık mensubunun önderliğinde yayına başlamıştır.

Gazete çıkarma konusunda azınlıklar içinde oldukça uzmanlaşmış kişiler olmuş ve çıkardıkları gazeteler Türk halkı tarafından oldukça ilgiyle karşılanmıştır. Bu gazetelerin bir kısmında da ünlü Türk düşünürleri de yazı yazmıştır. Matbaacılık faaliyetinde olduğu gibi, gazete yayınlama konusunda da Türkler, azınlıklara göre daha geç faaliyete başlamıştır. Devlet yönetimi, önceleri ülkeye zarar verebilir düşüncesiyle Türklerin gazete çıkarmasını hoş karşılamamış, gazete çıkaranları da derhal devlet memuriyetine tayin ederek onları etkisiz hale getirmeye çalışmıştır.

II. Abdülhamid döneminden itibaren gazetelere sansür uygulanmaya başlanmış, pek çok gazete bu yüzden kapatılmıştır. Bu sebeple birlikte, artık Türkler arasında da gazete çıkarma konusunda uzmanlaşan kişilerin çıkmasıyla azınlıkların Türkçe gazete yayınları hızla azalmıştır. Osmanlı

Devleti'nin son dönemlerinde ise azınlıklar, artık sadece kendilerine hitabeden kendi dillerinde gazeteler yayınlamaya başlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkede kalan azınlıklar gazete çıkarma faaliyetlerine devam etmişlerdir. Günümüze göre bunların sayısı Cumhuriyetin ilk yıllarında daha fazla idi. Ancak, araştırmamızda incelediğimiz sebepler yüzünden azınlıkların nüfusu azalınca, çıkarılan gazete ve dergilerin de sayısı azalmıştır.

Günümüzde bir kaç tane de olsa Ermeni, Rum ve Musevi azınlık cemaatleri tarafından gazete ve dergiler yayınlanmaya devam ediyor. Bu ülkede yaşadıkları sürece bu yayınlarını da devam ettireceklerdir. Demokrasilerde çok seslilik önemlidir. Ülkemizde azınlıkların gazete ve dergi çıkarmaya devam etmelerinin çok sesliliğin bir göstergesi olduğuna inanıyoruz. Basın hayatının demokrasinin vazgeçilmez dördüncü gücü olduğu kriterinden hareketle, azınlık basınının yaşaması için günümüz koşullarında gerekli önlemlerin alınması zorunluğunun, Türk Basın Tarihi göze alındığında önemi ortadadır.

VIII- AZINLIK BASININA AIT GAZETE ÖRNEKLERİ

SENT ANTUAN DOSTU

TEMMUZ-AGUSTOS 1999

YIL 5

SAYI 34

GÖZTEPE KÜLTÜR

KİM 1993 SAYI

Tiryaki

ROŞ AŞANA 6-7 Eylül 1994
YOM KİPUR 15 Eylül 1994
SUKOT 20 Eylül 1994

Yıl: 1 Sayı: 1

AYLIK GAZETE/DERGİ

AĞUSTOS 1994

Asimilasyon oranı %25'lere ulaştı

Türk Yahudilerinde asimilasyon oranının %25'lere ulaştığı açıklandı. Resmî verilere göre saptanan bu büyük oran yabancı uyruklularla yapılan evlilikleri kapsamıyor.

Tarih çağları içinde Yahudiler dünyanın birçok ülkesinde soykırıma

uğramış, yüzyıllardır yaşadıkları ülkelerden kovulmuşlardır.

En kötü koşullarda bile Yahudileri hiçbir güç yok edememiştir. Dünya durdukça da bu böyle sürüp gidecektir. Tabii ki bu sonuçlar, Yahudilerin kendilerini yok edemeyecekleri anlamına gelmez.

Sonuçlar çoğu zaman üzüntü verici olsalar bile önemsizdir. Önemli olan, sonuçları doğuran nedenleri bulmak ve gidermektir.

Avram Leyon anıldı

Türk Musevi basınının en önemli isimlerinden biri olan gazeteci Avram Leyon, 22 Temmuz 1994 tarihli Cuma günü kabri başında anıldı.

Gazeteciliğe 1928 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde ve özellikle Yunus Nadi Bey'in yanında başlayan Avram Leyon, 29 Ekim 1947 tarihinde Şalom Gazetesi'ni kurdu. Gazetesini 37 yıl süreyle aralıksız olarak yayınlamayı başardı. Gazetenin başyazarlığını da üstlenen Avram Leyon sütunlarını genç kalemlere açtı ve yaşamı boyunca halkın sesi olmaya özen gösterdi.

Avram Leyon 2 Ağustos 1985 (15 Av 5745) tarihinde aramızdan ayrılmıştı.

Yaakov Barha resim sergisi açıyor

Birkaç yıldan beri portre çalışmalarını yapan gazetemiz yazarı Yaakov Barha güz serminde "Gözlem Sanat Galerisi"nde çalışmalarını sergiliyor.

İsrail'de açtığı sergilerle ünlenen Barha'nın yapıtlarının Türkiye'deki bu ilk sergisinde ilgi görmesi bekleniyor.

Musevi Lisesi'ne büyük ilgi

Bu yıl, yeni binasına taşınan Musevi Lisesi büyük ilgi görüyor. Kayıtların başlamasıyla altı yüzden fazla öğrencinin başvurduğunu belirten yetkililer, kayıt süresi içinde bu sayının çok yükseleceğini belirttiler.

Dünya standartlarında bir eğitim vermeyi amaçlayan Musevi Lise-

si'nin, eskiden olduğu gibi Türkiye'nin en iyi okullarından biri olması bekleniyor.

Musevi Lisesi 1914 yılında, psikoloji, pedagoji öğrenimi görmüş felsefe doktoru Rabbi Dr. David Markus tarafından kurularak batı standartlarında eğitim vermeye başlamıştı.

Erensyra Sefaradi

Topluluğu beğenildi

Kısa bir süre önce kurulan "Erensyra Sefaradi" müzik topluluğunun 21 Haziran 1994'te Kadıköy Belediyesi Kültür Sanat Merkezi'nde verdiği konser izleyiciler yönünden beğeni topladı.

Topluluk bu konserin sözlerini Yusuf Altıntaş'a, besteleri David Yanaracak'a değerli yeni şarkılar sundu.

Gerez'e büyük ödül

Yazısı 12.sayfada

Yahudi kanı severler yine ortadoğuya...

Ortadoğu barış süreci yaşanırken Yahudi kanı Almanes Sinagogu, ti. Arjantin'de Yahudi derneklerinin buluşu, Mizrahi Sinagogu, yerleştirilen bir bomba yüzden fazla kibadetihanesi, De Brudo Panama'da Yahudilerin yoğunlukta olduğu bir .. ölümüne neden olundu. Londra'da, Arjantin ol halle'de, Yenimahalle Si-ma sonucu birkaç kişi yaralandı. Ortaçağda vet Yahudiler herhalde şimdi de Ortadoğu barışınd

YENI MEŞALE

İL: 7

SAYI: 3

HAZİRAN - TEMMUZ 1992

JAMANA K
LİNGOTIP
ERMENİCE GÜNLÜK SİYASİ GAZETE
SAHİBİ: Jamarak Neşriyat Ltd. Şti. adına
SARKIS KOÇUNYAN
Yazı İşleri Müdürü
NADİA KOÇUNYAN
Basım ve yayım: **JAMANA K NEŞRİYAT LTD.**
İSTİKLAL CAD. NARMANLI YURDU
NO: 390 BEYOĞLU
POSTA KUTUSU: 22 BEYOĞLU

JAMANA K

ԺԱՄԱՆԱԿ

ԲԱՆԱԿԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՐԱԹԵՐՐ

SAYI
5054
22.10.1993
ՈՒՐԱԹ
85-ԴՂ ՏԱՐԻ ՀՄՆԱՌԱՄ 1908-ԻՆ
ՄԻՍԱԲ ԵՒ ՍԱՐԳՍԻ ՊՕՁՈՒՆԵԱՆ
ԵՂՎԱՅՐՆԵՐՈՒ ԿՈՂՄԵ
BU GAZETE BASIN AHLAK
YASASINA UYMA YI KABUL
ETMIŞTİR
5000 TL.
KDV Dahildir

ՓՔԲ-Ի ՍԳԱՌՆԱԼԻՔԸ ՄԻՆՉԵԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆ ՀԱՍԱԻ

✓ ՄԱՄՈՒԼԻ ԴԵՄ ՀԱՐԱԽ-ԱՐԵՒԵԼԻՔԻ ՄԷՋ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ ԱՐԳԵԼՔԷՆ ՎԵՐՋ, ՀԻՄԱ ԱԼ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՓԱԿԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՍԳԱՌՆԱԼԻՔ ԿԱՏԱՐՈՒԵՑԱԻ ✓ ՍՀՓ-Ի ՏԻՑԱՐԳԱՎԵՐԻ ԵՐՋԱՆԱՅԻՆ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԱՌԵՒԱՆԳՈՒԵՑԱԻ ✓ ԱՀԱՐԿԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿԵՂՐՈՒՆԷՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՀԱՐԵԿՈՒՄՆԵՐՈՒ ՀՐԱՄԱՆ ԱՐՋԱԿՈՒԵՑԱԻ

Նրբ ջանի մը որ առաջ աճարակիչ կանխորոշումները ֆորմալ կողմից սպասուածը կատարուեցաւ Հարու-Արեւելեան շրջանի մէջ զարեայ լրագրողներու և չրահանգուեցաւ փախիչ թուր մասնոց գրանցուածները, այդ ըստականային պատճառով ընդհանուր շփոթութիւնը շարունակուեցաւ այս անգամ ալ փախիչ շրջանի ջազարական կուսակցութիւններու ներկայացուցչական գրանցուածները, որով Համար պայմանաւորուած ալ զարեայ մինչև 24 Հոկտեմբեր:

գեղեցիկ որոնք կը պատահին Հարու-Արեւելի մէջ, ա՛յ անի յատուցիչ կը զարմնեցնու պարզան, մանաւանդ երբ ՓՔԲ-ի գիտական թիւը՝ ԱՐԿԲ՝ թերթերու խմբագրութեանց և քա-

ջարական կուսակցութիւններու ուղարկած է Հազարագրութիւն մը, ուր կը տեղեկացնէ թէ այսուհետև իրենց թիւերը պիտի ըլլան ջազարական գեղեցիկները:

Ստեղծուած այս կուսութեան գիտաց, ԱՀՓ պահանջած է որ Կատարութիւնը արտակարգ ժողով հրահարէր, քանի որ կացութիւնը ծայր սահման լուրջ է և ծանրակշիռ:

“ԳԱՐՆԱՆ, ՓՔԲ-Ի ՀԱՇՒԻԸ ՏԵՍՆՈՒԱԾ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՅ” ԸՍԱԻ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՆԱԽԱՐԱՐԸ

✓ ՎԵՐՔԻՆ ԱՐԱՐՔՆԵՐԸ ՅՈՒՍԱՀԱՏԻ ԾԻԳԵՐՆ ԵՆ, ՉՄՐԱՆ ՄԱՀԱՑՈՒ ՀԱՐՈՒԱԾԸ ՊԻՏԻ ՏԱՆՔՔՔՔ ԵՍՏԱՐԱՐԵՑ ԿԱՋՈՂՂՈՒ ԽՈՐ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՊԻՏԻ ԿԱՏԱՐՈՒՆ ԵՒ ԱԳԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ՈՒԺԵՐՈՒՆ ԽՈՐ ՍԱՐՔԵՐ ՊԻՏԻ ԲԱՃՆՈՒՆ

Ներքին Գործոց նախարար Մեհմէտ Կալոյլու յայտարարեց, թէ ՓՔԲ-ի վերջին աւարտները աճարակիչ են յաւանարեւելից և ծանրակշիռ:

Նախարարը պիտի ըստանան, զարեան ալ վերջնական Հայաստանը պիտի կատարուի: Կալոյլու, խոսելով Մարտի կատարելի շրջանային ընդունութիւն-

ներու մասին, ըստ որում ինչ անի պիտի տեսնայ նախատեսուած ձևով, միայն թէ զընկարկութեան սեռակները պիտի զանգուտայնպիսի անգոր, ուր

Հակադէտը անի գիտի ըլլալ: Չոր օրինակ, որոշուած է անկարաններու մէջ քուէառուի լինել և այնպէս մը կարգադրել, որ քուէարկուները որ մը առաջ գիտելու կամ գաւառակները իրեն և իրենց քուէն գործ լինել վերջ վերագրուեցաւ:

ԻՆՉ ԿՐ ԳՐԵՆ ԹՈՒՐԸ ԹԵՐԹԵՐԸ

ԿԱՐԾԵՄ ՄԵՐ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ ԽԱՂԻՆ ԵԿԱՆՔ...

Այս խորագրիմ տակ, Մէլամի մէջ Բահմի Թուրան կը գրէ:-
Օրերէ ի վեր գրեցիք կեցանք: Էջեր, էջեր լեցուցիք, մեկնարկներ կատարեցիք...
Նախագահ Քիլիճըն շատ ևս կանանկարութիւն մը ցոյց տուեց է Թանու Չիլլիքի Հանդէպ: Մեր Վարչապետուհին անկարեւոր ընդունելութեան արժանացեց է Սպիտակ Տան մէջ, եւ այլև...
Այս բոլոր ճիշդ են: Նախագահ Քիլիճըն, իրեն տարեկից մեր Վարչապետուհին Հանդէպ շատ ջերմ ու մտերմիկ վերաբերում մը ցոյց տուաւ:
Ի վերջոյ, երկուքն ալ նոյն տարիքը ունին, երկուքն ալ իրերայնջող շարժմաներու և փոփոխութիւններու մէջէն եկան և իրանութեան արժանացան...:

ԵՆՆԵՐ ԳՐԵՆ ԹՈՒՐԸ ԹԵՐԹԵՐԸ

Եւ ա՛յ, Թանու Հանըմ անոր ետեւէ է չի մտ...
Մենք ալ, իրեն իրեն ընկերացող և ըրածներու Հետեւող լրագրողներ, այդ լուրերը Հազարեցիք, մեկնարկեցիք, թանկով միայն սպասեցիք...
Նախագահ Քիլիճընի ա՛յն մէկ շարժումն, բաժնեկցեց, յոյսին մէջ վերցնելն կամ ալ զլուր թրեղին անգամ իմաստ Հանցեցիք, անմիջապէս Թուրքիոյ մեր թերթերու իրեն կարեւոր շատ ցուցեցիք, անկարեւորեցիք, վերջն ալ զանոնք մեկնարկեցիք...
Նախագահը Հազար... Նախագահը փոխադարձ... Նախագահը զգայեց... Ասոնց բոլորն ալ իմաստ ունին մեզի համար...
Աստուած իմ... Մենք ինչ իմաստուն մարդիկ ենք եղեր, ինչ խորաթափանց Հոգեբաններ...
Հետաքրքրուեցաւ- Վերջոյ Ամերիկեան մա-

Մինչ Անգարայի մէջ ամէն անգամ միջոցառումի մասին կը խորհին՝ Հակազգայն, Համար այդ սպասուածը ներու, աճարակիչութիւն-

• ΙΔΡΥΤΗΣ
ΓΡ.Ε.ΓΙΑΒΕΡΙΔΗΣ
Έτος ίδρύσεως 1925
Εκδότης - Διευθυντής
Γεωργ.Α.Αδόσογλου-Ιατρός

5014

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΟΥ 5000 ΛΙΡΑΙ
ΤΗΛ: 293 20 13-293 20 35

ΑΡΟΥΕΝΜΑΤΙΝΙ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ

69 ΧΡΟΝΙΑ

Τ Ε Τ Α Ρ Τ Η

26

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1994

ΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΣΥΝΟΔΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

Kurucusu

L. YAVERİDİS

CARSAMBA - 26 OCAK 1994

Sahibi ve müdürü: Dr. Y. ADOSOĞLU
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
İSTEFAN PAPADOPULOS
Dizgi: Aroyenmatini Gazetesi

Bu gazete Basın Ahlak Yasasına uymayı kabul etmiştir.
Pazar hariç her gün öğleden sonra yayınlanır.

Baskı: Jamanak Neşriyat Ltd. Ş.

FİATİ 5000 TL (K.D.V DAHİL)

P.K.187-80072 BEYOĞLU-İSTANBUL

«Αι νέα εποχή επιβάλλουσι και νέα καθήκοντα Β.ΟΥΓΚΟ»

ΣΥΝΕΔΡΙΑΖΕΙ ΤΟ Ε.Σ.Α

Το Εθνικόν Συμβούλιον Ασφαλείας θα συνέλθῃ σήμερον, υπό την προεδρείαν του Προέδρου της Δημοκρατίας Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, εἰς τὸ Περίπτερον τοῦ Τσάνκαγια. Εἰς τὴν συνεδρίαν τοῦ Εθνικοῦ Συμβουλίου Ασφαλείας θα λάβουν μέρος ἡ Πρωθυπουργός Τανσού Τσιλλέρ,

ὁ Γενικὸς Επιτελάρχης Στρατιῶν Νταγάν Γκιουρές, ὁ Ἀναπληρωτὴς Πρωθυπουργός καὶ Υπουργός ἀνευ Χαρτοφυλακίου Μουράτ Καραγιαλαϊν, οἱ ὑπουργοὶ μέλη τοῦ Συμβουλίου καὶ οἱ λοιποὶ σομοῖσι. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τοῦ ΕΣΑ ἀναμένεται νὰ γίνῃ ἡ ἐκτίμησις τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐξελί-

Η ΤΣΙΜΠΕΡ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΗ ΝΑ ΕΠΙΣΚΕΦΘΗ ΤΗΝ ΒΟΣΝΙΑΝ

Ἐνῶ ἡ Πρωθυπουργός Τανσού Τσιλλέρ ἐμμένει εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βοσνίαν Ἐρζεγοβίνην, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν Μπουτρος Γκάλι καταβάλλει προσπάθειαι ὅπως μεταιωθῇ ἡ εἰς Βοσνίαν ἐπίσκεψις τῆς Τσιλλέρ καὶ τῆς Πρωθυπουργοῦ τοῦ Πακιστάν Μπεν-

τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη νὰ ἐπιστρατευθῶν καὶ νὰ ἀφάρδον μετὰ καὶ ἐκεῖ.

Ἐγκοιλιώσατε τὰ δύο μέτρα καὶ σταθμὰ τὰ ὁποῖα ἐφαρμόζειτε. Τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ λάβουν μέτρα ἀσφαλείας, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν γυναικῶν πρωθυπουργῶν τῶν δύο μουσουλμανικῶν χωρῶν καὶ τὴν ἐκτάκτα μέτρα ἀσφα-

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ

- Ἡ κ. Εἰρήνη Λαζαρίδου (ἱατροῦ) καὶ ὁ υἱὸς τῆς εἰς ἀνήμνη τῶν ἀγαθῶν καὶ προσφιλῶν τῶν ἀδελφῶν καὶ θείων Γεωργίου καὶ Χρυσούλας Λαζαρίδου προσέφεραν 200.000 λίρ εἰς τὸν Ἱερό Ναὸ Ἁγίου Γεωργίου Γελδεγιμεν.

- Ὁ κ. Γεώργιος Δρανίδης (ἐκ Θεσσαλονίκης) προσέφερε εἰς τὴν μνήμην βασιλεῖδος Σομαντζή 590.000 λίρ εἰς τὸ Γηροκομεῖον τῶν Νοσοκομείων Βαλουκλή.

Ο ΝΤΕΜΠΕΡ ΠΑΡΕΚΑΘΗΣΕ

ΕΙΣ ΓΕΥΜΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΣΤΑΜΠΟΥΛ Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας παρέκαθῆσε εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Συμβουλίου Τύπου. Ἀνιψιρε, ὅτι ἔπειτα νὰ ὑψη-

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ Α.Θ. Παναγιότης, ὁ Πατριάρχης, ἐχοροστάτησεν ἐν τῷ 12, αὶ τέρῳ Πατριαρχικῶ Παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, κατὰ τὴν θ Λειτουργίαν τῆς εορτῆς τοῦ ἐκ τῶν ἁγίων προκατόχων Ἀυτοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἡμέρας Τρίτην, 25ην Ἰανουαρίου.

* * *

Ἡ Α.Θ. Παναγιότης, ὁ Πατριάρχης, τὴν μεσημβρίαν τῆς Τρίτης, 25ης Ἰανουαρίου, συνοδεύει μινος, ὑπο τοῦ Πανοσιολ. Μ. Αρχιεπισκόπου κ. Χουσσόπουλου, μετέβη εἰς τὴν Ἱερὴν Πατριαρχικὴν καὶ Σταυροπηγιακὴν Μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Βαλουκλή, ἐνθα ἀνέγνω τρισάγιον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ σοῦδμου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ζ', δεηθῆς ὑπερ ἀναπαύσεως τῆς μακαρίας αὐτοῦ ψυχῆς.

* * *

Ἡ Α.Θ. Παναγιότης, ὁ Πατριάρχης, εδέχθη:

Τοὺς Σεβ. Μητροπολίτας Λύστρων κ. Καλλίνικον καὶ Τυάτων κ. Φίλιππον ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει αὐτῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Τοὺς Ἐντιμ. κ. κ. Ἀντώνιον Νεραντζούλην καὶ Ἀντώνιον Στέλιον, Πατριαρχικῶν Υπάλληλων, ὑποβαλόντας ἀθή και ἐξαιτησάμενος τὰς εορτὰς Πατριαρχικὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίαν, ἐπὶ τῇ διαγενόμενῃ ὀνοματικῇ αὐτῶν εορτῇ.

* * *

Ἡ Α.Θ. Παναγιότης, ὁ Πατριάρχης, ἀπεστείλε θεῖον συλλυπητήριον μνημῆνα πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Συρίας Ἐξοχ. κ. HAFIZ ASAD, ἐπὶ τῷ τραγικῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ BASEL.

A LO TUERTO TUERTO, A LO DEREÇO DEREÇO

K.B. VE ULUSLARARASI
ORSA DANIŞMANLIĞI

HİSSE SENEDİ

MARK ALIN
SF PETROL
JY GÜMÜŞ
BP TIBONT

OCAK

19

1994

ŞALOM
שלום

ŞEVAT

7

5754

EMNİYET SEYAHAT

TEL-AVIV

- EL-AL ile Uçuş
- 4 Gece lüks otel
- Süreyl uzatma imkanı.
- Kahvaltı ve Havaalanı vergileri dahil.

494 \$

DISNEYWORLD EURODISNEY

Rezervasyonlarınız ücretsiz yapılır.

HEM DE ÖZEL FİYATLARLA

EMNİYET SEYAHAT

Tel: 520 55 48 - 49 / 512 41 60
Bahçekapı, Atabek Han. No:6/1

YIL: 47 • SAYI 2317 HAFTALIK
12.000.- TL (KDV dahil)

SİYASİ VE KÜLTÜREL GAZETE

• KURUCUSU:
AVRAM LEYON

• BU GAZETE BASIN AHLAK YASASINA UYMAI TAAHHÜT EDER

Tarihi anlaşmanın mimarı öldü

İsrail ile FKÖ arasında imzalanan "İkeler Deklarasyonu" nun başmimar olarak bilinen Norveç Dışişleri Bakanı Johan Jørgen Holst geçtiğimiz hafta öldü. İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres "yakın arkadaşımın" ölümünün büyük bir kayıp olduğunu söyledi.

Şalom (Dış Haberler Servisi)

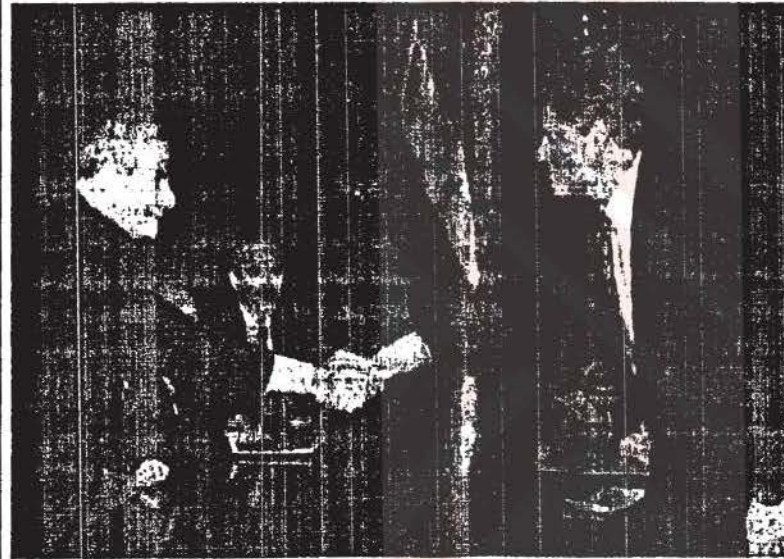

Holst, Arafat'la birlikte.

İl de Füstün Kurtuluş Örgütü arasında 13 Eylül'de Washington'ta imzalanan ve bölgede de doğru önemli bir adım teşkil eden anlaşmanın mimarı sayılan

neye nakdedilen Holst, ikinci beyin kanamasına dayanamayıp vefat etti.

Holst'un ölümü Norveç'te çok yaratırken, Başbakan Gro Harlem

Esad-Clinton görüşmesinin sonuçları bölgeye barışı getirebilecek mi?

Clinton'la Esad Cenevre'de 5 saat görüştüler

Esad, İsrail ile barışı gözeteceğine söz verdi

ABD Başkanı Bill Clinton ile Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Cenevre'de beklenen görüşmelerinde

Ankara Weizman'a hazırlanıyor

İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman'ın 24-27 Ocak tarihleri arası Türkiye'ye yapacağı resmi ziyaret öncesi her iki hükümet gezisinin başarılı geçmesi için kollar sıvadı.

(Haber 10. sayfa)

Weizman Neve Şalom'daki ibadete katılacak

24-27 Ocak tarihleri arasında ülkemizi resmen ziyaret edecek olan İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman 27 Ocak Perşembe günü Neve Şalom Sinagogu'nda düzenlenecek ibadete katılacak. "Mişva" duasının okunacağı ibadet saat 16.00'da gerçekleştirile-

cek.

Bilindiği gibi 1992 yılında 500. Yıl Balosu nedeniyle ülkemize özel bir ziyarette bulunan İsrail eski Cumhurbaşkanı Haim Herzog, Neve Şalom Sinagogu'nda düzenlenen bir dini törene katılmıştı.

Türkiye-İsrail arasında Kültürel Değişim programı Ankara'da...

IX. BİBLİYOGRAFYA

1. ADIVAR, Adnan : Osmanlı Türkleri'nde İlim, İstanbul, 1982.
2. AKAR, Rıdvan : Varlık Vergisi, İstanbul, 1992.
3. BANOĞLU, Niyazi Ahmet : Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri, İstanbul, 1960.
4. BAYRAK, M.Orhan : Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, İstanbul, 1994.
5. BENBANASTE, Nesim : Örneklerle Türk Musevî Basınının Tarihçesi, İstanbul, 1988.
6. BERKES, Niyazi : Türkiye'de Çağdaşlaşma, Basıldığı yer ve tarih yok.
7. EBUZZIYA, Ziyad : Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dışındaki Basını, "Türkiye'de Yabancı Dilde Basın", İstanbul, 1984.
8. ERTUĞ, Hasan Refik : Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti, İstanbul, 1984.
9. GALANTİ, Avram : Türkler ve Yahudiler, İstanbul, 1947.
10. GERÇEK, Selim Nüzhet : Türk Gazeteciliği, İstanbul, 1931.
11. GERÇEK, Selim Nüzhet : Türk Matbaacılığı, İstanbul, 1939.

12. GÜLER, Ali : İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtları, Ankara, 1988.
13. İÇEL, Kayıhan : Kitle Haberleşme Hukuku, 3. Baskı, İstanbul, 1990.
14. İNUĞUR, M. Nuri : Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, 1982.
15. KABACALI, Alpay : Türk Yayın Tarihi, İstanbul, 1987.
16. KARAMAN, Hayrettin : İslâm Hukuku, İstanbul, 1986.
17. KOÇAŞ, Sadi : Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967.
18. KÜÇÜK, Cevdet : Türkiye Ansiklopedisi, cilt. 6, "Osmanlılar'da Millet Sistemi", İstanbul, 1983.
19. NOKTA DERGİSİ : "Siyasette Azınlıklar", 47. sayı, Kasım 1994.
20. ORAL, Fuat Süreyya : Türk Basın Tarihi, İstanbul, Baskı tarihi yok.
21. PARMAKSIZOĞLU, Abbas : Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi, İstanbul, 1959.
22. PAZARCI, Hüseyin : Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, Ankara, 1993.
23. PİRZADE, İ.H: Türkiye ve Yahudiler, İstanbul, 1968.

24. ŞAPOLYA, Enver Behnan : Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara, 1969.
25. TOPUZ, Hıfzı : 100 soruda Türk Basın Tarihi, İstanbul, 1973.
26. TUĞLACI, Pars : Çağdaş Türkiye Ansiklopedisi, cilt 3, İstanbul, 1986.
27. TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl : Cumhuriyet'ten Sonra Çıkan Gazete ve Mecmualar, İstanbul, 1941.
28. TÜRKÇE SÖZLÜK : I. cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:549, Ankara, 1988.
29. Türkiye Ansiklopedisi : Cilt 10, İstanbul, 1983.
30. Yurt Ansiklopedisi : Cilt 6, İstanbul, 1982.

YAPILAN RÖPORTAJLAR

- Suzan VALİD, Şubat-1995, İstanbul.
- Veryant M. GOBELYAN, Kasım-1994, İstanbul.
- Varujan Bey, Ekim-1994, İstanbul.
- Marko PAŞA, Ekim-1994, İstanbul
- Don FELİCE, St. Espirit Kilisesi Papazı, Mayıs-1994, İstanbul.

- Peder LUİGİ, St. Antuan Kilisesi Papazı, Mayıs-1994, İstanbul.

- Pars TUĞLACI, Mayıs-1995, İstanbul.

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik Bölümü

“TÜRKİYE’DE GAYRİMÜSLİM AZINLIK BASINI”

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

Hazırlayan :
Kâmil ÖZER
92-9455

Danışman :
Prof.Dr. Niyazi ÖKTEM

İSTANBUL - 1995

Sosyolojik olarak azınlıklar; “bir toplum içinde çoğunluğa karşıt olarak din, dil, ırk vb.. nedenlerden dolayı farklı olan bir topluluk”, şeklinde tarif edilmiştir. İlk ve ortaçağlarda azınlıklar hukukundan söz edilemez. 18. y.yılın sonlarından itibaren yayınlanan bir takım fermanlarda ilk kez azınlık kavramından söz edildiğini görüyoruz. Uluslararası hukuk düzeyinde azınlıkların korunmasıyla ilgili antlaşmalar da 19. ve 20. y.yılda bazı devletler arasında yapılmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan antlaşmalarla, azınlıkların yaşadıkları devlet içindeki hukukî konumları ortaya konmuş ve bunun denetiminde Milletler Cemiyeti üstlenmiştir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı azınlıkların hukukî konumunu

yeniden tesbit etmiştir. Günümüzde azınlıklarla ilgili bir antlaşmazlık çıkarsa başvurulacak yer Uluslararası Adalet Divanı'dır.

İslâm Hukuku'nda azınlıklar, "gayrimüslim tebâa" olarak geçmektedir. Gayrimüslim, İslâm'dan başka bir dine mensup olup, devletin himayesi altında yaşayan ve ülkede devamlı oturanlara denir. Gayrimüslimlerin devlete karşı bir takım sorumlulukları vardır. Devlet te onların mal, can ve namuslarını koruma altına almayı, dini ve sosyal yaşamlarına müdahale etmeyeceğini taahhüd etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren "millet sistemi" toplumda uygulanmıştır. O dönemde bu sistem sayesinde ülkedeki azınlıklar rahat ve serbest bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti zamanında ülkede değişik din ve ırklara mensup azınlıklar vardı. Bunlardan Rumlar ve Ermeniler, İstanbul'un fethinden önce İstanbul'da bulunuyorlardı. Museviler ise 1492 tarihinden itibaren İspanya'dan kovulunca İstanbul'a, Padişah tarafından yerleşmelerine izin verilmiştir.

Ülkemizde şu anda yaşayan azınlıkların hukukî durumu Lozan Antlaşması'yla tesbit edilmiştir. Buna göre bütün azınlıklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin birer vatandaşı olarak bütün kanunlara diğer Müslüman-Türk halkı gibi tâbî olmuştur. Dînî işlerinde serbest bırakılmış ve kendi dillerinde gazete-dergi çıkarma ve eğitim yapabilme hakları verilmiştir. Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli yer alan azınlıklar, siyasi hayatta ise pek yer alamamışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 300. bin olan azınlık nüfusu, günümüzde 100. bine kadar düşmüştür. Bunun başlıca üç sebebi

vardır; 1942 tarihinde çıkarılan varlık vergisi, 6-7 Eylül 1955 tarihli olaylar ve Yunanistan-Türkiye arasındaki ikamet Antlaşmasının iptali.

Osmanlı Devleti zamanında basım faaliyetleri ilk kez 1493'ten itibaren Museviler tarafından başlamıştır. Daha sonra Ermenî ve Rumlar basım faaliyetinde bulunmuşlardır. Türkler'in basım faaliyetleri ise; sosyal ve siyasî sebebler, dini sebebler, teknik ve ekonomik sebebler yüzünden daha geç başlamıştır.

Türkiye'de ilk gazeteler ülkede bulunan yabancılar tarafından yayınlanmıştır. Yabancı dilde yayınlanan bu ilk gazetelerden sonra yine yabancılar tarafından Türkçe gazeteler de yayınlanmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ülkede yaşayan gayrimüslim azınlıklar tarafından çıkarılmaya başlayan Türkçe gazeteler halk tarafından oldukça ilgiyle karşılanmıştır. Bu gazetelerde ünlü Türk düşünürleri de yazılar yazmıştır. Bu arada azınlıklar kendi dillerinde kendilerine hitabeden gazeteler de çıkarıyorlardı. II. Abdülhamid döneminden itibaren gazetelere sansür uygulanmaya başlamış, pek çok gazete hükümet tarafından kapatılmıştır. Bu arada Türkler'den de gazete çıkarma konusunda uzmanlaşan kişiler gazete yayınlamaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren azınlıkların Türkçe gazete çıkarmaları giderek azalmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ise azınlıklar artık sadece kendilerine hitabeden, kendi dillerinde gazete çıkarmaya devam etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra azınlıklar yine kendi dillerinde gazete çıkarmaya devam etmişler, ancak yeni Türk alfabesinin kabulünden sonra Museviler dışındaki hiç bir azınlık gurubu Türkçe gazete

çıkarmamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında günümüze göre azınlıkların yayınladığı gazete miktarı daha fazlaydı. Ancak ilerleyen yıllarda azınlıkların nüfusu azalınca, çıkarılan gazetelerin sayısı da buna bağlı olarak giderek azalmıştır.

Günümüzde Museviler tarafından 3 tane, Ermeniler tarafından 9 tane, Rumlar tarafından 2 tane ve Lâtin Katolikleri tarafından ise 3 tane gazete-dergi yayınlanmaktadır. Türkiye'de yabancı dilde basılan dönemsel yayınlar ile yabancı ülkelerde basılan dönemsel yayınların hukuki durumu 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra buna bağlı olarak çıkarılan kanunlarla tesbit edilmiştir.

Y.S. YÜKSEK HUKUK KURULU
DOKÜMAN TAYİNİ